

Срђан Б. Младеновић
КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА
Хиландарски посед у Хвосну

С благословом Његовог преосвеиштенства Епископа нишког др Јована

*Уредник
Драгиша Бојовић*

Срђан Б. Младеновић

КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА

Хиландарски посед у Хвосну

Центар за црквене студије
Ниш, 2013.

Садржај

РЕЧ АУТОРА	7
УВОД	9
Тема	9
Извори	10
Литература	14
ПОСТАНАК КРУШЕВСКЕ МЕТОХИЈЕ	19
Хвосно – жупа и земља у преднемањићко доба	19
Оснивање манастира Хиландара	26
Формирање Крушевске метохије	31
КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА У ВРЕМЕ НАСЛЕДНИКА СТЕФАНА НЕМАЊИЋА	36
Наследници Стефана „Провенчаног“	36
Хиландарско властелинство у време краља Милутина	39
Повеља о пчеларима на Бистрици	41
Реорганизација хиландарског властелинства у Србији	45
Мисија хиландарског игумана Гервасија 1327. године	52
Повеља о разрешењу спора око међа Крушевске метохије	54
Начин разрешења спора	61
КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА У ДОБА ЦАРА ДУШАНА	66
КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА У ДОБА ОБЛАСНИХ ГОСПОДАРА	76
Дарови кнеза Лазара	76
Доба борби око превласти и сукоба са Турцима	84
Деспот Стефан Лазаревић и деспот Ђурађ Бранковић	88

СЕДИШТЕ И НАСЕЉА КРУШЕВСКЕ МЕТОХИЈЕ	96
Крушево, седиште хиландарског поседа у Хвосну.	
Книна и трг Книнац	96
Села некадашње Крушевске метохије	
у турском попису.	
Области Бранковића из 1455. године	100
КАРТА КРУШЕВСКЕ МЕТОХИЈЕ.....	106
ЗАКЉУЧАК	107
SUMMARY	119
РЕЗЈУМЕ	121
РЕГИСТАР ИМЕНА И ГЕОГРАФСКИХ ПОЈМОВА.....	125
СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ	148

Реч аутора

Дело које је пред вама бави се средњовековним поседом манастира Хиландара у Хвосну (данас север Метохије), названим Крушевска метохија, по његовом средишту које се налазило у селу Крушеву (данас Велико Крушево), 20-ак км источно од Пећи. Иначе, ова област имала је одређени значај и у антици, па раном средњем веку, али је њено „златно доба“ било за време позног средњег века, када је ова област у саставу српске државе имала највећи процват.

Ово дело представља унеколико прерађени и допуњени текст магистарске тезе „Крушевска метохија – Хиландарски посед у Хвосну“ одбрањене на Филозофском факултету у Београду 4. марта 2011. године пред комисијом у саставу: проф. др Синиша Мишић, др Драгиша Бојовић и доц. др Јелена Мргић. Члановима комисије захваљујем се најсрдачније на разумевању, саветима и примедбама без којих ово дело не би могло бити објављено.

Посебну захвалност изражавам професору Синиши Мишићу, ментору, који је од почетка пратио и усмеравао писање ове студије и имао неограничено стрпљење и разумевање.

Захвалност дугујем и професору Милети Букумирићу, који ми је пружио драгоцене савете у вези са ономастиком овога подручја. Такође, захваљујем се господи из Републичког геодетског завода (г. Вујанцу и гђи Десанки Поповић) из Београда који су ми љубазно уступили копију списка потеса општина КLINE и Пећи, која ми је помогла у прецизнијој идентификацији и убикацији топонима из извора, као и трагању за називима који потичу из средњег века.

Захваљујем се и супрузи Зорици, кћерци Ангелини и сину Војину на огромном разумевању и стрпљењу.

У Беровцу, на Видовдан лета Господњег 2011-ог.

Срђан Б. Младеновић

УВОД

Тема

Тема којом се бави наш рад јесте посед манастира Хиландара у Хвосну, други по реду у Србији, после Хотачке метохије¹. Велики жупан Стефан Немањић даровао је Хиландару 11 села, један трг и једну планину у Хвосну 1200/1201. Тиме је постао ктитором манастира Хиландара. Његови наследници на српском трону, као и обласни господари, након нестанка светородне династије Немањића, својим даровима знатно су увећали овај хиландарски посед².

У домаћим изворима за овај посед постоји искључиво назив „**Кроушево**“, и у складу са њим овај рад носи назив *Крушевска метохија*. Посед је добио име по селу Крушеву, које је било средиште метохије (данас Велико Крушево, на око 23 km источно од Пећи)³.

Задатак рада је да идентификујемо села метохије, убицирамо његове границе и покушамо да дамо слику о привредном животу метохије, од њеног формирања 1200/1201. године до турског освајања ове области чиме се окончава њено постојање.

С обзиром на то да се Крушевска метохија налазила у Хвосну⁴, као тема наметнуло се и питање области Хвосна, веома значајне за српску повест, како крајем IX и почетком X столећа, тако и касније, све до формирања метохије, која је главна тема овог рада. Управо ова, назови предтема о области Хвосна, може нам

¹ Овај посед недавно је обрадио Божидар Зарковић. Види: Б. Зарковић, *Хотачка метохија. Први хиландарски посед у Србији*, Лепосавић 2002. Надаље: Б. Зарковић, *Хотачка метохија*.

² М. Живојиновић, *Историја Хиландара I, од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд 1998, стр. 224.

³ Управо тај назив користе хиландарски монаси, који су на полеђини пергаментa у XIV столећу дописали: „+ хрисовол за Крушево“.

⁴ У изворима искључиво **ХВОСТЪНО**. Вероватно су жупљани већ у XII столећу своју жупу називали *Хвосно*.

дати смислени одговор на питање зашто је велики жупан Стефан Немањић као свој ктиторски дар приложио села у Хвосну.

На крају, задатак рада је да потврди континуитет српског трајања на овим просторима, како кроз идентификацију села која спомињу извори, тако и кроз трагање (користећи податке из катастра општина Клине и Пећи) за топономастичким наслеђем из средњег века у савременој топономастици овога краја.

Извори

За истраживање главне теме у овом раду најзначајнији су домаћи извори, односно, повеље српских владара и властеле манастиру Хиландару, као и друге повеље и акта која могу бити од помоћи да се што боље расветли ова тема. У том смислу најбитнија је Хиландарска повеља великог жупана Стефана Немањића из 1200/1201. године. Овом повељом Стефан потврђује постојеће поседе дароване од стране свога оца, Стефана Немање, и набраја нове чији је дародавац он. Ова повеља за основу има Немањину оснивачку повељу. А. Соловјев је 1925. године објавио Хиландарску повељу великог жупана Стефана Немањића.

Оригинал повеље чува се у Хиландару. Писана је на пергаменту, дугим 63 а широким 32,5 cm. Доњи део је сужен, почевши од 50. cm, па до краја, тако да има облик неправилног троугла. Текст је писан уставним писмом, црним мастилом. Има укупно 75 редака. На крају је Стефанов потпис, испод њега је датум („месеца септембра 29. дан“), па потврда краља Владислава. Печат није сачуван, али прорези на дну, за вршцу, указују да је он морао постојати⁵. Иако се односи посредно на рад, и оснивачка повеља Стефана Немање Хиландару има посебан значај. Њен оригинал налазио се у Хиландару до 1896. године, где се чува и оснивачка хрисовуља византијског цара Алексија III Анђела из 1198. године. Поклоњена је краљу Александру I Обреновићу, када и Мирослављево јеванђеље, и чувала се у Народној библиотеци у Београду, али је нестала 1915. године приликом евакуације књига

⁵ Стефан Првовенчани, *Сабрани стиси*, приредила Љ. Јухас-Георгијевска, Београд 1988.

из Београда, и до данас није пронађена. Сачувале су се извесне копије и оригинални фотографски снимак. Поред осталих, објавио ју је Димитрије Аврамовић⁶. После су и други почели објављивати акте из хиландарског архива. Вредна је збирка Франца Миклошича из 1858⁷. Ипак, најзначајнија збирка, самим тим што је најпотпунија, јесте збирка објављена 1915. године у Светом Петрограду, на француском језику од стране Б. Корабљева⁸.

Ове ктиторске повеље значајне су не само за историчаре, већ и за остале који се баве прошлости српског народа, његовог језика, књижевности и културе. Даровни акт краља Владислава, издат Хиландарцима после увида у повеље свога оца и деде, како каже сам краљ:

Видевши дедин докуменат (записаније) и (онај) очев, упућен Светогорској Богородици...

Издат ускоро по ступању на престо (после 1230. године), заокружио је комплекс села Вранића (оба Вранића). Повељу је 1912. године објавио С. Новаковић у *Законским споменицима српских држава средњег века*. С. Новаковић је у поменутом делу објавио и повељу краља Уроша I, која се, такође, односи на Крушевску метохију, издату вероватно после његовог привременог запоседања Скопља (1257/58). Ова повеља је, поред других српских аката, објављена и у *Спомениците за средновековна и поновата историја на македонскиот народ I*, које је приредио В. Мошин. Следећа повеља у којој се спомињу села у метохији јесте повеља краља Милутина, издата вероватно око 1299. године, а непознате године краљ Милутин дарује још једно село и једног пронијара из тог села, као и два пашњака⁹. И ове повеље објављене су од стране С. Новаковића и В. Мошина, а обрадио их је и М.

⁶ Д. Аврамовић, *Света Гора са стране вере, уметности и новинарства*, Београд 1848.

⁷ F. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serviae Bosniae Ragusii*, Wienae 1858.

⁸ *Actes de Chilandar, deuxieme partie. Actes slaves, publies par B. Korablev, B.V. XIX, C. Петербург 1915 (приложено).*

⁹ Пронијар Богоје био је вероватно манастирски војник. О томе: М. Живојиновић, *Историја Хиландара I, од оснивања 1198. до 1335. године*, стр 155.

Благојевић у *Планинама и паињацима у средњовековној Србији (XIII-XIV век)*. После ових повеља следи повеља Стефана Уроша III издата Хиландару 1327. године, као резултат разрешења спора између Хиландара и краљеве властеле, браће Хардомилић, око међа метохије. Ову повељу први је објавио П. Шафарик у својим *Ramatky drevniho pisemnictvu Jihoslovanuv* у Прагу 1873. године. С. Новаковић објавио је делове повеље са правном садржином у *Законским споменицима српских држава средњег века (1912)*. Последњи је повељу у целини објавио Б. Корабљев (1915). Недавно је С. Мишић објавио ново читање ове повеље са дипломатичком анализом, просопографским подацима и топонимијом (2004)¹⁰. Цар Душан је 1348. године издао повељу, на молбу царице Јелене, келији Светог Саве у Кареји, а посредно Хиландару. И ову повељу објавио је С. Новаковић. Такође, ову повељу обрађује и М. Живојиновић у свом раду *Светогорским келијама и трговима у средњем веку* (1972) и Д. М. Живојиновић у *Карејским хрисовуљама Стефана Душана* (2003). Након ове повеље наилазимо на дужи период „тишине“ међу домаћим изворима везаним за рад, све до времена кнеза Лазара и његове даровне повеље хиландарској болници из 1379/1380. године. Ова повеља издавана је до сада у целини, али и у деловима. Ф. Миклошич издао је један део ове повеље, према *Историји* Ј. Рајића, у којем има низ одступања¹¹. Затим је Ђ. Даничић 1859. године приредио ново издање са сопственом графичком и језичком реконструкцијом користећи руски препис повеље с краја XVIII столећа, у коме је, такође, начинио извесна одступања од оригинала¹², да би Љ. Стојановић поправљао ово Даничићево издање (1890), али је и он у томе починио низ грешака. Данас нам не може користити ни издање архимандрита Леонида (1868) који је повељу издао у целини. Ни С. Новаковић, који је издао ову повељу без њеног уводног дела није успео да избегне како графичке тако и језичке грешке у односу на оригинал (1912). Ову

¹⁰ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије*, ССА, књ. III, 2004 (сепарат). Надаље: С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару*.

¹¹ А. Младеновић, *Три повеље и једно писмо кнеза Лазара*, стр. 36.

¹² Исто.

повељу издао је у целини и Б. Корабљов (1915) и ово издање је, упркос низу граfiјских одступања, а понекад и језичких, најближе оригиналу¹³. Оригинал ове повеље писан је на пергаменту, дужине 51, а ширине 38 см. Потпис је изведен црним мастилом, а печат је сачуван. Повеља се чува у хиландарској библиотеци под бројем 66 (А 8/5). Снимак ове повеље објављен је у целини, али знатно умањен у монографији о Хиландару из 1977. године (Д. Богдановић, В.Ј. Ђурић, Д. Медаковић, *Хиландар*. Друго измењено издање. – Света Гора (манастир Хиландар у сарадњи са Југословенском ревијом). У новије време издвојили бисмо радове А. Младеновића из 1998. и 2000. године у којима је ова повеља издата и обрађена на савремени начин. Ови радови сабрани су у књизи *Повеље кнеза Лазара*¹⁴.

Последња повеља која се директно односи на Крушевску метохију јесте повеља кнегиње Милице из 1397. године. Повеља је објављена код С. Новаковића и, пре њега, код Ф. Миклошича, а у скорије време обрађена је код М. Благојевића¹⁵. Овом повељом заокружују се домаћи извори који се директно односе на рад.

За рад су, такође, важни подаци који се могу добити из других српских аката, везаних за поседе других манастира у ближој и даљој околини хиландарскихседа у Хвосну.

У првом реду била би нам важна оснивачка повеља манастира Студенице, али она, нажалост, није сачувана¹⁶. Повеље манастира Жиче, такође нису очуване, али то је надомештено тиме да их имамо исписане на зиду манастира. Значајне су повеље које се тичуседа Пећке архиепископије, потоње патријаршије, јер су били „измешани“ са селима метохије. Ту спадају и повеље издате Дечанима, Светим Архангелима у „Душановом граду“ код Призрена и Богородици Љевишкој у Призрену.

Хисторијски архив у Дубровнику садржи значајан број аката који се тичу српске средњовековне историје, али је проблем што је

¹³ Исто, стр. 37.

¹⁴ А. Младеновић, *Повеље Кнеза Лазара*, Београд 2003.

¹⁵ М. Благојевић, *Српска средњовековна држава*, стр. 7-18.

¹⁶ Реконструкцију Студеничке повеље урадио је С. Ђирковић чиме је донекле надокнадио њен губитак. Види: С. Ђирковић, *Студеничка повеља и студеничко властелинство*, ЗФФБ 12-1, стр. 311-319.

та грађа недоступна. Неке од података ових нећириличких извора објавио је А. Веселиновић у збирци *Дубровачко Мало веће о Србији (1415-1460)* 1997. године. Грчки извори од којих су најзначајније повеље Алексија III, издате Св. Симеону и Св. Сави објављене су 1911. године у *Actes de Chilandar*, а од користи су и подаци који се могу наћи у едицији *Archives de l'Athos*, објављеној у Паризу 1998. године¹⁷. На крају, за рад су од великог значаја и подаци које нам пружају турски пописи области Бранковића. Већ у првом попису из 1455. године могу се наћи подаци о појединим селима у Крушевској метохији¹⁸.

Извори који нам пружају податке о области Хвосно, што је на својеврстан начин предмета овог рада, изузетно су оскудни. Свакако, најважнији је *De administrado Imperio* Константина Порфирогенита. Ово дело први је објавио Ђ. Моравчик у Будимпешти 1949. године, а на српски језик превео Б. Ферјанчић у Византијским изворима за историју народа Југославије II, 1959. године. Питањем Хвосна, као и граница Србије и српских држава у раном средњем веку, бавио се Р. Новаковић у свом делу *Где се налазила Србија од VII до XII века* из 1981. године. Иако не сасвим поуздан и *Летопис попа Дукљанина* о овој теми пружа извесне информације. Ово дело, познато и као *Барски родослов*, изучавано је више пута од стране истраживача разних провинијенција. Ми ћемо се највише користити радовима Н. Банашевића и Т. Живковића, који дају новије погледе на ово дело¹⁹.

¹⁷ *Actes de Chilandar, premiere partie. Actes grecs, publiés par L. Petit, B. B. XVII, C. Петербург 1911 (приложено)* и *Archives de l'Athos XX, Actes de Chilandar I (des origines a 1319) edition diplomatique par Mirjana Zivojinovic, Vasilliky Kravari, Christophe Giros, Paris, 1998.*

¹⁸ М. Динић, *Област Бранковића, Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 148-178. и Х. Хаџибеговић, А. Ханџић, Е. Ковачевић, *Област Бранковића, Општински катастарски попис из 1455. године*, Сарајево 1972.

¹⁹ Н. Банашевић, *Летопис попа Дукљанина*, Београд 1971. Т. Живковић, *Gesta regum Sclavorum I- II*, Београд 2009 (издање приредила и текст превела Д. Кунчер).

Литература

У литератури Крушевска метохија није посебно обрађена. У већини дела која се баве Хиландаром и његовим поседима у средњем веку дати су само основни подаци о Крушевској метохији. Прва у низу је монографија о Хиландару Д. Богдановића, В. Ј. Ђурића и Д. Медаковића, у којој се налази само општи приказ хиландарског властелинства²⁰.

Нешто више података о метохији доносе књиге *Манастир Хиландар* и *Историја Хиландара I*. У првој за нашу тему важни су радови М. Живојиновић и С. Ђирковића²¹. У другој књизи, наш најбољи познавалац ране историје Атона и Хиландара, М. Живојиновић, даје нам детаљну убијацију села метохије, нажалост, њен рад се окончава закључно са 1335. годином²². И у књизи *Друга казивања о Светој Гори* издатај 1997. године налазимо рад М. Живојиновић под насловом *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку* у коме ауторка даје податке о метохији. Нарочито су занимљиви они који се односе на обавезе становника трга Книнца²³. Од радова М. Благојевића најзначајнија су нам два који се непосредно односе на Хвосно: *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији од XII до XV века* (2006), и *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији* (2007)²⁴.

Овим радовима исцрпљују се радови који се непосредно односе на Крушевску метохију. Што се тиче радова који се посредно односе на наш рад, они су бројни, али углавном само

²⁰ Д. Богдановић, В. Ј. Ђурић, Д. Медаковић, *Хиландар*, Београд 1978, стр. 40.

²¹ М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара*, стр. 71-90; Иста, *Оснивање Хиландара*, стр. 29-34.; С. Ђирковић, *Хиландар и Србија*, стр.35-48.

²² М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 223-224 и карта.

²³ М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Друга казивања о Светој Гори, стр. 32-35. и карта са насловом *Поседи Хиландара у Србији крајем XIII века*.

²⁴ М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, Зборник КиМ, К. Митровица 2007. Исти, *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији (XII - XV век)*, Београд 2006.

успутно и површно дотичу питања везана за метохију, њен наста-
нак, њена насеља и њен привредни живот.

Богато илустрована и лепо опремљена књига коју је прире-
дила Р. Маринковић, *Косово у повељама српских владара*, са
преводима Д. Богдановића, која је изашла 2000. године,
истовремено у Београду и Бањој Луци, даје само диспозиционе
одреднице из 12 хиландарских повеља. За наш рад били су
занимљиви изводи из хиландарске повеље Стефана Немањића, те
хиландарске повеље краља Драгутина 1276/81. године, као и из
хиландарске повеље краља Милутина из, вероватно, 1299. године, и
изводе из повеља цара Душана из 1348. године, Карејске и Опште
хиландарске, хиландарске повеље пре 1355. године, као и повеље
кнеза Лазара хиландарској болници из 1379/1380. и кнегиње
Милице Дечанима из 1397. године²⁵.

У Едицији *Стара српска књижевност у 24 књига (Списи о
Косову)* коју је приредила М. Грковић 1993. године, налазимо по-
датке о селу Ческову у Хвосну у поменутој дечанској повељи
кнегиње Милице (монахиње Јевгеније) из 1397. године, као и о
међама између хиландарског и дечанског поседа у Хвосну²⁶.

У зборнику *Архиепископ Данило II и његово доба*, који је
настао децембра 1987. године, налазимо на рад С. Ћирковића
Биографија краља Милутина у Улијарској повељи. Ту налазимо
драгоцене податке о пчелињаку у Захаћу и улијарима задуженим да
се старају о њему²⁷.

Изванредна књига *Задужбине Косова* даје нам обиље пода-
така како о насељима у Хвосну, тако и о црквама и градиштима,
археолошким налазиштима и живописима²⁸.

Само основне податке о метохији доносе Јиречекова *Исто-
рија Срба I и II* као и *Историја српског народа I и II* од групе

²⁵ Р. Маринковић, *Косово у повељама српских владара*, Бања Лука – Београд 2000,
стр. 15-186.

²⁶ *Списи о Косову*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 13, приредила М.
Грковић, Београд 1993.

²⁷ С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, Зборник
Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1987, стр. 53-67.

²⁸ *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд
1987.

аутора²⁹. Радови који се баве поседима других манастира у околини Крушевске метохије, такође су корисни за наш рад, јер помажу бољој убикацији међа Крушевске метохије. Ово се у првом реду односи на поседе Пећке архиепископије, доцније, патријаршије.

Корисне податке за рад налазимо и на компакт-диску *Споменичко наслеђе Косова и Метохије* издатом маја 2000. године од стране Републичког завода за заштиту споменика културе – Београд. Ово мултимедијално издање обилује сликама цркава и црквишта, живописа, археолошких налазишта и другог.

При крају писања овог рада и Народна библиотека Србије је, у складу са принципима отвореног приступа знању и информацијама, дигитализовала део грађе из своје колекције, па смо оно што смо у тој колекцији пронашли као корисно за наш рад (уколико су у питању старе збирке, које у последњим деценијама или читавом столећу нису објављиване осим у оригиналу) наводили и адресу са које је документ (фајл) преузет, на пример: <http://www.digital.nb.rs>.

Књигу Р. Новаковића *Где се налазила Србија од VII до XII века* користили смо за питање територије жупе и земље Хвосно, као и за питање старог српског насељеног града Достинике или Дестиника. За ово питање важан је још један рад Р. Новаковића, који је објављен у Зборнику радова Византолошког института 1966. године, са насловом *О неким питањима подручја данашње Метохије крајем XII и почетком XIII века*³⁰. Навешћемо и рад Г. Шкриванића *Хвостно у средњем веку*³¹ у коме је аутор дао доста прецизне границе жупе Хвосно. Врло важан је и рад С. Мишића, *Историјска географија Србије у житијима Св. Симеона и Св. Саве* у коме аутор говори о разликама међу појмовима жупа Хвосно и земља Хвосно и њиховим границама³². Питање Хвосна дотиче и М. Благојевић у својим радовима: књизи *Србија у доба Немањића, од*

²⁹ К. Лиречек, *Историја Срба*, књиге 1 и 2, Београд 1988. и Група аутора, *Историја српског народа*, књиге 1 и 2, Београд 1994.

³⁰ Р. Новаковић, *О неким питањима подручја данашње Метохије крајем XII и почетком XIII века*, ЗРВИ 9 (1966), 195-215.

³¹ Г. Шкриванић, *Хвостно у средњем веку*, ЗФФБ 11-1 (1970), стр. 331-336.

³² С. Мишић, *Историјска географија Србије у житијима Св. Симеона и Св. Саве*, Сава Немањић – Свети Сава, историја и традиција, Београд 1998, стр. 93-105.

*кнежевине до царства: 1168-1371*³³ и у раду о територијама кнеза Лазара на Косову и у Метохији, који смо већ навели³⁴. У новије време занимљиви су и радови Т. Живковића о Јужним Словенима под византијском влашћу и о српским владарима у преднемањихко доба³⁵.

Као добар путоказ послужио нам је и рад Б. Зарковића о Хотачкој метохији³⁶.

За рад су драгоцене и истраживања лингвиста и археолога подручја Хвосна и њему географски блиских области. Од лингвиста важни су нам радови М. Пешикана³⁷, од археолога издвојили бисмо радове Ђ. Јанковића³⁸. Овде можемо навести и рад М. Букумирића са савременим топономастичким подацима из ових области³⁹. И рад В. Кораћа о истраживањима средњовековне архитектуре на Косову и у Метохији пружа нам извесне податке о архитектури у области којом се наш рад бави⁴⁰.

На крају, желим да захвалим господи из Републичког геодетског завода (г. Вујанцу и гђи Десанки Поповић) који су ми љубазно уступили копију списка потеса општина Клине и Пећи, који могу помоћи прецизнијој идентификацији и убикацији топонима из извора, као и трагању за називима који потичу из средњег века.

³³ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића, од кнежевине до царства: 1168-1371*, Београд 1989.

³⁴ Види напомену бр. 24.

³⁵ Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу (600 – 1025)*, Београд 2007. Исти, *Портрети владара раног средњег века (IX – XII век)*, Београд 2006.

³⁶ Б. Зарковић, *Хотачка метохија. Први хиландарски посед у Србији*, Лепосавић 2002.

³⁷ М. Пешикан, *О историјској ономастици Косова*, ЗОСНИК, стр. 81-87.

³⁸ Ђ. Јанковић, *Средњи век Косова и Метохије, археолошка истраживања*, Београд 1999.

³⁹ М. Букумирић, *Из ономастике Метохије*, ОП V, 413-603.

⁴⁰ В. Кораћ, *Истраживања средњовековне архитектуре на Косову и у Метохији*, ЗОСНИК, стр. 67-73.

ПОСТАНАК КРУШЕВСКЕ МЕТОХИЈЕ

Хвостно – жупа и земља у преднемањихко доба

Српски историчари, као и остали који се баве прошлошћу српског народа у средњем веку, нарочито периодом од VII до XII столећа, најлазе на велике потешкоће да прецизније утврде границе српске државе (или српских држава) од доласка Срба на Балканско полуострво, па све до ступања на престо великог жупана Стефана Немање.

Оскудни историјски извори, који су углавном из каснијег периода, попут *De administrado Imperio*⁴¹ ромејског цара Константина Порфириогенита (945–959) или анонимног састављача тзв. *Барског родослова (Летопис пона Дукљанина)*⁴² иако нам говоре језиком касније епохе једини су који описују догађаје и личности из поменутог периода. Притом се овај други и даље у нашој историографији узима као недовољно поуздан.

Дело ромејског цара први је објавио Ђ. Моравчик у Будимпешти 1949. године; превод на српски урадио је Б. Ферјанчић једно десетлеће касније и објавио га у Византијским изворима за историју народа Југославије II (1959)⁴³. Објављивани су и његови поједини делови⁴⁴. Што се тиче *Летописа пона Дукљанина*, први истраживачи посматрали су га као књижевно дело⁴⁵, иако је неоспорно да

⁴¹ Скраћено DAI.

⁴² Скраћено *Летопис*.

⁴³ Касније се појавило и издање: *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio*, ed. Gy. Moravcsik – R. J. H. Jenkins, I – II, Washington 1967.

⁴⁴ *Constantini Porphyrogeniti imperatoris De cerimoniis aulae byzantine libri duo*, ed. I. Reiske, I. Bonnae 1829. *Constantino Porphyrogenito De thematibus*, ed. Pertusi, Vatican 1952.

⁴⁵ Види: V. Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga I*, Zagreb 1867., Ф. Шишић. *Летопис пона Дукљанина*, Београд – Загреб 1928., С. Мијушковић,

његова историографска вредност има првенство над литерарном⁴⁶. Спорно је, међутим, све остало; и порекло аутора (можда и број аутора), и време настанка дела, и однос тзв. хрватске и латинске редакције *Летописа*. Размимоилажења истраживача су велика по свим питањима. Зато ћемо, са вестима које доноси ово дело, поступати крајње обазриво.

Не желећи да сувише залазимо у питање о доласку Хрвата и Срба на Балканско полуострво и областима које су првобитно населили, ипак морамо поставити питање колико је језгро првобитне балканске Србије било далеко од области Хвосна, и да ли постоји могућност да је Хвосно већ средином VII столећа било насељено Словенима, вероватно касније србизираним?

По Порфиригениу, области које су Срби запосели биле су „*потпуно опустеле*“⁴⁷, свакако, ради се о областима које су Срби населили након напуштања околине Солуна (где су основали град Србицу/Сервију). Та нова, далеко пространија област од оне солунске, обухватала је већи део некадашње римске провинције Далмације, што би одговарало областима данашње југозападне Србије, Црне Горе и источне Босне и Херцеговине⁴⁸. Нема савремених извора који говоре о доласку Хрвата и Срба на Балканско полуострво. Истраживачи овог питања, стога, акценат стављају на Аваре и византијско-франачке контакте из 629/630. године, вероватно посвећене и борби против Авара⁴⁹. Ту се тражи простор за потврђивање навода из Порфиригениновог дела. Вероватно су Хрвати, а убрзо за њима и Срби, користећи расуло у аварском

Летопис попа Дукљанина, Подгорица 1967.

⁴⁶ Види: С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима*, Београд 1893. И новији радови (напомена 20).

⁴⁷ DAI I, 32. Стр. 21-25. Такође и у: *Византијски извори за историју народа Југославије II*, уредио Б. Ферјанчић, Београд 1959. Стр. 49 (надаље: ВИНЈ II). У новије време о овоме видети: Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу (600 – 1025)*. Стр. 189. И напомена 828.

⁴⁸ DAI I, 32. Стр. 21-26. и ВИНЈ II, 49.

⁴⁹ Видети о томе претпоставку коју Jenkins износи у DAI I, 32. стр. 7-11. О византијско-франачким посланствима: *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV cum continuationibus*, *Scriptores rerum Merovingicarum*, MGH II, ed. В. Krusch, Hannoverae 1888, 1-193. Упореди: Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу (600 – 1025)*, стр. 189-213.

каганату, након неуспеле аварско-словенске опсаде Цариграда из 626. године, доспели на Балкан, први између 628-630. а други између 630-634. године. Свакако оба племена била су добро војнички организована и вероватно су под окриљем свог племенског савеза обухватала и друга сродна словенска племена⁵⁰, ово би било важно понајвише за решавање питања како се и колико брзо ширило српско племенско име међу суседним сродним словенским племенима која су на Балкан пристигла пре Срба. У том простору тражимо и ми могуће одговоре на постављена питања о српском насељавању области Хвосна.

Претпостављамо, пре свега, на основу два аргумента да су Срби доста рано запосели Хвосно. Први би био врло очигледна српско-словенска топонимија на читавом подручју Хвосна, потврђена у каснијем периоду; други аргумент је наглашена култивисаност тог подручја, која је такође потврђена у каснијем периоду. С обзиром на спомињање утврђеног града Достинике/Дестиника, који се изгледа налазио у близини данашњег села Дрсника у Хвосну, постоји вероватноћа да је Хвосно било у саставу Србије у IX и X столећу, уз краће периоде бугарске владавине, да би се после војни Василија II „Бугароубице“ нашло у саставу Ромејског царства (почетак XI столећа), а затим поново дошло под власт Србије (крајем XII, почетком XIII столећа).

Састављач 30. главе DAI, говорећи о Дукљи, каже да се она на „планинским странама“ граничи са Србијом што, по мишљењу Р. Новаковића, у географском смислу одговара подручју старог Хвосна⁵¹. Анонимни аутор *Летописа*, при набрајању црквених организација иза „Пулата“ тј. Горњег и Доњег Пилота у Арбанији, наводи Србију, што нам пружа могућност да границу тадашње Србије потражимо у близини данашње Метохије⁵². Исто тако, састављач 32. главе DAI, када говори о утврђеним градовима у тзв.

⁵⁰ О потешкоћама о утврђивању порекла Срба (и Хрвата) писали су многи аутори, користећи се разним научним и ненаучним методама. Занимљива су размислиња Р. Новаковића о том питању. Видети: Р. Новаковић, *Срби, име Срби кроз простор и време*, Београд 1993.

⁵¹ Ово запажање изнео је Р. Новаковић у свом раду *Где се налазила Србија од VII до XII века*, Београд, 1981, стр. 43 и даље, међутим, оно има низ погрешака.

⁵² Исто, стр. 145 и даље.

„крштеној Србији“, на првом месту помиње Достинику или Дестиник за који се претпоставља да се, како смо већ истакли, налазио у Хвосну, код данашњег села Дрсника⁵³. Ако узмемо у обзир и сукоб жупана Вукана са византијском војском и његов продор преко области коју Византинци називају Зигос⁵⁴, који је описала Ана Комнина у својој *Алексијади*, може се претпоставити да је на линији Шар-планина – Жар – Црнољева – Чичавица била граница између Србије и Византије крајем XI столећа, а то би могло бити и у X столећу што потврђују аутори *DAI* и *Летописа*⁵⁵. Тако би крајеви северозападно од поменуто линије, а ту се налази и Хвосно, били у саставу Србије.

Да је Хвосно била погранична област и на почетку XIII столећа говори нам чињеница да су измирена браћа Стефан и Вукан Немањић дочекали мошти свога оца, Светог Симеона, управо у Хвосну, *на граници отачаства*, вероватно 1206/1207. године⁵⁶. Синови Светог Симеона окупили су се у Хвосну поново после времена међусобних сукобљавања и неразумевања, што нам и на симболичан начин говори о значају ове области. Стефан и Вукан су, дакле, тело свог оца дочекали, како и приличи, на самој граници земље. На основу свега изнетог, могли бисмо Хвосно сврстати у оне крајеве о којима говори Стефан Немања, тада монах Симеон, у оснивачкој повељи манастира Хиландара када каже да је „*подигао пропалу своју дедовину...*“⁵⁷.

Средњовековна жупа *Хвостно*, подручје између горњег тока Белог Дрима и Пећке Бистрице, јесте најстарија по имену позната жупа на просторима данашње покрајине, која се помиње почетком XI столећа, што значи да је сигурно постојала и у X столећу, а можда и раније. Слично ондашњим жупама, и жупа Хвосно

⁵³ Код овог села, са десне стране реке КLINE, налази се градина (тзв. Јеринина кула) и много површинских трагова неког повећег насеља.

⁵⁴ О Зигосу видети рад Ј. Максимовића, *Зигос на српско-византијској граници*, ЗФФБ, 15-1, Београд 1985, стр. 73-90.

⁵⁵ Хвосно је, највероватније, пре тога било и гранично подручје Србије са Бугарском.

⁵⁶ *Живот Светога Симеона Немање*, изд. В. Ћоровић, *Стиси Св. Саве*, Београд – Сремски Карловци 1928, стр. 151-175.

⁵⁷ Свети Сава, *Сабрани стиси*, приредио Д. Богдановић, Београд 1986.

обухватала је речну котлину и била заокриљена планинама, те се једноставно може казати да је жупа Хвосно захватала равницу од обронака Проклетија до Белог Дрима⁵⁸. Касније се, поред Хвосна, у данашњој Метохији, помињу још и жупе Подримље, Кострц, Патково, Дршковина и Призренска жупа. Границе жупе Хвосно, изузев јужне, прецизно је одредио још Г. Шкриванић. По њему, Хвосно се на северу, преко Мокре горе, граничило са жупом Јелци, на западу са Плавом, док се на југу граница спуштала у изворишни део Дечанске Бистрице⁵⁹. Питање јужне границе жупе Хвосно Г. Шкриванић није најпрецизније одредио будући да у Дечанској хрисовуљи стоји да је краљ Стефан Урош III Дечански своју задужбину подигао у *месту названом Дечани, у жупи Затрнавској*⁶⁰. Стога би јужна граница жупе Хвосно ишла до долине Пећке Бистрице, али не и даље на југ⁶¹.

Жупа Хвосно дугује своје име старом словенском називу за ситну или ниску (у нашим крајевима *лескову*) шуму: *хвост*. И данас, недалеко од Клине, постоји село Лесковац, а такође и јужно од Призрена, испод планине Цвиљен. За наш рад је битно да се хвостанско село Лесковац налази управо на простору где је могао бити стари град Достиника/Дестиник. Још у XI столећу постоје непосредни докази да је на готово читавом подручју данашње покрајине било шуме прашумског типа, па тако и Ана Комнин, говорећи о области између Звечана и Липљана, на једном месту бележи да постоји: *до неба високо дрвеће*⁶². Сигурно је да је таквих шума било и на подручју северне Метохије и да је њихово крчење изискивало посао који су обављале бројне генерације током више столећа. Резултат таквог рада јесу крчевине (*лазови*) погодни за земљорадњу, иначе, делатност Србима јако добро познату још у праотаџбини. Лескова шума и јесте карактеристична за побрђа у областима где је некад било великих шума.

⁵⁸ М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, стр. 70.

⁵⁹ Г. Шкриванић, *Хвостно у средњем веку*, ЗФФБ 11-1 (1970), стр. 334.

⁶⁰ М. Милојевић, *Дечанска хрисовуља*, ГСУД 12 – II одељење, Београд 1880, стр. 3.

⁶¹ Види: С. Мишић, *Историјска географија Србије у житијима Св. Симеона и Св. Сава*, Сава Немањић – Свети Сава, историја и традиција, Београд 1998, стр. 98.

⁶² *Византијски извори за историју народа Југославије III*, Београд 1966, стр. 385, 386. Надаље скраћено: ВИИИЈ III.

Средњовековна српска држава интегрисала је жупе дајући им статус посебних административних јединица⁶³. Свакако да постојање жупе Хвосно очито говори да Срби не само да су насељавали области северне Метохије већ да су доста рано били организовани у своје територијално-управне јединице. Било би занимљиво на овом месту поменути да први помен Хвосна налазимо у повељама византијске провинијенције. Ради се о повељама цара Василија II (976–1025) издатим након оснивања Охридске архиепископије у циљу одређивања права и граница новоформиране архиепископије. Једна од потчињених епархија била је Призренска епархија, а област Хвосно била је под њеном влашћу⁶⁴. Овде је Хвосно забележено као Хосво. Хвосно се у овим повељама третира као област и било би занимљиво утврдити границе те области и упоредити их са границама потоње *Хвостанске земље*, али то није задатак нашег рада.

У прилог старости жупе Хвосно чије се језгро, како је већ казано, налазило између горњег тока Белог Дрима и Пећке Бистрице, иде и доста поткрепљена претпоставка да се ту налазио стари српски град Достиник или Дестиник. На једном месту аутор DA1 каже да се на југу Србија граничила са Бугарском, што се поклапа са догађајима везаним за српског принца Клонимира, који је као бугарски штићеник стигао из Бугарске са војском око 896. године у Дестиник с намером да *преотме власт* од тадашњег српског кнеза Петра Гојниковића⁶⁵. Његов покушај је након почетног успеха пропао, а он сам је, вероватно, изгубио живот у том граду.

⁶³ Научни скуп Срби на Косову и у Метохији, М. Благојевић, *Српска административна подела Косова и Метохије у XII веку*, САНУ - Универзитет у Приштини, Косовска Митровица 2005, стр. 125 и даље.

⁶⁴ С. Новаковић, *Охридска архиепископија у почетку XI века*, ГСКА, Београд 1908, 76, стр. 37-47. Превод овог дела повеље гласи: „*Заповедамо да има епископ призренски у самој Призрену и у Хвосну и у Лесковцу и у Врету 15 клирика и 15 монаха*“. Упореди: Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, Сава Немањић – Свети Сава, Београд 1979, стр. 33. Новији рад који се бави питањем хвостанске епархије: Д. Јањић, *Подаци за историју Хвостанске епархије*, Баштина, св. 26, Приштина – Лепосавић, 2009. Код Бугара: И. Снегаров, *Историја на Охридската архиепископија*, Софија 1924, стр. 55.

⁶⁵ ВИНН II, стр. 58. нап. 198. С. Ћирковић, „*Насељени градови*“ *Константина Порфирогенита и најстарија територијална организација*, ЗРВИ, 37 (1998), 29. Од новијих радова видети: Т. Живковић, *Портрети владара раног средњег века*, стр. 49 - 50.

Дестиник бисмо чак могли сматрати и престоним градом оновремене Србије, а не обичним пограничним утврђењем-градом, из два битна разлога: зато што се ту налази кнез (архонт, по аутору DAI) Петар, тадашњи владар Србије, и зато што када помиње градове у Хрватској, Захумљу, Травунији и Паганији, аутор DAI на првом месту помиње оне главне (у Хрватској – Нин; у Захумљу – Стон; у Травунији – Требиње; у Паганији – Мокро; па сходно томе у Србији – Дестиник)⁶⁶. Брзина његовог упада упућује на близину града са границом између тадашње Србије и Бугарске, о чему је детаљно писао и Р. Новаковић у свом поменутом раду. Притом је и назив села Дрстник етимолошки близак називу града, а значај овог насеља још увек је велики и у периоду од XII до XV столећа⁶⁷. Северније од Дрстника налази се локалитет „Јеринина кула“, а источно село Пограђе (некад Подграђе), што такође иде у прилог да се стари српски (престони) град Дестиник налазио управо у Хвосну.

С друге стране, *земља Хвосно* или *Хвостанска земља*, обухватала је много већу територију од истоимене жупе. Осим жупе Хвосно, ова *земља* је обухватала и жупе Кујавчу и Дршковину, касније Подримље и Кострц, да би на крају вероватно обухватала и Затрnavу. *Хвостанска земља* је обухватала више жупа и планина (нпр. планина Слано поље изнад Руговске клисуре или планина Јеребиње у Ибарском Колашину и планинском масиву Мокре горе) и као таква представљала је једну већу целину. Овој земљи припадале су, дакле, области од горњег тока Белог Дрима, па јужно од Пећке и Дечанске Бистрице, све до реке Трнаве (Траве) и Рибника (Ереника), где се касније спомиње жупа Затрnavа (у којој је изграђен манастир Дечани)⁶⁸. Стога и не чуди што ову земљу

⁶⁶ *Constantine Porphyrogenitus, De administrado Imperio, ed. Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins, Budapest 1949; obrada na srpskom jeziku B. Ferjančiča u: Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II, Beograd 1959, 9-74. Т. Живковић, Портрети, стр. 48-50.*

⁶⁷ Р. Новаковић, *Где се налазила Србија од VII до XII века*, Београд, 1981, стр. 43 и даље. С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, стр. 385. М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, Београд 1998, стр 87, 88. *Област Бранковића. Опширни катастарски попис из 1455. године*, приредили Х. Хаџибеговић, А. Ханџић и Е. Ковачевић, Сарајево 1972, стр.20, 21. М. Благојевић, *Српска административна подела Косова и Метохије у XII веку*, стр. 129.

⁶⁸ С. Мишић, *Земље у држави Немањића*, стр. 137. С. Мишић овде износи поређење са термином *Хумска земља* истичући далеко већи значај Хумске земље у односу на

Свети Сава назива *све Хвосно*⁶⁹.

Да је *Хвостанска земља* припадала Србији и пре издавања Хиландарске повеље Стефана Немање јасно говори натпис уклесан на цркви Светог Луке у Котору, 1195. године, који говори да је црква подигнута:

*Sub tempore domini Nemanie magni iupani et filii sui Velcani, regi Dioclie, Dalmatie, Tribunie, Toplize et Cosne*⁷⁰.

Под *Cosne* подразумева се земља Хвосно, која је вероватно већ након 1183. године доспела под власт великог жупана Стефана Немање, а касније припала областима којима је владао Вукан Немањић. Тако можемо установити да се Хвосно у изворима стране провинцијенције јавља као: *Хосво* (у грчким изворима); *Cosne* (у латинским изворима) и као *Хвостъно* у домаћим изворима. Оно што је битно јесте да је назив потврђен са незнатним разликама и да је његово српско-словенско порекло неоспорно, што нам даје за право да појачавамо изнете претпоставке о раном насељавању Хвосна од стране Срба.

Може се, дакле, закључити да је жупа Хвосно организована без икаквог подстицаја и утицаја државних власти, да се као таква помиње већ на почетку XI столећа, пре уласка у састав Србије Стефана Немање, и да је у тој Србији очувала своју посебност управо као засебна административна јединица, па се чак и увећала добивши термин *земља Хвостно*. Све ово не би могло бити без раног насељавања Срба у тој области и њиховог самоорганизовања, најкасније у X столећу, а можда и столеће или два раније.

Оснивање манастира Хиландара

Хвостанску земљу. О Хумској земљи: С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996.

⁶⁹ Свети Сава, *Житије Светог Симеона Немање, Сабрани списи*, приредио Д. Богдановић, Београд 1986, стр. 97.

⁷⁰ О овом натпису постоји више објављених радова. Види: Г. Томовић, *Натпис на цркви Светог Луке у Котору из 1195. године, Црква Светог Луке кроз вијекове*, Котор 1997, стр. 23-32. *Писци средњовековног латинитета*, приредио Д. Синдик у сарадњи са Г. Томовић, Цетиње 1996, стр. 160-161.

У нашој историографији једна од најпознатијих и најобрађенијих тема јесте оснивање српског манастира Хиландара на Светој Гори. За овај рад свакако је битно да се наведу најосновније чињенице везане за оснивање манастира Хиландара без улажења у детаље.

Монаси Симеон и Сава, некада велики српски жупан Стефан Немања и најмлађи његов син Растко, имали су намеру да обнове стари, порушени и напуштени грчки манастир Хиландар, који се налазио на 2 km удаљености од морске обале и око 5 сати хода од Кареје, са циљем да обновљено светилиште дарују манастиру Ватопеду⁷¹. Ова намера је јасна када се узме у обзир да је византијски цар Алексије III Анђео (1195-1203) крајем 1197. или почетком 1198. године примио Саву и на лицу места му издао златопечатниј сигилиј, којим је манастир Хиландар и Милеје изузео из власти светогорског прота и потчинио Ватопеду⁷². Међутим, убрзо је дошло до преокрета, вероватно из више разлога. Биографи Светог Саве казују да је Господ Бог послао Сави неког побожног човека који му је дао идеју за стварањем српског манастира на Атосу⁷³. Ради се о томе да су, најпре, Симеон и Сава приликом обиласка Свете Горе видели да постоје и манастири других народа, а не само грчког (грузијски, амалфићански), затим, стоји да јачање Ватопеда захваљујући српским монасима није одговарало савету светогорских игумана⁷⁴.

Ови разлози довели су до тога да се Сава обрати светогорском проту са молбом да добије за свој народ манастир на Светој Гори. Са остарелим оцем, Сава одлази у још један обилазак Свете Горе и поново изабира напуштени грчки Хиландар. Прот

⁷¹ Симеон и Сава имали су озбиљну намеру да се трајно настане у Ватопеду, што се види из њихове градитељске делатности у самом Ватопеду, као и изван манастира а у његову корист. О овоме исцрпније видети у: М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 52-61.

⁷² Исто, стр 57.

⁷³ Теодосије, *Живот Светог Саве*, превео Лазар Мирковић, приредио Димитрије Богдановић, Београд 1994, стр. 48-49. Доментијан, *Живот Светог Симеона и Саве*, превео Лазар Мирковић, Београд 1938, стр. 58-59, 162-163. М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 58.

⁷⁴ М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 52-58.

пристаје под условом да српски монаси прихвате и манастире Милеје и оснују један манастир. Српски монаси пристају на то уколико добију ново златопечатно слово од цара Алексија III. Заједничку молбу прота и српских монаха однео је у Цариград, нешто пре јуна 1198. године, монах по имену Никон⁷⁵. Тако је јуна 1198. Алексије III издао златопечатно слово којим поништава претходно издат златопечатниј сигилиј, којим је Ватопеду дао Хиландар и Милеје, те га даје Симеону и Сави да га о своме трошку обнове и по својој вољи организују, дајући му потпуну самосталност од прота и игумана Ватопеда, по угледу на остале негрчке манастире. Осим тога, цар је овим актом будућем манастиру дао све поседе који су некада припадали Хиландару и осталим манастирима Милеја⁷⁶.

Добијање Хиландара била је тек прва степенница у његовом формирању. Било је потребно обезбедити средства за његово обнављање и каснији нормалан „живот“. Зато се Симеон и Сава обраћају великом жупану Стефану позивајући га да и он буде оснивач будућег манастира. Наравно, они од њега траже и знатна материјална средства, што је он и учинио⁷⁷. Овим чином Хиландар постаје задужбина Немањића, будући да су киторска права пренета и на великог жупана и његово потомство.

Уследио је рад на обнови манастира, с обзиром да је обезбеђено одобрење и подршка из Цариграда и материјална средства из Србије. Прво се почело са обновом манастирског храма, како нас обавештавају оба Савина биографа, затим се манастир озидео зидинама и пирговима, изграђена је трпезарија и зграде за становање⁷⁸. Већ половином 1198. године могао се организовати живот малобројног братства у манастиру или једном његовом делу. Тада је и онемоћали Симеон доведен из Ватопеда, па су Симеон и Сава

⁷⁵ Archives de l'Athos XX, *Actes de Chilandar I* (des origines a 1319) edition diplomatique par Mirjana Zivojinovic, Vasilliky Kravari, Christophe Giros, Paris, 1998, no 3. М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 59.

⁷⁶ Зато Доментијан на једном месту каже: „сложив заједно до 14 манастира, назва га Хиландар“. М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 60.

⁷⁷ И оснивачке повеље Стефана Немање и Стефана Немањића спомињу ту материјалну помоћ. Свети Сава, Стефан Првовенчани, *Житије Светог Симеона*, приредио Т. Јовановић, Крагујевац 1997, стр. 47-55. М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 60-61. и напомена.

⁷⁸ М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 61-64.

за игумана поставили монаха Методија, способног човека који је од самог почетка био активни учесник у подизању манастира⁷⁹.

Методије, вероватно у току лета 1198. године поново одлази у Србију тражећи помоћ од великог жупана Стефана. Том приликом је Стефан од оца добио и честицу часног животворног крста коме се приписивала велика моћ. Не зна се поуздано какву је и колику помоћ Стефан послао на Свету Гору, али је изгледа резултат ове посете великом жупану био и издавање Симеонове оснивачке повеље Хиландару, у другој половини 1198. године. Овом повељом започиње стварање хиландарске баштине или властелинства на тлу Србије⁸⁰.

Повеља се чувала у Хиландару до 1896. године, где се чува и оснивачка хрисовуља византијског цара Алексија III Анђела из 1198. године. Поклоњена је краљу Александру I Обреновићу када и Мирослављево јеванђеље, и чувала се у Народној библиотеци у Београду, али је нестала 1915. године, приликом евакуације књига из Београда, и до данас није пронађена. Сачувале су се извесне копије и оригинални фотографски снимак. Поред осталих, објавио ју је Димитрије Аврамовић⁸¹. После су је почели објављивати и други, заједно са другим актима из хиландарског архива. Налази се и у збирци Франца Миклошича из 1858.⁸² У више наврата објављивао ју је и С. Новаковић у *Примерима књижевности и језика* користећи се Миклошичевим издањем. Последње издање ове повеље приредили су Ћ. Трифуновић, В. Бјелогрић и И. Брајовић 1986. године⁸³.

Оснивачка повеља којом Симеон дарује Хиландару поседе у близини Призрена писана је на пергаменту дужине нешто преко 65 cm, а ширине 30 cm. Некада се на повељи налазио златни висећи

⁷⁹ Свети Сава, *Сабрана дела*, приредио Т. Јовановић, Београд 1998, стр.173.

⁸⁰ Ћ. Трифуновић, В. Бјелогрић, И. Брајовић, *Хиландарска оснивачка повеља Светог Симеона и Светог Саве*, Осам векова Студенице, Београд 1986, стр. 49-60.

⁸¹ Д. Аврамовић, *Описание древностиј србски у Светој (Атонској) Гори с XIII литографирани таблица*, Београд 1847, стр. 16-17.

⁸² F. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serviae Bosnae Ragusii*, Wienae 1858, стр. 1-4.

⁸³ Види напомену 58.

печат, који је касније чуван засебно⁸⁴. За ову повељу занимљиво је истаћи да је она заправо дело и Светог Симеона и Светог Саве, што је први уочио В. Ђоровић⁸⁵. Ова повеља ће, што је врло битно за наш рад, послужити и Стефану Немањићу као основа за његову Хиландарску повељу⁸⁶. Може се, дакле, рећи да је као правни акт она дело Стефана Немање, али је у њеном настанку имао свог удела и Свети Сава, па да је послужила Стефану Немањићу као основа, а затим је, што је важно за историчаре српске књижевности, повеља Стефана Немањића послужила Светом Сави за његово *Житије Светога Симеона*⁸⁷.

Оснивачком повељом, која је како смо истакли, заједничко дело Симеона и Саве, Хиландару се дарује 9 села у Призренској жупи (области) са „парицима“, односно, потчињеним земљорадницима који су живели у тим селима, затим се дају и два винограда и 4 пчелињака у тој области и још неки дарови изван ње. У овој области дарована су села: *Непробиште*, *Момуша* (данас Мамуша), *Сламодрави* (данас Самодража), *Ретивља* (данас Ретимље), *Хоча и друга Хоча* (данас Мала и Велика Хоча), *Трновац* (данас не постоји), *Ретивитица* (данас не постоји) и *Трње*⁸⁸. Ових девет села организовано је у посебну привредну и управну јединицу са седиштем у Горњој (Великој) Хочи, те се она у изворима назива *Хотачка метохија*. Свим пословима ове метохије управљао је *иконом* односно, угледни монах или *старац*.

⁸⁴ Печат је први приметно и о њему писао Д. Аврамовић. Детаљније о томе видети: Б. Зарковић, *Хотачка метохија. Први хиландарски посед у Србији*, Лепосавић 2002, стр. 48.

⁸⁵ В. Ђоровић, *Дела старих српских писаца, књ.1, Списи Светог Саве*, Београд – Сремски Карловци 1928, 1-4.

⁸⁶ А. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200-1202*, ПКЈИФ 5 (1925) 1-31 (сепарат), стр. 24-31.

⁸⁷ Ово питање су разрадили бројни историчари књижевности, у новије време: П. Ивић, *О језику светог Саве*, СН-СС, Београд 1979, стр. 167-175. П. Ђорђевић, *Прилози проучавању језика у списима светог Саве*, Богословље 10, св. 2-3, стр. 188-199. А. Белић, *Учеиће светог Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика*, Светосавски зборник 1, стр. 211-276.

⁸⁸ Ђ. Трифуновић, В. Бјелогрић и И. Брајовић, *Хиландарска оснивачка повеља Светог Симеона и Светог Саве, Осам векова Студенице*, Београд 1986, стр. 55. Детаљну убикацију ових насеља код: Б. Зарковић, *Хотачка метохија*, Лепосавић 2002, стр. 58-59.

Посебно је питање на чијој су се територији налазила дарована села? Дуго се претпостављало да се ради о селима и зависним сељацима на византијској територији. Међутим, касније је сматрано да је та област једно време (вероватно од 1183. до 1190. године) била под Немањиним влашћу, али да је у време настанка оснивачке повеље Хиландару поново била у саставу Византије; да би данас велики број историчара, предвођених М. Благојевићем ипак стао на становишту да се ради о селима на српској територији (изузев самог града Призрена и његове ближе околине), а то што Симеон каже да их је *испросио* од византијског цара има искључиво карактер поштовања тадашње светске хијерархије, по којој је византијски василевс први од владара у православном (и уопште хришћанском) свету⁸⁹.

Формирање Крушевске метохије

Добијањемседа у околини Призрена, односно, формирањем Хотачке метохије, Хиландар још увек није био сасвим обезбеђен. Нарочито су била тешка времена убрзо по смрти Симеона (13. фебруара 1199.), што због опасности од напада разбојника, што због малобројности монаха; тада је и Методије са још неким братственицима напустио манастир⁹⁰. У то време, Сава се вероватно прихватио и дужности игумана са циљем да што пре заврши изградњу манастира. Сава је за кратко време успео да увећа број монаха, чиме су се увећале и потребе манастира, а како су везе са Србијом биле доста несигурне и снабдевање из добијених села компликовано, Сава се, на пролеће 1199. године поново обратио цару Алексију III. И овом приликом Алексије III излази у сусрет Савиним захтевима и златопечатним сигилијем још једном потврђује повластице дате Хиландару 1198. године, притом исте и увећава, и

⁸⁹ Овим веома контрадикторним и наизглед нерешивим питањем бавили су се многи историчари, у новије време видети: М. Благојевић, *Србија у доба Немањића, од кнежевине до царства: 1168-1371*, Београд 1989, стр 40-43. и добру синтезу овог питања код Б. Зарковића у његовој *Хотачкој метохији*, стр. 66-72.

⁹⁰ Методије је вероватно био међу онима који су са Немањом дошли на Свету Гору.

на крају уступа му опустели манастир Зиг као свој лични ктиторски дар. Овим чином је Хиландар сврстан у ред царских манастира⁹¹.

Највероватније на јесен 1199. године Сава обавештава великог жупана Стефана да је манастир завршен и по Теодосију:

*" Предаде му манастир да влада и да се брине за њега као за своје отачаство. А овај христољубац веома се обрадова због тога, и од своје земље даде многа и најбоља села, која се и до данас чувају неизмењено под влашћу манастира званог Хиландар, обогативши га људима и приплодним коњима и сваком стоком "*⁹².

Теодосије нам говори да је Стефан издавањем своје дародавне повеље Хиландару, септембра 1200 / 1201. године, одговорио Сави. Својом дародавном повељом Стефан Немањић увео је нову традицију: ктитор Хиландара увек је актуелни владар из династије Немањића. Ова традиција ће трајати све до смрти цара Уроша. Овом повељом велики жупан Стефан Немањић Хиландару дарује посед у Хвосну, области која је, како смо истакли у претходном поглављу, одраније била веома култивисана и богата, што с правом истиче и Теодосије када каже да је дао најбоља села.

За овај рад свакако је главна основа управо повеља Стефана Немањића. Оригинал повеље се чува у Хиландару. Писана је на пергаменту, дугим 63, а широким 32,5 цм. Доњи део је сужен, почевши од 50. цм па до краја, тако да има облик неправилног троугла. Текст је писан уставним писмом, црним мастилом. Има укупно 75 редака. На крају је Стефанов потпис, испод њега је датум („месеца септембра 29. дан“), па потврда краља Владислава. Печат није сачуван, али прорези на дну, за вршцу, указују да је он морао постојати. А. Соловјев је 1925. године објавио Хиландарску повељу великог жупана Стефана Немањића. Најновији превод ове повеље налази се у књизи *Свети Сава, Сабрани списи*, коју је приредио Д. Богдановић⁹³. У овом раду користећемо се тим преводом и коментарима. Стефану је, како су то приметили и разјаснили историчари српске књижевности, као узор користила Симеонова и Савина

⁹¹ Теодосије, *Живот Светог Саве*, превео Лазар Мирковић, приредио Д. Богдановић, стр. 51-52.

⁹² Исто, стр. 54

⁹³ Свети Сава, *Сабрани списи*, приредио Д. Богдановић, Београд 1986.

оснивачка повеља манастира Хиландара⁹⁴. Уз дужно поштовање, нас у овом раду не занимају њени књижевни домети, већ највише оно што је везано за географију подручја на коме се поменута села, трг и планина налазе. Посебно нас занима њена дипломатичка анализа. Аренга је дословно преписана из Симеонове и Савине оснивачке повеље, с малом разликом, јер говори о свом оцу у трећем лицу, и помињући области које његов отац „преобрене“ ставља Лепеницу испред Белице. Главна је разлика, свакако, у диспозицији, јер се помињу различити дарови Симеона и Стефана. Тај део Стефанове повеље гласи:

И обнових га молитвама његовим, и дадох села манастиру: Ђурђевик, Петровик, Крушево, Книна, Рубач Поток, Дрстник, Гребник, Гован, Заљуг, и планину Добре Доле, а винограда два и трг Книнац; а у Зети половину Каменишта, и са људима. И потом додадох Виден и Беличишта с горњим Вранићима до Градишта⁹⁵.

На крају повеље налази се духовна санкција која се своди на бацање анатеме.

Стефан је, дакле, повељом издатом септембра 1200 / 1201. године Хиландару подарио 11 села: Крушево (**Кроушево**), Ђурђевик (**Гюргџвикъ**), Петровик (**Петровикъ**), Книну (**К'нина**), Рубач Поток (**Роуб'ч поток**), Дрстник (**Дрьст'ник**), Гребник (**Гребникъ**), Гован (**Говънь**), Заљуг (**Залюг**), Видење (**Виденк**) и Беличишта (**Бѣличисти**) са засеоком Горњи Вранићи (**Горни Враникы**). Сва села су била груписана око доњег тока реке КLINE и Белог ДРИМА и о сваком ћемо дати прецизнију убикацију⁹⁶. Затим, два винограда за које не казује где се тачно налазе, али су успешно убицирани, јер их има у потврдној повељи краља Милутина⁹⁷. Пашњак који је манастир добио овом повељом, Добри Долови, није

⁹⁴ А. Соловјев, *Хиландарска повеља Стефана Првовенчаног*, стр. 24-31

⁹⁵ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, приредила Љ. Јухас-Георгијевска, Београд 1988.

⁹⁶ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији (XII - XV век)*, Београд 2006, стр. 21. и даље.

⁹⁷ М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 223-224.

убициран. Трг Книнац, од времена краља Милутина посебно повлашћен о чему ћемо касније детаљније писати, налазио се испрва у Книни (Клини), а касније је премештан, што је био и узрок сукоба, да би се у турско доба усталио у Долцу⁹⁸. Крушево (данас Велико Крушево) налази се око 23 km источно од Пећи, и у њему се налазило седиште метохије, где је боравио *иконом* или *старац*, односно, управитељ манастирског поседа. Поименце нам је познат само *Тома иконом крушевски*, који је због манастирских послова долазио на двор кнеза Лазара⁹⁹. Занимљиво је да нема поименичних помена других *иконома* што оставља простор за размишљање о њиховој реалној моћи у ово доба¹⁰⁰. Данас постоји и Мало Крушево, нешто источније од Великог Крушева.

Ђурђевик, данас Мали Ђурђевик, око 2,5 km североисточно од Крушева. Постоји и Велики Ђурђевик југоисточно од Малог Ђурђевика. *Петровик*, данас ишчезло село, налазило се у близини Крушева и Ђурђевика. *Книна*, данас Клина, око 2 km југоисточно од Крушева. *Дрстник*, данас Дрсник, око 3,5 km југоисточно од Крушева. *Гребник* око 7,5 km југоисточно од Крушева а јужно од Дрсника. Ова села налазила су се на левој обали Белог Дрима¹⁰¹; док се на десној обали Белог Дрима налазило село *Виђење*, данас Видање, око 2,5 km југозападно од Крушева, а врло вероватно да се у његовом суседству налазило село *Беличишта* са засеком *Горњи Вранићи*.

Ишчезла су села *Гован* и *Заљуг*, па се о њиховом положају ништа не може прецизније казати. Можда бисмо ова два насеља могли потражити у околини данашњег села Сићева, где постоји низ потеса са називом *луг*, што би требала бити језичка потка називу *заљуг*, а такође и чести потеси са термином *обор* у околини

⁹⁸ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара*, стр. 21

⁹⁹ Исто.

¹⁰⁰ Сва је прилика да се овај куриозитет може објаснити слабијим везама Хиландара са својим поседима у Србији кнеза Лазара. Због честих ратних сукоба и турских освајања хиландарски игумани све ређе обилазе хиландарске поседе, што даје већу могућност да *икономи* покажу своју личну способност на организовању живота метохије. У стабилним временима, када су везе Хиландара и његових поседа биле редовне, *иконом* је био само пуки извршилац одлука *хиландарског збора*.

¹⁰¹ М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 223-224.

поменутог села, што упућује на везу са називом *гован*. Како у самој околини Сићева и данас постоји више лугова, претпостављамо да би онај који се налази у правцу Пограђа могао бити место где су се налазила поменута села. Само Сићево има више заселака, што нам показује увид у карту¹⁰². Сићево се налази источно од Крушева и Клине, на десној обали реке Клине. У тзв. *Сводној* или *Општој* повељи краља Милутина помиње се село *Гов'н*, али се не спомиње *Залуг*, што нас упућује на помисао да већ у то време нема више тог насеља и да је вероватно пострадало током најезде Татара (1241-1242) или из неких других разлога. Оно што је сигурно јесте да већина поменутих села и даље постоји. Овим је формирана Крушевска метохија, хиландарски посед у Хвосну, који ће надаље бити увећаван толико да ће постати један од највећих хиландарских поседа¹⁰³.

¹⁰² Топографска карта - Секција Метохија 4, Р = 1: 50 000.

¹⁰³ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара*, стр. 24. и М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 223-224.

КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА У ВРЕМЕ НАСЛЕДНИКА СТЕФАНА НЕМАЊИЋА

Наследници Стефана „Првовенчаног“

Први наследник Стефана Немањића, краљ Радослав (1227-1234), који је владао под сенком свог моћног таста, епирског деспота и самозваног ромејског василевса Теодора I Анђела Дуке Комнина, није показао спремност да настави са традицијом коју су започели његов деда, отац и стриц. Свакако, треба узети у обзир да је епирски деспот имао ослоња у охридском архиепископу, најљућем противнику осамостаљења Српске цркве, као и да су везе са Светом Гором биле доста отежане након првог пада Цариграда у руке крсташа (1204)¹⁰⁴.

Овакав однос променила је битка на Клокотници (1230) између Бугара и Епираца. Победу је однео бугарски цар Иван Асен II за кога је утврђено да се интересовао за судбину Свете Горе и да је својим хрисовуљама потврдио повластице неким манастирима¹⁰⁵, мада немамо сведочанстава да је са Хиландаром успоставио било какве везе. Српске велможе ускоро су (1234. Године), пратећи догађаје на Балканском полуострву, свргле Радослава с престола и довеле на власт Владислава (1234-1243), иначе зета Ивана Асена II. На почетку Владислављеве владе, Свети Сава је сазвао сабор у Жичи на коме је столицу Српске цркве препустио свом ученику Арсенију, који ће Српском црквом руководити пуна три десетлећа и који ће седиште аутокефалне Српске цркве пренети у Хвосно, код

¹⁰⁴ Г. Острогорски, *Историја Византије* (друго фототипско издање), Београд 1996, стр. 409. М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, стр. 85-86.

¹⁰⁵ Код Бугара о томе: И. Божилов, *Фамилијата на Асеневици. Генеалогија и просопографија*, Софија 1985/86. и у напоменама 91-97. А код нас: М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 94.

Пећи, у метох манастира Жиче¹⁰⁶. У време владе краља Владислава пада и смрт Светога Саве (1236), и многе невоље које су задесиле Србију и околне земље¹⁰⁷. Па, ипак, краљ Владислав је својим даром увећао хиландарски посед у Хвосну. Вероватно убрзо по његовом ступању на престо, у Србију долазе хиландарски монаси с намером да им нови краљ потврди раније повластице и притом дарује још неки посед. Са собом су понели и повеље његова оца и деде, па је Владислав *видевши дедин документ (записаније) и [онај] очев, упућен Светогорској Богородици... [дах село Доњи] Вранићи... и приложих овим актом то село Враниће Пречистој Богородици*¹⁰⁸.

Овим се цео комплекс Вранића (касније у изворима углавном налазимо израз: **ѡбѡи Враникы**) нашао у поседу Хиландара. Доњи Вранићи налазили су се у близини Горњих Вранића, а заједно у непосредној близини Беличишта, о чијој детаљној убицаји немамо довољно извора, што смо напред изнели.

Занимљиво је да је поменута повеља краља Владислава исписана на истом пергаменту на коме је исписана и повеља Стефана Првовенчаног (највероватније 22. августа 1234 / 1237.)¹⁰⁹. Нажалост, због избледелости мастила није могуће у потпуности реконструисати текст и дати исцрпнију анализу ове повеље. Управо на њеној полеђини, како би се боље сналазили међу бројним актима, хиландарски монаси су касније, како је у овом раду више пута наведено, дописали да је то: *хрисовол за Крушево*. Осим тога, краљ Владислав је даровао и неке друге манастире на Светој Гори¹¹⁰.

Смрт Ивана Асена II (1241), као и провала Татара који су од Бугарске начинили вазала, пољуљала је положај краља Владислава у земљи, па је он ускоро свргнут, а на престо доведен најмлађи брат, Стефан Урош I (1234-1276). Србија је на почетку владе

¹⁰⁶ Р. М. Грујић, *Православна Српска црква*, Београд 1921. (фототипско издање из 1995. стр. 21)

¹⁰⁷ Татари су на пролеће 1241. направили праву пустош: угарски краљ Бела IV је прогањан све до Далмације; бугарски цар Калиман принуђен је да плаћа данак Татарима, а на њиховом удару у Србији су се нашли градови Котор, Свач и Дриваст.

¹⁰⁸ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, стр. 386.

¹⁰⁹ А. Соловјев, *Хиландарска повеља Стефана Првовенчаног*, стр.12.

¹¹⁰ О овоме више у: Архиепископ Данило, *Живот краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1938. (*Живот Уроша I – белешка о краљу Владиславу*), стр. 8.

Уроша I била у нешто бољем положају него њени суседи: Угарска и Бугарска биле су опустошене татарском провалом, византијски наследници, Епир и Никеја, исцрпљивали су се борбом око примата, док су Латини у Цариграду били неспособни за иоле већи подухват. Дакле, српску самосталност нико од суседа није могао угрозити¹¹¹. Све ово допринело је и економском и политичком јачању Србије, што ће, свакако, свог одраза имати и на увећање хиландарског властелинства у Србији, односно, на проширење Крушевске метохије.

Нема сачуваних повеља краља Уроша I манастиру Хиландару, али, на сву срећу, његови дарови спомињу се у повељама краља Милутина. Иако су Милутинове повеље биле највише на удару фалсификатора, оне пружају једина обавештења о бурним дешавањима на Балкану у XIII и почетком XIV столећа¹¹². Да додамо и да су два винограда поменута у повељи Стефана Првовенчаног лоцирана захваљујући потврдној повељи краља Милутина: један се налазио у самом Крушеву, а други у Пећи¹¹³, што додатно појачава пређашњу констатацију. Ту спада и питање пчелињака, односно, улијарског селишта у Захаћу, које ћемо детаљније обрадити у наредном одељку.

О томе шта је све краљ Милутин предузео на реорганизовању хиландарског властелинства у Србији биће више речи у наредном одељку.

Краљ Урош I проширио је Крушевску метохију насељима **Дол'ц**, данас Долац, око 5 км југоисточно од Крушева, између левих обала Дрима и Клинине; **Петрче**, данас Петерч / Потерч, око 7,5 км југозападно од Крушева; **Захакь** (Захаћ са пчелињаком, 7 км источно од Пећи) и **Шоупељ**, данас постоји Мали Штупељ, 7 км западно од Пећи и Велики Штупељ, 5 км северозападно од њега. Последња три села налазила су се на левој обали Пећке Бистрице¹¹⁴.

Било је претпоставки да је краљ Драгутин (1276-1282)

¹¹¹ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, стр. 89-92.

¹¹² С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, Зборник Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 53-68.

¹¹³ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, стр. 393 II.

¹¹⁴ М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 224.

Хиландару приложио села Битуњ, Ослнице, Мсково и Зборско (у изворима: **Битоуњь, Ослънице, Мьсково, Зборско**). Биће да су се ова села касније утопила у манастирски посед, те их не спомињу познији документи. Уколико су се налазила у околини Пећи, онда су вероватно гравитирала Крушевској метохији¹¹⁵.

Хиландарско властелинство у време краља Милутина

За време Стефана Уроша II Милутина (1282–1321), хиландарско властелинство у Србији потпуно је реорганизовано. Главни разлог за то налази се у чињеници да је Милутин добрано проширио српску државу ка југу, одузевши Ромејима готово читаву данашњу Вардарску Македонију. Браком са византијском принцезом Симонидом, Милутин је легализовао своја освајања. Након његових освајања у периоду од 1282. до 1284. године граница српске државе протезала се северно од линије Струмица-Прилеп-Охрид-Кроја. Осим легализације освојених области, брак са царском кћери донео је Србији и пријатељство са Византијом и период мира између две државе који ће трајати све до краја Милутинове владе. Сукоби са Драгутином вођени у периоду 1301-1311 / 1312. године, вођени углавном на северним и западним границама Милутинове *Краљевине Рашке*, нису нарушавали развој српске државе, поготово њеног језгра, где се и налазила област Хвосна¹¹⁶.

Вероватно на подстрек самих хиландарских монаха, Милутин је убрзо након 1284. године започео са реорганизацијом хиландарског властелинства. Управо је та Милутинова делатност довела до издавања бројних аката који сведоче о даљем развоју разних манастирских поседа, од којих су многи везани и за поседе манастира Хиландара. Обилје историјских извора за овај период, после дужег периода њихове оскудице, свакако је било изазов и за многе фалсификаторе, који се нису устезали да фалсификују његове

¹¹⁵ Овом питању посветићемо више простора нешто касније.

¹¹⁶ М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, стр.109-116.

повеље. Због тога је у српској дипломатици највећа подозривост према повељама краља Милутина¹¹⁷.

Краљ Милутин је 1284. издао повељу Хиландару наводећи као главни разлог за њено издавање то да су многа добра уништена и изгубљена

**„ВЕРЪТЪ КРАЛЕВСТВО МИ КДНО ПОТРЕНО, А ДРОУГТО ИЗГУБЛЕНО И
ИЗИСТИВЪ ДАНАГА ПРАРОДИТЕЛИ И РОДИТЕЛИ КРАЛЕВСТВА МИ, ОУПИСАХЪ
У ХРИСОВОУЛЪ СИ...“**

и да је његов циљ да изнова прибележи дарове својих претходника и да сам приложи још неке и обезбеди власт манастира Хиландара над њима¹¹⁸.

Већ смо у неколико наврата истакли да су у тим немирним временима осим добара страдали и многи списи и да управо подаци које налазимо у Милутиновим повељима, а којима увек морамо прилазити с великим опрезом, пружају слику о животу хиландарског властелинства и других манастирских поседа у овом значајном периоду. Биће, ипак, и да је међу важним разлозима за реорганизацију манастирских поседа у Србији био и тај што је већ извесно време постојала тензија између манастира Хиландара и архиепископског седишта у Пећи око појединих парцела у Метохији с обзиром да су њихови поседи у овој области били измешани. Нарочито је био велики проблем пчелињак у Захаћу, који је манастиру Хиландару поклонио краљ Урош I. Управо с намером да разреши поменути проблем, краљ Милутин издаје посебну повељу која се односи на то место. Тзв. *Улијарска повеља*, веома опширна повеља о једном сасвим малом предмету у којој се, између осталог налази и дуго „аутобиографско“ казивање краља Милутина о неким битним

¹¹⁷ Фалсификатори су најчешће додавали још коју привилегију које није било у аутентичној повељи. Пред лупом дипломатичара највише је тзв. *Сводна повеља (Опита хиландарска повеља)* тј. колаж неколико повеља, који је очуван до данас само у копијама. Од 4 копије, само је једна читава. О овоме детаљније код: В. Мошин, *Повеље краља Милутина – дипломатичка анализа*, ИЧ XVIII (1971) стр. 53-87.

¹¹⁸ *Споменици за средновековната и поновата историја на македонскиот народ*, књ. I, Скопље 1975, стр. 24-25

догађајима за време његове владе, нажалост, није доспела до нас у свом изворном облику, већ у касније верзираној копији¹¹⁹

Повеља о пчеларима на Бистрици

Ова повеља се у самом тексту назива *хрисовуљни свитак* и начињена је тако да имитира свитак. Исписана је на приближно једнаким правоугаоним комадима хартије, који су испрва били прилепљени један о други, а касније прошивени концем како би се спречило потпуно одвајање. Водени знаци на хартији и писмо потичу из XV столећа. Писмо највише личи на акта деспотских канцеларија¹²⁰. Срећна је околност што располажемо владарском повељом насталом нешто пре изгубљене аутентичне Улијарске повеље, а то је Бањска или Светостефанска повеља¹²¹. То нам отвара могућност упоређивања и реконструкције изворног текста Улијарске повеље. Улијарску повељу или хрисовуљни свитак први је издао Љ.Стојановић¹²², затим је издата у знаменитој али код нас тешко приступачној збирци Б. Корабљева¹²³; ова издања се готово не разликују, оба издавача су текст реконструисала на основу фотографија из збирке Севастјанова¹²⁴.

Детаљну дипломатичку анализу *хрисовуљног свитка* урадио је С. Ћирковић закључујући да се не ради о аутентичној повељи нити о препису аутентичне повеље, већ о колажу састављеном на основу више аката, од којих се јасно разазнају два: Милутинова повеља из које су узети титула, потпис и састав сабора; и повеља из друге деценије XV столећа (аренга и део експозиције). Међутим, он

¹¹⁹ С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, стр. 53-67.

¹²⁰ В. Мошин, *Повеље краља Милутина*, стр. 69-70

¹²¹ Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик, 4 (1890), стр. 1-11; такође и Ј. Јагић, *Светостефански хрисовуљ краља Стефана Уроша II Милутина*, издала Земалска влада за Босну и Херцеговину, Сарајево 1890.

¹²² Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др.*, Споменик 3 (1890), стр. 17-24.

¹²³ В. Korabiev, *Actes de Chilandar*, II, *Actes slaves*, Византијскиј времењик, 19, 1912, Приложеније, 423-437.

¹²⁴ С. Ћирковић наводи како се код нас извесно време уврежило мишљење да се у повељи спомиње место по имену Уљаре, што нема ослонца у самом тексту повеље, све захваљујући регесту уз Стојановићево издање, који гласи: *Краљ Милутин поклања Хиландару селиште Уљаре*.

наглашава да одредбе о Захаћу и четири пчелара вероватно потичу из аутентичне Милутинове повеље, што нам даје простора да их узмемо у озбиљно разматрање¹²⁵.

Из текста *хрисовуљног свитка* видимо да је проблем улијарског селишта нарастао толико да се нашао „раме уз раме“ са важним државним и црквеним питањима тога доба. У диспозицији *хрисовуљног свитка* говори се о томе како краљ није нашао име онога селишта у архиепископовом хрисовуљу, али је нашао да су око њега све села из архиепископских хрисовуља, односно, села која припадају архиепископском метоху¹²⁶. Хиландарски пчелињак је, дакле, био усамљено „острво“ међу архиепископским селима, те га краљ није могао *влаићу*, како стоји у *хрисовуљном свитку*, узети, но га је морао измолити, *издворити* од архиепископа Никодима, населити људима и поклонити Хиландару. Но, све то се, ипак, морало догодити раније, јер у време када се, наводно, издаје *хрисовуљни свитак* место је насељено и његови се становници чак и сукобљавају са архиепископовим људима. Затим се описују међе селишта уз пропис да хиландарским пчеларима архиепископови људи не забрањују да користе луг до своје међе, али се и архиепископовим људима одобрава да у истом лугу требе лазове и сенокосе и то имају у баштину. Сеча и употреба дрвета је такође била дозвољена манастирским људима („градеж“ и „дрва“, како стоји у *свитку*). Текст нам, дакле, говори да је споран био луг. Сетимо се сада онога што смо споменули у уводном делу другог поглавља у вези крчевина: сигурно је и спорни луг временом био крчен, чиме се дошло до ораница и сенокоса, а како раније није био ничија баштина, сада се поставило питање чији је то посед. Како би решио тај проблем краљ Милутин је издавао аутентичне повеље, а касније је израђен и овај *хрисовуљни свитак*, који је полазио од њих.

Знамо, захваљујући опису међа и очуваним топонимима, да се спорно земљиште налазило уз Пећку Бистрицу, југозападно од

¹²⁵ С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, стр. 57 и 60.

¹²⁶ О селима метоха архиепископског, па патријаршијског, детаљније код: М. Пешикан, *Из историјске топонимје Подримља*, II. Земљописна имена из манастирских даровница у горњем Подримљу, ОП 2 (1981) стр. 22, 48, 51-52, и карта после стр. 62.

села Лабљани и Љутоглави, са чијим су се међама додиривале међе овог улијарског селишта¹²⁷. Овај положај у потпуности се слаже са изворима који тврде да је селиште са свих страна било окружено селима која су припадала архиепископији. Све до оног тренутка када је село Косорићи приложено Хиландару (Карејској келији 1348. године), ово селиште у свом непосредном суседству није имало ниједан други хиландарски посед. Биће да је пчелињак поклонио краљ Урош I¹²⁸ и том приликом одредио пчеларе који ће га одржавати. Временом је тај пчелињак израстао у селиште чији су се становници, у време краља Милутина, сукобљавали са архиепископовим људима, пре свега око луга и крчевине која је ту настала, односно, ораница и сенокоса. Сви докази упућују нас да се пчелињак налазио у Захаћу¹²⁹ и против ове тврдње тешко се могу наћи ваљани контрааргументи. На почетку турске владавине Захаћ је био малено село од 5 кућа (1485. године), што нам даје додатне доказе да се поменуто улијарско селиште заиста налазило на том локалитету. Из других повеља дознајемо и имена пчелара и које су биле њихове обавезе и повластице. Тако, на пример, имамо неколико очуваних повеља из којих сазнајемо:

„Захаць на Бистрици и на нѣм оулиганиць с оулигари, а имена имь: Добрько; врать моу Братославъ, Бракнь, Гноуца“¹³⁰.

Ови пчелари били су ослобођени сваке работе и једино им је задатак био да се старају о манастирским пчелама. Уколико би се десило да који улијаник страда (*погине*) били су дужни да подигну нови. Као што се види, ради се о потпуно истим обавезама и

¹²⁷ Г. Шкриванић, *Жичко епархиско властелинство*, ИЧ 4 (1952-1953) стр. 147-171. Као и раније наведена истраживања М. Пешикана (напомена 101.)

¹²⁸ М. Живојиновић сматра да је краљ Урош I поклонио Хиландару села Долац, Петрч, Штупељ и Захаћ, без обзира што о тим даровима немамо непосредних извора сматрамо да је та констатација најближа истини.

¹²⁹ С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, стр. 59. Треба истаћи чињеницу да је М. Пешикан први изнео претпоставку да је улијарско селиште на Бистрици заправо Захаћ, у свом раду о историјској топономији Подримља.

¹³⁰ В. Korablev, *Actes de Chilandar*, стр. 473-476. са погрешним датумом и В. Мошин, *Повеље краља Милутина*, стр. 59-60.

повластицама пчелара које спомиње *хрисовуљни свитак* и повеље Милутиновог и Душановог доба о Захаћу на Бистрици. Што се тиче територијалне одвојености осталих хиландарских посета у Крушевској метохији и Захаћа, постоји неколико примера да се уз села и земље дарују и улијари на неким другим местима погодним за гајење пчела (примера ради, повеља краља Милутина Св. Ђорђу Горги у којој се спомиње улијар Добрен посађен у Дубравици ниже Тавора; па улијар Радован дарован Грачаници, итд.)¹³¹.

Захаћ се спомиње у најранијој Милутиновој повељи за Хиландар, датованој 1282-1289, која је, међутим, сумњива. Следеће спомињање Захаћа налази се у такође сумњивој повељи која има наставак са даровима војводе Хреље¹³². У Душановим повељама не налазимо помен Захаћа, иако су његове повеље биле врло детаљне, међутим, Захаћ се појављује у једном судском акту цара Душана, који се датује у 1355. годину, после сабора у Крупиштима. Овај акт настао је на основу конкретних жалби хиландарског игумана Доротеја. У овом акту се, поред осталог, наводи:

„...И Захаќъ на Бистрици и на нѣм оулиганикъ с оулигари именовъ Добръко, братъ моу Братославъ, Бракнь, Гноуца, и сиим оулигарикъ да не работѣтъ ни кдне лихо да соу оулигарик. Како нѣкокъмъ врѣменемъ погине оулиганикъ да га тии оулигарикъ штъ себе поставляю...“¹³³.

У овој повељи хиландарски поседи су у Пећи и око Пећи здружени са обавезама Крушевске метохије према Патријаршији и патријарха према Карејској келији. Патријарх као "свећу" добија од Крушевске метохије врховину од свештеника а крину од кметова, а дужан је, према одредбама краља Милутина, да Карејској келији

¹³¹ С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 395, 617, 622-623, 635.

¹³² Код прве повеље В. Мошин допушта да се ради о манастирском дуплкату, уз опрезност по питању санкције и потписа у њој, с тим да се ради о веродостојном тексту; што се тиче друге повеље, С. Ђирковић сматра да је у питању фалсификат настао из намере да Хиландару обезбеди власт над неким спорним областима у долини Струмице. О првој повељи још у нашем раду доле стр. 27-28.

¹³³ В. Korablev, *Actes de Chilandar*, стр. 517, ред 62-67.

даје 40 перпера, 8 мазги и 2 кожуха. У случају да патријарх не испуни своје обавезе, онда нема права ни сам да ишта узима од Крушевске метохије и осталих поседа хиландарских око Пећи. Остаје питање да ли су поменути пчелари могли бити живи и 1355. године или се ради о томе да је одредба о њима дословце пренета из раније повеље краља Милутина у саборски акт. Уколико су пчелари били савременици Душанове владе, онда су највероватније били уметнути у прерађене Милутинове повеље. Чини нам се да је прва могућност ближа истини, а то је да су били савременици краља Милутина и да су као такви, једноставно, буквално пренети у саборски акт из 1355. године¹³⁴.

Могли бисмо да закључимо да је унутар комплекса који је припадао Архиепископији, Хиландар добио виноград у Пећи (дар Стефана Првовенчаног), затим *Штупељ* и улијаник на Бистрици, који је идентификован као селиште *Захаћ* (дарови Уроша I). У Душаново доба већ је настала дугачка линија заједничких међа, јер се може рећи да је Крушевска метохија додатно увећана на посредан начин даром царице Јелене и цара Душана Карејској келији. Тада су почели да избијају и спорови о обавезама Крушевске метохије према Патријаршији и Патријаршије према Карејској келији, спорови који ће се окончати тек пред сам крај Деспотовине¹³⁵.

Реорганизација хиландарског властелинства у Србији

Потреба да се утврди стање хиландарских добара у Србији указала се одмах по престанку српско-византијских ратова 1282-1284. године, током којих су везе Хиландара са Србијом биле прекинуте.

Хиландарски монаси највероватније су дошли краљу Милутину доносећи му на увид даровне акте његових претходника. Краљ је тада потврдио поседовање свих добара добијених повељама

¹³⁴ С. Ђирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, стр. 60.

¹³⁵ А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XIV века)*, Београд 1926, стр. 214-216.

монаха Симеона, великог жупана Стефана Немањића, и краљева Владислава и Уроша I, који су дотле били у саставу манастирског поседа¹³⁶.

Занимљиво је питање села Битуњ, Ослнице, Мсково и Зборско, за која се претпостављало да их је даривао Драгутин, док их Милутин наводи као своје дарове. Имамо примера да су српски владари наводили дарове својих претходника у својим даровним актима, али да су прибегавали да туђа даровања припишу себи није био случај. Зато се овом питању мора прићи с крајњим опрезом. Забуна је настала око аукторства повеље из 1299. године. Дуго се у нашој дипломатици сматрало да је ауктор ове повеље краљ Драгутин, да би у новије време М. Живојиновић доказала, на основу анализе података у повељи, да је ауктор повеље заправо Милутин¹³⁷. Повеља не садржи елементе датума па се не може прецизно датирати. Анализом података М. Живојиновић је утврдила да је морала настати после великих освајања која су браћа Милутин и Драгутин предузели током 1282–1284. године, када је граница померена далеко на југ.

По том истраживању повеља је настала крајем XIII столећа, по свој прилици око 1299. године¹³⁸. Повеља је интересантна и зато што се у њој, први пут у српским актима, појављује титула севаст. Та титула, чија улога у Србији није до краја разјашњена, у Византији, одакле је преузета, имала је функцију везану за катастарско-финансијске послове.¹³⁹ Њено помињање у повељи иде у прилог тврдњама М. Живојиновић о ауторству и времену настанка повеље. Ипак, њену појаву можемо објаснити повећаном потребом Милутиновог доба за довођењем у ред бројних поседа и уопште правно-имовинских питања. Положај ових села није прецизно убициран, упркос томе што имамо и њихове међе, које су, истина, дате прилично оскудно. Због тога историчари нису сагласни у којој области их треба тражити. М. Живојиновић је, најпре, сматрала да ова села треба тражити у подручју Призрена с обзиром на то да се

¹³⁶ М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 154

¹³⁷ М. Живојиновић, *Да ли је сачувана повеља краља Драгутина Хиландару*, ЗРВИ 32 (1992), стр. 129-136. Упореди Д. М. Живојиновић, *Повеља краља Милутина Хиландару претходно приписивана његовом брату Драгутину*, ССА 9 (2010) 3 - 17.

¹³⁸ М. Живојиновић, *Повеља краља Драгутина*, стр. 135.

¹³⁹ Љ. Максимовић, *Севасти у средњовековној Србији*, ЗРВИ 32 (1993), стр. 146-147.

помињу с другим призренским метохијама, да би касније, наводила да су се налазила у области Хвосна, у подручју Пећке Бистрице¹⁴⁰. С. Мишић се сагласио са њеном накнадном констатацијом и села убицира у област Пећи¹⁴¹. Било је неких покушаја да се поменута села траже у области Ивањице, али без неког већег аргумента¹⁴². Пре краја писања овог рада појавио се рад Драгића Живојиновића¹⁴³ у коме аутор тврди да су се називи села сачували у микротонимији, у атарима села Локвица и Стружје, јужно од Призрена. Д. М. Живојиновић, полазећи од првобитне претпоставке М. Живојиновић да су се села налазила у околини Призрена, проналази потес *Осојница* (који би одговарао називу села **ЋСљњице**) у атару Локвице , затим потес *Мско поље* (који би одговарао селу **Мљсково**) у атару Стружја; и потес *Борско поље* (који би одговарао селу **Зворско**) у атару Локвице; док се назив села **Битоуњ** сасвим изгубио¹⁴⁴. Уколико, са извесном резервом, прихватимо ову Живојиновићеву убикацију, онда нам преостаје само да закључимо да су поменута села била далеко од Крушевске метохије, али смо се њима морали детаљно позабавити. Села су касније нестала, јер су се њихови становници, вероватно, раселили по другим селима¹⁴⁵. Ова четири села која Милутин поново прилаже Хиландару су раније већ била дата манастиру и претпостављало се да су прилог његовог брата Драгутина. Разлог Милутиновог поновног прилагања, ако би та претпоставка била тачна, требало би тражити у дешавањима на терену. Ова села су највероватније отпала од манастира у току византијске контра-офанзиве с пролећа 1283. године, када је византијска војска продрла до Липљана и Призрена¹⁴⁶. У настојању да се заборави Драгутинов дар и тежњи да се избрише његово ктиторство и веза са династијом, избегава се и дежевски договор о наследству. Међутим, ипак остаје

¹⁴⁰ Упореди: М. Живојиновић, *Повеља краља Драгутина*, стр. 130. и М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 224.

¹⁴¹ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије*, ССА, књ. III,

¹⁴² Т. Živković, S. Bojanin, V. Petrović, *Selected Charters of Serbian Rulers*, стр. 51.

¹⁴³ Д. М. Живојиновић, *Повеља краља Милутина Хиландару претходно приписивана његовом брату Драгутину*, ССА 9 (2010) 3 - 17.

¹⁴⁴ Исти, стр. 14.

¹⁴⁵ М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр.224.

¹⁴⁶ ВИИНЈ, књ. VI, Београд 1986, 32–33 (Ј. Максимовић) и 164–165 (С. Ђирковић).

питање како би било могуће да *сремски краљ* дарује села у области којом је управљао његов брат, већ од 1276. године. Због свега наведеног, питање дародавца прва четири села остаје отворено, али се приклањамо мишљењу М. Живојиновић, да је села Хиландару уступио краљ Милутин.¹⁴⁷

Краљ Милутин је непознатог датума, вероватно након 1299. године, приложио Хиландару село Лесковац " ...и по сеи странѣ и по оном... " вероватно Белог Дрима, притом даје и једног пронијара, по имену Богоје:

„и Бѣгѣ до гдѣ к хѣтѣник цркви да си сѣдин, а кѣди моу рече игоумьнѣ, да си походи кудѣ моу хѣтѣник “.

Поменути Богоје је, вероватно, постао манастирским војником¹⁴⁸. Даље, Милутин примећује:

„И видѣвъ краљкѣство ми, кѣре не имаше пашица светата цркъ(в)ы сита въ земли Х’востън’скои, и дахъ пашица Лабикиево...“¹⁴⁹

У оквиру пасишта Лабићево (данас село Лабучево, 16 km југоисточно од Крушева) краљ је приложио две испаше: Понорац (око 3 km источно од Лабучева) и Крушчицу. О границама лабићевског забела говори помињана сумњива повеља краља Милутина (широко датована између 1282-1289) из које је и претходни извод. В. Мошин допушта да се ради о манастирском дупликату, али не сумња у веродостојност њеног садржаја, што нам даје за право да се њоме користимо. Ова повеља издата је у договору са архиепископом Јевстатијем II, краљицом мајком Јеленом и *са свим епископима српским* (који се поименце наводе). Попис манастирских имања почиње селима Крушевске метохије:

Село Ђурђевиц, Петровиц, Крушево, Книна, Рубач поток, Дрсник, Гребник, Гован, Долац, трг Книнац, Петрче, оба Вранића,

¹⁴⁷ Упореди: Б. Зарковић, *Прилог краља Драгутина манастиру Хиландару*, стр. 122.

¹⁴⁸ М. Благојевић, *Закон Светог Симеона и Светог Саве*, СНСС, стр. 157-164.

¹⁴⁹ С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 394.

Беличишта, Видење, а у тим селима два винограда, један у Крушеву а други у Пећи, Штупељ више Пећи архиепископове, Захаћ на Бистрици и на њему пчелињак са пчеларима, а имена су им: Добрко, брат му Братослав, Брајен, Гнуса; и овим пчеларима да не буде никоје друге работе, да су само пчелари; и пошто кроз неко време пропадне пчелињак, да га ти пчелари о свом трошку постављају¹⁵⁰ ...

Затим следи попис села Хотачке метохије, која су потврђена само половично, о чему детаљније пише Б. Зарковић у свом раду. Па, следи већ цитирани део о пасишту Лабићеву и његове међе:

Како утиче Рибник у Дрим и од Рибника уз поток на Саспишта, право уз Козник по гребену како се камен ваља овамо и онамо, и на Вељи врх преко Понора на Градиште, право на Рупе, у горње чело Горачева на пут, како води пут посред Горачева у Љубижњу, и како утиче Љубижња у Дрим. А ту међу обележи севаст Обрад Манијак¹⁵¹ ...

Овим даривањем заокружен је комплекс великих пашњака у нижим крајевима, почевши од времена Стефана Првовенчаног¹⁵².

Занимљиво је да попис почиње селима Крушевске метохије, односно, даровима Стефана Првовенчаног, па затим даровима Светог Симеона. То нам говори о реалној ситуацији на терену која је битно измењена након нових освајања и ратних сукоба којих је у почетку било и на просторима данашње Метохије. Многа села Хотачке метохије су запустела, Хотачка метохија је такорећи била преполовљена, па је Милутин, упркос томе што је приликом састављања своје повеље имао пред собом хрисовуље својих претходника, узео у обзир такво стање.

Милутин, од дарова Стефана Првовенчаног, потврђује Ђурђевик, Петровик, Крушево, Книну, Рубач поток, Дрстник,

¹⁵⁰ С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 394. Осавремењено читање у: *Задужбине Косова*, стр. 315.

¹⁵¹ Исто.

¹⁵² О овим пашњацима детаљније код М. Благојевић, *Планине и пашњаци у средњовековној Србији*, стр. 48.

Гребник, Гован, трг Книнац, Враниће (оба Вранића, од којих је Горње Стефанов, а Доње Враниће Владиславов дар), Беличишта и Видење, и то готово истим редоследом као у повељи Стефана Првовенчаног. Једино недостаје Заљуг, село које се не спомиње ни у познијим актима, па смо претпоставили да је запустело. Сасвим у складу са Стефановом повељом, Милутин потврђује и планину Добри Доли и половину села Каменица у Зети и два винограда, чија имена Стефанова повеља не наводи, али их зато именује Милутин (како смо већ истакли, један је био у Крушеву а други у Пећи). Села Долац, Петрч, Штупељ и Захаћ, која се не спомињу у Стефановој повељи, сматрамо даровима Уроша I, мада о томе нема непосредних извора. С друге стране, нема ни потврда да их је даровао неко од првих Стефанових наследника, Радослав или Владислав, па остаје да их, наравно, уз извесну резерву, прихватимо као Урошеве¹⁵³. Новина је да ће Крушевска метохија добити границу са новооснованим манастиром Св. Стефана Првомученика (познатијем као Бањска), 1314-1316. године. Та граница ће најпре бити на југоистоку метохије (источно од Гребника према Прчеву), а у време кнеза Лазара и на североистоку метохије (средњим током реке Книне, раздвајајући Ресник од Гумништа).

Краљ Милутин је прописао и које су обавезе манастирских људи. Занимљиво је да су оснивачке повеље Светог Симеона и Стефана Првовенчаног веома скромне по том питању. Разлог лежи у томе што су обавезе зависних људи биле прописане у Студеничкој повељи¹⁵⁴, тако да се те обавезе подразумевају. И овде је краљ Милутин био доста детаљнији: јасно је прописао обавезе манастирских људи, било себара, било влаха. Прописи су имали и превентивни карактер, циљ им је, између осталог, био и да спречи појаве пребега из манастирских на световне домене, и обратно. У науци је устаљено мишљење да су обавезе манастирских људи (под утицајем Византије јавља се и термин *париси*) биле нешто лакше него на световним поседима, међутим, било је ситуација када је

¹⁵³ Види горе, стр. 20.

¹⁵⁴ О Студеничкој повељи чију је реконструкцију веома успешно урадио М. Благојевић видети: М. Благојевић, *Закон Светог Симеона и Светог Саве*, стр.129-166.

било обрнуто, и зато се и јављају одредбе попут оних у Оснивачкој повељи Светог Симеона. Свакако, то се догађало због одређених ванредних околности.

Сама одредба о расподели земље дарованих села у Хвосну, вероватно око 1299. године, указује нам на то да су зависни сељаци обрађивали своје земљишне парцеле, а Хиландару давали порез и извршавали работе обавезне за манастир; ради се, дакле, о типичној византијској пракси тога доба да половина земље остаје у власништву сељака, а да друга половина буде под непосредном надлежношћу манастира¹⁵⁵. Земљу у свом непосредном власништву манастир је давао у закуп, било сељацима свога властелинства, уколико они нису имали довољно обрадивог земљишта, било сељацима других села, односно, са туђих поседа. Вероватно је краљ прећутно уступао Хиландару и приходе које је добијао у корист фиска од осталих становника града, односно, жупе, а којих су манастирски људи били ослобођени¹⁵⁶. Такође, желећи да ослободи манастир обавезе да даје плату пастирима, која је износила 12 ждребаца годишње, краљ Милутин је приложио Влахе ослободивши их од свих работа, како према држави, тако и према Хиландару, забранивши, при том, да се шаљу на Свету Гору ради било ког посла, тако да им је као једина обавеза остала да напасају манастирске кобиле. У случају да изгубе коју животињу, они су били дужни да плате надокнаду, која је износила 10 перпера за коња и 20 перпера за кобилу¹⁵⁷. Пример како је краљ Милутин уредио обавезе пчелара *на Горачеве* на граници лабићевског пашњака, које је даровао пиргу Хрусији, може нам употпунити слику и о обавезама захаћских улијара¹⁵⁸. Судска надлежност над споровима, који би избили између метохијских људи, пренета је на игумана Хиландара, што нам говори да је та одлука могла бити донета једино у мирнодопској ситуацији, када су везе Хиландара и његових поседа у Србији биле чвршће. Краљ је, ипак, узимајући у

¹⁵⁵ С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 388. IX.

¹⁵⁶ Такав пример налазимо у околини Призрена. Види: С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 388, X, XIV. М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 155-156.

¹⁵⁷ Види напомену 127.

¹⁵⁸ О три пчелара *на Горачеве* више код М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 156.

обзир удаљеност манастира и његових поседа, оставио и могућност да се манастирским људима суди и пред црквеним достојанственицима надлежне епископије. Дела издаје, убиства, спорови око земље, помагање пребезима од свог господара, која се заједно називају тзв. државним резерватима, била су изузета из ове надлежности и решавана су пред краљевим судом. Такође, краљ је у своју надлежност ставио и парнице које би се водиле између манастирских људи и *земљана*, односно, људи који нису припадали манастиру, с тим што је остављена и могућност да се таква врста парнице може решавати и пред неким од дворских достојанственика кога изаберу игуман и хиландарска братија. Том приликом, краљ је одредио и новчану висину таксе за парнице решаване пред краљевим судом¹⁵⁹.

Мисија хиландарског игумана Гервасија 1327. године

Доба игумана Гервасија јесте доба најживље комуникације Хиландара, како са матичном земљом, тако и са појединим центрима у Византији, попут Цариграда и Солуна. Из епохе игумана Гервасија и његових саделатника потиче више од половине сачуваних грчких аката у хиландарском архиву¹⁶⁰. Свакако за наш рад најважнија је комуникација игумана Гервасија са српским двором, поготову она која се тицала хиландарских поседа у Хвосну, односно, Крушевске метохије. Иначе, игуман Гервасије руководио је манастиром Хиландаром од 1317. до 1335. године, што га чини игуманом који се најдуже задржао на том положају од свих познатих игумана¹⁶¹.

Од путовања у Србију забележено је да је предводио делегацију Хиландараца приликом устоличење новог поглавара Српске

¹⁵⁹ Висина таксе износила је 2 динара. Детаљније видети о парницама између манастирских људи и оних изван манастира код: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, стр. 25-30. и 213.

¹⁶⁰ Овој епохи припада 89 грчких аката. Види: М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, стр. 167.

¹⁶¹ Исто.

цркве:

И у то време беше дошао господину Краљу (Урошу III) преподобни игуман Свете Горе, звани Гервасије, са свим изабраним чрнцима Свете Горе.¹⁶²

Осим овог путовања из 1324. године, игуман долази у Србију и 1327. године, и то, изгледа, у три наврата: фебруара, јула месеца и крајем лета дате године. У прва два случаја, долазак хиландарског игумана, кога су обавезно пратили и други истакнути Хиландарци (извори најчешће спомињу јеромонахе Калиника и Матеју, као и старешину Хрусије Симеона), био је везан за Хотачку метохију, односно, за спор око међа хиландарских поседа на том подручју. Тај спор је разрешен краљевом повељом од 9. јула 1327. године тако што је друга половина села Добродољане, која је раније дарована Студеници, сада припала Хиландару, док је Студеници заузврат даровано читаво село Јариње на Ибру као надокнада¹⁶³.

Најинтересантнији је, а за овај рад и најбитнији, трећи долазак игумана и његових саделатника на двор краља Стефана Дечанског. Мисија игумана Гервасија била је овога пута да заступа Хиландар у спору са синовима краљевог тепчије Хардомила око међа Крушевске метохије у близини села Косорића (данас Косурих). Браћа Хардомилић, Дмитар и Борислав, су наиме, по тужби Хиландараца, узурпирали део хиландарског земљишта тврдећи да се ради о косурићком земљишту. Ради разрешења овог спора, краљ је на свом двору у Сврчину 6. септембра 1327. године издао повељу¹⁶⁴.

Повеља о разрешењу спора око међа Крушевске метохије

¹⁶² *Живот Дечанског*, 176, превод Мирковић, Данило, 133.

¹⁶³ Б. Зарковић, *Хотачка метохија*, стр. 97-98. и 107.

¹⁶⁴ Р. Šafarik, *Okazky*, str. 94-96; С. Новаковић, *Законски споменици*, по. 11, стр. 397-398; Chl. II, по. 23, стр. 449-451. Најновији рад на овој повељи, којим смо се и највише служили: С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије*, ССА, књ. III, стр. 3-17. Надаље: С. Мишић, *Хрисовуља о спору око међа*.

Повеља којом се разрешава спор је златопечатно слово написано на пергаменту ширине 300 mm и дужине 533 mm, уставним писмом, у 45 редова (рачунајући и потпис и ред после потписа који садржи одлуку о писању и датум). Црвеним мастилом исписани су крст испред и иза потписа, иницијал и потпис. Печат је, вероватно, откинут, јер су остале четири рупице за врпцу висећег печата. Ова хрисовуља је оригинал и чува се у хиландарском архиву под бројем 10, топографска сигнатура А 4/3, а препис монаха Никандра од 13. маја 1843. под А 4/4¹⁶⁵.

Ову хрисовуљу први је издао Павле Јосиф Шафарик у својим *Pamatky drevniho pismenictvi Juhoslovanov* у Прагу 1872. године. У нас, делове хрисовуље са правном садржином, објавио је 1912. године Стојан Новаковић у својим *Законским споменицима*. Последњи, хрисовуљу објављује у целини Б. Корабљев (*Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves, Византијски Временник, приложение кь XIX тому, С. Петербургъ 1915, 449–451*). И Шафариково и Корабљево издање су без битних разлика, чак су им и погрешке исте. За рад је коришћен снимак који се чува у Архиву САНУ (7903а/17 и 8876. Г. 30). Већ смо истакли најновије објављивање повеље, којим смо се користили (рад С. Мишића наведен у напмени 139. са осавремењеним читањем текста повеље Т. Суботин-Голубовић)¹⁶⁶.

Једна од посебности ове повеље огледа се у томе што нема аренге већ почиње експозицијом у којој се говори о доласку хиландарског игумана Гервасија са синовима тепчије Хардомила, Дмитром и Бориславом, на краљев суд поводом спора око хиландарске земље у близини села Косорића¹⁶⁷. Тај део повеље гласи:

¹⁶⁵ Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, ХЗ 10 (1998), стр. 9-134. (надаље: Д. Синдик, *Акта*)

¹⁶⁶ Види напомену 139.

¹⁶⁷ Хрисовуља не почиње инвокацијом, слично хрисовуљи Стефана Дечанског манастиру Св. Николе Мрачког у Орехову (Упореди: С. Мишић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског манастиру Светог Николе Мрачког у Орехову*, ССА 1 (2002), 55–68). Нема ни симболичке инвокације на почетку, већ је она стављена испред потписа (Види: С. Мишић, *Хрисовуља о спору око међа*, стр. 9.)

Пише и повелѣва краљ(е)вство ми въ всѣд(ѣ)ннѣе въсакомоу, како приде
кр(а)л(е)вствоу ми всеч(с)тнѣи игу́мнѣ С(в)е(т)ыи Горе́ Атона, прѣс(в)е(т)ыи
Б(о)городице хиландарскии кѣр(ъ) Гервасиѣ на соуд(ъ) прѣд(ъ) краљ(е)вство ми,
съ с(ы)новѣи тепчѣи Хардомѣла, Дмитроу и Бориславоу.

(Пише и наређује краљевство ми, на знање свакоме, да дође краљевству ми свечасни игуман Свете горе Атона, пресвете Богородице хиландарске кир Гервасије, на суд пред краљевство ми, са синовима тепчије Хардомѣла – Дмитром и Бориславом)¹⁶⁸.

Затим одмах следи:

Говоре игу́м(ъ)нѣ: оупрашах ви сѣсѣди властеле г(о)сп(о)д(и)на кр(а)л(а), како прѣтѣиц(е)те земљу и брдо хиландар(ъ)ско посланик(ъ) међу Кос(о)рѣици и сели хиландарск(и)ми. Говоре Дмитроу, мы не знамо ништа, земља љ и брдо косорѣицко.

(Каже игуман: Суседи, питам вас, властелу господина краља, зашто притискате силом земљу и брдо хиландарско, међу Косорићима и селима хиландарским? Говори Дмитар: Ми ништа не знамо, брдо и земља су косорићки.)

Пошто ова хрисовуља, заправо, представља судску пресуду и не чуде неке њене особености које потичу из тог разлога, а које су потпуно у складу и са другим очуваним судским актима¹⁶⁹.

У диспозицији се, поред навођења међа, налази и поступак разграничења:

¹⁶⁸ С. Мишић, *Хрисовуља о спору око међа*, савремено читање (превод) Тајјане Суботин – Голубовић, стр. 7.

¹⁶⁹ С. Мишић, *Хрисовуља о спору око међа*, стр. 10.

И тако и соуди кра(е)в(е)ство ми да поведѣ 12 стариниѣ жуупљани, дос(то)вѣрнихъ ѿ(овѣ)жъ, да се закауноу страшиномъ заклетвомъ, дошадше на межу да ѡкажѣ коудѣ и мѣга к(о)сорикем(ь), коудѣ ан хиландар(ь)ско. И посла кра(е)в(е)ство ми Градислав(а) Војишиѣ пристав(а). И придоше стариници на межу, и закле ихъ при(с)т(а)вѣ, тако да иѣсте проклеті ѿт Г(ос)в(о)да Б(о)га и пр(ѣ)ч(и)стѣ м(а)т(е)ре в(о)жнѣ, и ваши домове и дѣт ца ваша, како невет(е) криво, кѣдѣ и мѣга вѣчна хилан дар(ь)ске землек, и брѣда Кос(о)рикем. И они се заклеше страшиномъ заклетвомъ в си вѣ кдино и ѡкадаше межу и прѣво ѿд Писковице оуд дѣлак поутемъ косорик синаѣ на Гѣили вѣтъ на дѣлак, и по дѣлак надѣ Коурманциѣ, право по дѣлак на Прѣкоуцѣ, на ѡскоруцѣ, право низ дѣлак на Рыбниѣ.

(И тако досуди краљевство ми да поведу 12 старинаца - жуупљана, поузданих људи, да се закнуу страшином заклетвом, а када дођу на међу – да покажу где је међа Косорићима , а где је хиландарско (имање). И посла краљевство ми Градислава Војишића, пристава. И дођоше стариници на међу, и закле их пристав тако: да сте проклети од Господа Бога и пречисте Матере божије и ваши домови и деца ваша ако ћете криво (о томе) где је вечна међа хиландарске земља и брда са Косорићима. И они се сви заједно заклеше страшином заклетвом, и показаше међу прво од Јасиковице уз косу путем косорићким на Гђили пут, на косу и косом над Куриљак, право косом на Пркун, на оскоруцу, право низ косу на Рибник.)¹⁷⁰

Одмах потом наводе се имена стариника¹⁷¹, који су учествовали у показивању међа између хиландарског поседа и Косорића (а

¹⁷⁰ Исто, стр. 5 и 8.

¹⁷¹ Појам *стариник* коме одговарају и појмови *старац*, *клетвеник*, *душевник* и *сведок* означава непорочног, честитог и угледног човека који полаже заклетву и поврђује чињенице које су битне за спор. Њиховим исказима поклањала се безусловна вера. Овај појам налазимо у множини *стариниѣ* јер их је било више: 6, 12 или 24 зависно од „дела“ тј. спора. Види: Т. Тарановски, *Историја српског права у немањихој држави*, Београд 2002, стр. 589-592. Б. В. Марковић, *О доказима у кривичном поступку*, Београд 1912, стр. 53-56. Најновији рад о овом спору С. Божанић, *Спор између манастира Хиландара и браће Хардомлића око Косорића*, Рад музеја Војводине, Нови Сад 2009, бр. 51, стр. 229-233.

нешто касније и, видећемо, одређивању међа читаве Крушевске метохије): *Хрња из Белог поља, Бољко Дрокуновић, Божић Братосаљић, Станило Балиновић, Витан од Хвалча и Ђуроје, Оливер из Радиловца и Драгош Крња, Драгија Хранковић из Јагодног поља, и Радоје Двајић и Работа Дука Витановић*. Види се да су *стариници* били честити, непорочни и веродостојни људи, који су под заклетвом потврђивали извесне чињенице, битне за дотични судски спор, а чијим је исказима суд имао да поклони безусловну веру. Тиме су њихови искази били доказ од пресудног значаја. Њихова примарна улога била је улога посредника између аутора правног чина и дестинатара. Под појмом веродостојних људи (**достављених људи**) подразумевали су се људи који су поседовали грађанску част у средњовековном смислу, што је био услов за уживање грађанске правне способности¹⁷². Из наших средњовековних законских споменика видимо да су за старинике најрађе узимани старији људи (отуд појмови *стариници* и *старци*), који су добро познавали крај око којег је вођен спор, а то су најчешће били сточари, ловци, рибари и други¹⁷³. Душанов Законик прописује следеће:

Одсада унапред да је порота и за много и за мало: за велико дело да су 24 поротника, а за мању кривицу дванаест, а за мало дело шест поротника. (члан 151.)

Занимљива је, у овој повељи, улога челника или пристава Градислава Војшића¹⁷⁴. Пристав је био стални јавноправни орган код суда са одређеним помоћним и извршним функцијама¹⁷⁵. Нала-

¹⁷² Види С. Божанић, *Спор између манастира Хиландара и браће Хардомилића око Косорића*, стр. 230. Постојало је више узрока, због којих се част губила, и то незаконито рођење, непоштено занимање, неморално понашање и углавном извршење кривичних дела, која су се кажњавала губитком части.

¹⁷³ М. Пурковић, *Одређивање међа*, Етнологија 1–2 (1940), стр. 72–73.

¹⁷⁴ Упореди: Б. Зарковић, *Хотачка метохија*, стр. 98–99. чита презиме челника као Вујишић што није у складу са извором; док Драгић М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље Стефана Душана*, ИЧ књ. Л (2003), стр. 40. чита као Воишић што је ближе извору, али сматрамо да и то није исправно.

¹⁷⁵ Види: Т. Тарановски, *Историја српског права у немањинској држави*, стр. 562 – 566. Упоредну историјско-правну конструкцију пристава дао је М. Констренчић у

зио се и на двору владаоачевом и на двору судијином о чему сведочи Душанов Законик. Дакле, пристав се налазио у оба седишта тадашњег државног суда, одакле га је владар, односно, судија слао *на работу*, тј. обављање помоћне судске функције.

За разлику од исправа *хрватско-угарских* краљева, где је пристав нашао своје стално место, за средњовековну Србију сачуван је далеко мањи број исправа у којима се спомиње пристав, међутим, о његовом значају и улози довољно говори чињеница да му је у Душановом Законнику посвећено чак осам чланова (56, 91, 104, 107, 108, 162, 163 и 178.). Пристав је имао важну улогу посредника приликом даривања, продаје и залагања баштине, и својим присуством давао је законску снагу извршеном чину. Суд, односно, јавне власти шаљу пристава да под ауторитетом своје вере врши тзв. завођење граница земљишних поседа. С обзиром на то да у средњем веку, готово као по правилу, није било земљишних књига, лако је долазило до спорова око граница неког земљишног прилога. Заинтересоване странке у таквим случајевима тражиле су од судова, тј. јавних власти, да им, на основу доказа, писмених или усмених, дају пристава, који ће снагом своје јавне вере извршити завођење граница (да *утеше међу* како стоји у изворима). Приликом краљевских даривања лица која су задужила државу и која су за своје заслуге награђена, пристав је имао улогу да уведе у посед дарованог добра и да истовремено утврди његове границе¹⁷⁶.

Питање које следи јесте да ли су земљишни спорови спадали у надлежност владара? Знамо да су у тзв. државне резервате спадала дела издаје, убиства, помагање пребезима од свог господара, али ту су спадали и спорови око земље¹⁷⁷. Питању спорова око земљишта и сеоских међа била су посвећена два члана Душановог

својој монографији о „јавној вери“: М. Костренчић, *Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века*, Београд 1930.

¹⁷⁶ М. Костренчић, *Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века*, стр. 55-60.

¹⁷⁷ 1) *Невера* тј. издаја, 2) *провод* или *прејем људски* у неким споменицима *чељадин* или *човек* тј. помагање туђем себру да бежи од свог господара, 3) *вражда* тј. убиство, 4) *крв*, односно, рањавање или злостављање, 5) *коњ* или *свод* (коњски) тј. крађа коња, 6) *земља*, односно, парнице о земљи, 7) *тат* и *гусар* тј. дела о професионалним татима и гусарима. Види: Т. Тарановски, *Историја српског права у немањихкој држави*, стр. 544.

Законика (члан 79. и 80.). У нашем раду нема потребе да се упуштамо у детаљније разматрање поменутих чланова, довољно је рећи да они настављају „дух“ законодавства Светог краља, односно, Стефана Уроша II Милутина.

После одређивања међа и навођења имена стариника који су у томе учествовали, у повељи стоји како игуман и хиландарски *старци* остављају *комад* хиландарске земље (Ческово) браћи Хардомилић на коришћење, уз назнаку да га браћа морају вратити на тражење манастира без „суда и расправе“. После завршеног спора са Хардомилићима, игуман Гервасије и „вашта пѣрга морскога“, који је био и „доуховникъ кралевства ми...куръ Ѡеѡдосиѣ и старци“ траже од краља, показујући му раније повеле краља Милутина, да се поново одреде међе Крушевске метохије.

Затим следи детаљан опис међа:

И посла кралевство ми челника Град(и)сла(а)ва и пов(е)де старце жоупане и ѡтесаше мегю ѡд Рыбниѣка на Съспицѣта, на Возникъ по дѣлоу како се камі вали на десно, право на Градице више Пенорца по дѣлоу на Сѣрѣ(м)ѡв(ь) кр(ь)сть, и кр(ь)сть, и ѡт крста право на рѡпе, на локвоу за Градице, на Илинѡу цр(ь)квѣ, на Доманѣгъ, низъ врьдо оу рѣкоу Любвижню, и в се низъ рѣкѡ више пещере на горні врод(ь), и ѡд(ь) врод(а) на десно, на Болован, на голїлоу, на Јуланѡв доль, по дѣлоу на Покрѣвѣникъ, за Хвалче, на Пенорцъ, на жрѣвьнь, на црни камі, на топлі стѣд(е)нц(ь), на Медроу главоу, на Градице, пѡтемъ по дѣлоу како се камі вали к Подградїю, поутем(ь) по дѣлоу на Гбѡвцъ, на Боудакѡв кр(ь)сть, на распоутїи, како се камі вали ѡ Жоупѣль, по дѣлоу над виноградь Петровиѣ, нис Петровиѣ ѡв десно поутемъ право оу Дрїмъ, из Дрїма на лѣво поутемъ пекскїмъ, и ѡт поута на десно поутем(ь) више Паскалице на дѣль, право низ доль Ѡвешенїкъ, право ѡ Бистрицю, из Бистрице на г(о)рни дрѣвнь, тере право мегоу ѡвѣ Писковици, на поутъ кос(о)рикскї, оу мегѡ више пис(а)ноу.

(И посла Краљевство ми челника Градислава који поведе

старце жупљане и утесаше међу од Рибника на Саспишта, на Козник, косом како се камен ваља на десно, право на Градиште више Понорца косом на Серафимов крст, и од крста право на рупе, на локву, за Градиште, на Илијину цркву, на Домањег, низ брдо у реку Љубижњу, и све низ реку више пећине на горњи брод, и од брода на десно, на Болован, на гомилу, на Јеланов дол, косом на Покрвеник, за Хвалчу, на Понорац, на жрвањ, на Црни камен, на топли студенац, на Модру главу, на Градиште, путем п коси како се камен ваља ка Подграђу, путем по коси на Губавац, на Будаков крст, на раскрсницу, како се камен ваља у Штупељ, косом над виноград Петровић, низ Петровић на десно путем право у Дрим, из Дрима на лево путем пећким, и од пута на десно путем више Паскалице на косу, право низ дол Обешеник, право у Бистрицу, из Бистрице на горњи дрен, те право међу обе Јасиковице, на пут косорићки, у међу више записану.)

Можемо да закључимо на основу очуваних топонима да је одређивање међа Крушевске метохије започето у близини Косорића (на југозападу метохије) и да се кретало супротно смеру казаљки на сату, односно, у правцу југ – исток – север, и окончавао се код Косорића, правећи тако круг.

После описа међа, последњег дела диспозиције, следи санкција. За разлику од већине наших повеља у којима стоји само духовна санкција, у овој повељи духовној санкцији претходи материјална. Формула материјалне санкције у овој повељи, по В. Мошину прешла је из бугарских повеља¹⁷⁸:

„ Кто ли се наге, илї властелинь велики, илї мали, или кто любовь земли королевства ми, такови да се распе и накаже, и да плати ꙗко сът перперь и да кст невѣр'н “

Духовна санкција доста је опширнија и слична је другим повељама које је Стефан Дечански издавао Хиландару¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Види: V. Mošin, *Sanckija u vizantijskoj i južnoslovenskoj ćirilskoj diplomatici*, Anali NI 3 (1954), 27-52.

¹⁷⁹ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару*, ССА 2 (2003), 35.

После духовне санкције, следи једноставан потпис:

**„ † ВЪ Х(РЇ)С(Т)А Б(О)ГІА СТ(Ъ)Ф(А)НЪ БЛ(А)Г(О)ВЪЪРНИ
КРАЛ(Ъ) † “**

Испод потписа је белешка о томе ко је и где писао повељу. То је урадио логотет Рајко у Сврчину¹⁸⁰.

По Д. Синдику (*Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, ХЗ 10 (1998), 25), на полеђини исправе налази се белешка са почетка XIX столећа:

† *Си хрисовул Стефана краља сербскога* (прецртано и дописано изнад руком XX столећа: српски) *наречнаго Милутина* (прецртано и дописано руком XX столећа: Дечанскога) *дан за Крушево уписујуит тамо по синорам места манастирскиј.*

Начин разрешења спора

Видели смо из свега изнетог како је текао и како је разрешен спор између *збора хиландарског* кога је заступао игуман хиландарски кир Гервасије и синова краљевог тепчије Хардомила, Дмитра и Борислава¹⁸¹. Пошто је саслушао обе стране, краљ одређује свог челника Градислава Војшића, особу која ужива „јавну веру“ и чије сведочење има снагу званичне исправе, да доведе 12 старинаца жупљана да покажу где су међе, заклињући их *страшном заклетвом* (под овим појмом мисли се на заклетву коју су

¹⁸⁰ О потпису: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XIII Потпис*, Глас САН 106 (1923), 22-49; о логотету: Исто, *XIV Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас САН 106 (1923), 50-96. Иначе, Станојевић, из непознатих разлога, не наводи име логотета Рајка, већ тврди да је логотет Прибац из 1340. године први логотет у актима рашке канцеларије, што је оспорио М. Благојевић (Упореди: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 168.) наводећи имена неколико логотета пре Прибца.

¹⁸¹ Хардомил је обављао дужност тепчије на двору краља Милутина пре тепчије Владоја. Како се у овом спору не спомиње, значи да 1327. године није био у животу. Велики земљопосед, који је оставио синовима, говори нам о његовом високом друштвеном положају и добром имовном стању. Његови синови се не помињу више у изворима.

стариници обично полагали на јеванђељу, крсту и икони)¹⁸². Тако излази да се решавање насталог спора ослања на народни обичај – старинике, који ће показати где је међа; на „страшну заклетву“ и на евентуално сведочење пристава. Томе у прилог иде и чињеница да нема изричитог помињања ни „судије“ ни „сведока“ којих има у Закону цара Јустинијана и потом Душановом закону¹⁸³. Краљ се појављује у улози врховног судије. Он издаје наредбу да се међе, онако како су их утесали стариници, забележе у јавноправну исправу, те је потом све то записао у повељу логотет Рајко, први по имену познати логотет у актима рашке канцеларије. Тако са правне стране изгледа ток и разрешење овог спора¹⁸⁴. Треба, такође, истаћи да од 12 стариника ниједан није био из Косорића, већ из околних села (Белог поља, Хвалче, Радиловца и Јагодњег поља), дакле из *жупе*, како је краљ и наредио. Стариници су обележили спорне међе и утврдили како је „збор хиландарски“ био у праву што је покренуо спор, међутим, познавајући нарав ондашње српске властеле, игуман Гервасије је одлучио да уступи на привремено коришћење Хардомилићима један комад хиландарског земљишта (**ѡт свок землкь комать Ческово**). Хиландарски игуман је тиме желео да предупреди проблеме који би у будућности могли настати са поменутом властелом или њиховим наследницима, ако се радило о баштинском поседу, који би били изазвани незадовољством на такву пресуду, без обзира што је она била правична¹⁸⁵.

Тиме је овај спор разрешен. Међутим, пошто се читава хрисовуља бави Крушевском метохијом, ми ћемо наставити са њеном анализом до краја. Након завршетка спора са Хардомилићима, игуман Гервасије и башта пирга Хрусије, Теодосије, са *старцима* покренули су пред краљем питање **о мѣгахъ метоха крушевьскога и забель што имаю** показујући том приликом хрисовуљу краља Милутина, те су изнова *утесане* међе Крушевског метоха. Овом

¹⁸² Од радова који се баве питањем спорова око међа и одређивања међа издвајамо: М. Пурковић, *Одређивање међа*, Етнологија, год. I, Скопље 1940, стр. 65-84. и М. Благојевић, *Спорови око средњовековних међа*, Зборник Матице српске за историју, бр. 71-72, стр. 7-28.

¹⁸³ М. Благојевић, *Спорови око средњовековних међа*, стр. 14.

¹⁸⁴ Исто.

¹⁸⁵ Додали бисмо да је осветољубивост незадовољне властеле можда и главни разлог што од 12 стариника, који су показали међе, нема ниједног из Косорића.

приликом то је текло много брже и лакше, иако је територија била много већа. Зашто? Као прво, међе су већ биле познате и као такве убележене у исправу, само их је требало поново означити; даље, по овом питању нема спора ни са ким, па је краљу преостало само да пошаље челника Градислава да са стариницима обави тај посао. Пошто нема спора, нема ни парнице и зато је краљ послао представника државне управе да на уобичајен и једноставан начин, уз помоћ стариника, поново обележи међе¹⁸⁶. Према томе ово златопечатно слово садржи одлуке о три правне радње:

1. разрешење спора са Хардомилићима;
2. уступање овој властели на коришћење земље Ческово;
3. потврду међа крушевске метохије.

Од топонима у међама Крушевске метохије спомињу се у хрисовуљи следећи:

Бело поље – данас Непоље, југозападно од Ческова, један старицац је из овог села.

Бистрица – река, овде Бистрица Пећка.

Болован – топоним у међама метохије, није се очувао на терену.

Гнила – топоним на међи косорићкој, непознат.

Градиште – на вододелници са Подграђем, данас ту постоји Иренина кула и остаци тврђаве. У међама метохије помиње се и једно Градиште код села Хвалча.

Губавац – топоним између Штупеља и Подграђа.

Доманег – топоним у међама метохије, непознат. (На карти налазимо насеље Доманек североисточно од Лабучева и Понорца).

Дрим – река Бели Дрим.

Илијина црква – на међи метохије, данас непознато.

Јасиковица – непознати топоним на међи косорићкој.

Јагодно поље – данас постоји село Јагода у суседству Крушева.

Јеланов дол – топоним у међама метохије, није очуван на терену. (На карти налазимо 2 места са називом Јеловац, североисточно од Подграђа. Оба места налазе се у долини неименоване притоке реке Крине, које се формира северно од Старог Ресника)¹⁸⁷.

¹⁸⁶ М. Благојевић, *Спорови око средњовековних међа*, стр. 14-15.

¹⁸⁷ Топографска карта - Секција Метохија 3 и 4, Р = 1: 50 000. Топонимија преузета из С. Мишић, *Хрисовуља о спору око међа*, стр.15-16, док смо у заградама изнели

Козник – топоним у међама метохије, непознат. (На карти налазимо насеље Козник јужно од Лабучева и Понорца).

Косорић – данас село Косурић јужно од села Петерч (посед метохије). Између ових села брдо Внеш (482 m), а источније је Ческово (457 m). На том простору налазила се спорна земља.

Куриљак – непознат топоним изнад Ческова. (Можда би било сувише смело насеље Турјак, које се налази северозападно од Ческова и Косурића, препознати као Куриљак).

Лабићево – пашњак, данас село Лабучево.

Модра глава – непознат топоним у међама метохије.

Обешеник – топоним у међама метохије, непознат.

Паскалица – топоним у међама метохије, непознат. (На карти налазимо село, пре би се рекло засеок, Паскалицу, између села Јагоде и Видање).

Петровик виноград – и село истог имена данас не постоји, било је у близини Крушева и Ђурђевика. На том простору био је и овај виноград.

Подграђе – данас истоимено село на Клини североисточно од Дрсника, развођем је ишла међа метохије.

Покрвеник – топоним у међама метохије, непознат.

Понорац – пашњак, 3 km источно од села Лабучево (Лабићево).

Пркун – топоним на међи косорићкој, нема га више на терену.

Радиловац – данас постоји село Радуловац североисточно од Крушева. Из овог села је један стариник.

Рибник – топоним у међи косорићкој, непознат.

Саспишта – међник на међи косорићкој више Ческова.

Серафимов и Будаков крст – мраморје као *утесана* међа. Посредно сведочи о доброј култивисаности овог простора.

Хвалч – село, данас не постоји, морало је бити у близини метоха, јер је из њега један од старинаца. (М. Букумирић је пронашао топоним Фаче, како га данас изговарају мештани села у околини

наша запажања са поменутих карата Географског института ЈНА, израђених на основу топографског премера из 1925. године (допуњеног 1958. године).

Долца, ради се о једном од оближњих шумарака у коме се налази старо гробље, што може одговарати Хвалчи).

Церовац дол – топоним у међама Ческова, име му се није очувало.

Ческово – данас село Ческово, југоисточно од Косурића и Глођана.

Штупељ – данас постоје села Велики и Мали Штупељ западно од Пећи.

Краљ Стефан Дечански је, пред крај своје владавине (1330-1331), основао манастир посвећен Христу Пантократору (Високе Дечане), па је Крушевска метохија добила границу и са овим, после хиландарског, највећим властелинством у Србији.

Та граница била је на истоку (у правцу Доброг Дола и Чабића), а касније, са ширењем метохије, и на северу (Ресник ће се тада граничити и са поседима Дечанског властелинства).

КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА У ДОБА ЦАРА ДУШАНА

Време наследника Стефана Дечанског, Стефана Уроша IV Душана је, како је општепознато, време највећег успона српске средњовековне државе и време њеног највећег територијалног проширења. Амбициозни и полетни Стефан Душан (1331-1355) је добрано проширио немањићку државу, тако да су границе српске државе, након његових војни, биле померене до реке Месте на истоку, Јадранског мора на западу и Патраског залива на југу, те је и Света Гора улазила у састав Душанове државе¹⁸⁸. Настављајући традицију својих претходника, Стефан Душан је у више наврата потврђивао и даривао Хиландар новим поседима. Најпре је то учинио на молбу царице Јелене, која је **видѣвши ницетоту и великѣ недостатѣчносѣ** Карејске испоснице замолила цара да дарује Карејску испосницу

¹⁸⁸ О границама Душанове државе детаљније код: М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, стр. 155-169.

новим поседима, чиме је, заправо, пожелела да постане другим ктитором испоснице Светог Саве¹⁸⁹. О царевој посети Хиландару и светогорском управном средишту Кареји, као и даривању Келије Св. Саве Јерусалимског, говоре три повеље. Међу њима постоје извесне разлике у стилу и дужини приповедања, садржају диспозитива, изгледу санкције, као и разлике у потписима. Прва у низу је хрисовуља издата на Чахри код Скопља (Chil. 31), сачувана на пергаменту димензија 341 x 1003 mm, налази се у Архиву манастира Хиландара под бројем 31, топографска сигнатура А 4/11. Текст броји 65 редова (заједно са потписом), исписаних уставним писмом и црним мастилом са изузетком почетног иницијала **в**, слова **с** у речи **село**, речи **слово**, **хрисовоуџоу**, **словеса**, **хрисовоуџь**, и потписа који су изведени киноваром¹⁹⁰. Нећемо улазити у детаљну анализу ове повеље (тиме се недавно бавио Драгић М. Живојиновић у свом раду, којим смо се користили), јер нас највише занима само њена диспозиција, из које се може сазнати да је цар замољен од царице и бившег хиландарског игумана, јеромонаха Арсенија, одлучио да услиши њихове молбе и дарује, заједно са наследником престола, краљем Урошем, Келији Св. Саве Јерусалимског село Косориће са „свим засеоцима“ уз имунитетне одредбе којима се нови посед ослобађа свих дажбина, *свих малих и великих работа* и ставља искључиво под надлежност *старца* у Кареји¹⁹¹. Прегледности ради, о аутентичности повеља говорићемо на крају анализе њиховог текста. Пошто смо завршили са подацима из

¹⁸⁹ Драгић М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље Стефана Душана*, ИЧ књ. L (2003), стр. 33-52. (Надаље, Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*)

¹⁹⁰ Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 197-198, н° 69; Ђ. Трифуновић, *Две повеље цара Душана*, Источник 31-32 (1999), 7-8. и најновија обрада повеља: Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, стр.36.

¹⁹¹ Карејску келију основао је Св. Сава у име свог заштитника Св. Саве Јерусалимског и донео је за њу особена правила тј. тзв. Карејски типик. На основу типика келији се признаје потпуна самосталност као засебном правном лицу чији је законски заступник био *старца* тј. монах који је постављен да у келији живи. Првог *старца* поставио је Св. Сава, док је његове наследнике, на основу трећег члана Карејског типика, бирао сабор браће манастира Хиландара, и то је једина веза ове келије са Хиландаром, у свему осталом келија је остајала посебно правно лице. Види: Т. Тарановски, *Историја српског права у немањинској држави*, стр. 416. Упореди: Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, стр. 37.

повеље Chil. 31, који су најважнији за наш рад, осврнућемо се и на питање њене аутентичности без залажења у детаље, већ онолико колико је то битно за сам рад.

У аутентичност ове повеље (као и повеље Chil. 149.) није сумњао Стојан Новаковић, што је потврдио издавањем оба документа¹⁹². Ни Љ. Ковачевић, који је намеравао да је објави, није сумњао у њену аутентичност. Прве сумње у читав корпус Карејских повеља изразили су Г. Острогорски, Д. Синдик и С. Ћирковић; прва двојица своје сумње износе по питању потписа, а трећи по питању веродостојности података који су њима изнесени, што је за наш рад кључно. У златопечатној повељи Chil. 31 употребљава се логос-формула (црвеним словима исписане су речи **СЛОВО** у промулгацији, **ХРИСЪВОУЛОУ** и **СЛОВЕСА** у санкцији, и **ХРИСЪВОУЛЬ** у короборацији), што добро кореспондира са још увек недовољно дефинисаним правилима српске дипломатике, ма да се не подудара сасвим са праксом византијске канцеларије. Потпис је, такође, црвеним словима (**СТ(Є)ФАНЪ В Х(РИ)С(Т)И Б(О)Г)А БЛ(А)ГОВЪРНИ ЦАРЪ**) и сличан је потпису на оригиналној Душановој повељи манастиру Ватопеду из априла исте, 1348. године¹⁹³. Према томе, уз извесна запажања Ђ. Трифуновића, везана за проучавање надредних знакова (која потврђују аутентичност повеље), ову повељу можемо сматрати оригиналом и поклонити јој поверење, што се тиче података које нам она пружа. Друга повеља, а уједно и најопширнија у читавом даровном корпусу за Келију Св. Саве Јерусалимског, јесте повеља Chil. 149. Издата је у Прилепу, 1348. године. Овом повељом цар Душан Карејској испосници дарује село Косориће са засеоцима Днепоље, Дољани, Чешково и Челопеци. Исписана је на пергаменту димензија 285-290x602 mm и чува се у Хиландарском архиву под бројем 149/151, топографска сигнатура Свт. 1120. Текст повеље има 144 реда (рачунајући ту и дворедни потпис), исписаних уставним писмом и црним словима. Само су крст симболичке инвокације, потпис, крстови пре и после њега, иницијали, поједине речи: **слово**,

¹⁹² Хрисовуља из Чахре објављена је у Новаковићевим, *Законским споменицима*, СКА, Посебна издања, књ. XXXVII, Београд 1912, 472-474. (извод)

¹⁹³ Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, стр. 48.

хрисовулоу, ц(а)реъмь, ц(а)рицею, ц(а)рю, и последње две цифре године од стварања света (· нѣ ·) написани црвеним мастилом¹⁹⁴. Сумње у аутентичност ове повеље изнели су бројни истраживачи. Г. Острогорски у својој расправи о употреби титула *автократор* и *самодржац* у Византији и словенским земљама, изриком тврди да повеље цара Душана у којима се појављује титула самодршца у потпису представљају фалсификате¹⁹⁵. Даље, Д. Синдик сматра да је хрисовуља интерполисани препис, мада не каже у чему се састоји та интерполација, и наглашава да је њен „потпис танким словима што није уобичајено у дворским канцеларијама“¹⁹⁶. На крају, и С. Ћирковић истиче један акт хиландарског игумана Доротеја, у коме је улога царице Јелене (тада монахиње Јелисавете) у вези са Келијом Св. Саве Јерусалимског, битно другачије приказана него у хрисовуљи¹⁹⁷. Детаљно разрађујући питање карејских хрисовуља цара Душана, Д. М. Живојиновић аутентичност ове хрисовуље „брани“ доста аргументовано. Полазећи најпре од Ћирковићевих критика, износи тумачења Р. Грујића и М. Живојиновића да се неслагање хрисовуље *Chil. 149* (из 1348. године) и акта игумана Доротеја (између 1359. и 1361. године) може тумачити тиме да су се Хиландарци морали повинovati ауторитету српског цара и прекршити Карејски устав (1348), но, кад је нестало моћног српског цара могли су царици-удови наметнути поштовање одредби устава Св. Саве о избору "старца" у Кареји (1359-1361)¹⁹⁸. Кључна питања

¹⁹⁴ Исто, стр. 38. Упореди: АСАНУ 7903а/27.

¹⁹⁵ Г. Острогорски, *Автократор и самодржац*, Византија и Словени, Сабрана дела, књига четврта, Београд 1970, стр. 333 (и у: Глас СКА CLXIV (1935), стр. 154).

¹⁹⁶ Д. Синдик, *Акта*, 16-132 *passim*.

¹⁹⁷ С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован (Проблем аката српске царске канцеларије)*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Научни скупови САНУ, књ. ХCV, Одељење историјских наука, књ. 27, Београд 2000, 63, 65, 67. Надаље: Ћирковић, *Игуман Јован*. Акт игумана Доротеја из 1359-1361. године којом уступа на старање Карејску келију светог Саве монахињи Јелисавети (царици Јелени) објављен је у В. Мошин, *Акти братског сабора манастира Хиландара*, Годишњак Скопског ФФ IV (1939/40), 193-194, п^о V.

¹⁹⁸ Р. Грујић, *Царица Јелена и ћелија св. Саве у Кареји*, Гласник СНД 14 (1935), 51, нап. 48.54; М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972, 94.

која поставља Д. М. Живојиновић јесу: Зашто би фалсификатор написао да је царица имала право да поставља старешину Карејске келије супротно типичу Св. Саве? И каква би корист за фалсификатора или средину из које потиче била таквим уметањем? Како се карејске хрисовуље чувају у Хиландарском архиву, значи да би потенцијални фалсификатор морао бити хиландарски монах. Следи питање: Зашто би један хиландарски монах подметао царици Јелени овлашћења која крње суверена права манастира и из којих не само да српска обитељ не може да извуче било какву добит, већ трпи и моралну штету, јер је допустила нарушавање типика светог Саве¹⁹⁹? С тога закључује да Хиландарци нису имали никаквог интереса да искривљују податке о односу између царице Јелене и Карејске келије и да је тај одељак у хрисовуљи без икакве сумње веродостојан. Најбитнији део повеље за утврђивање њене аутентичности јесте диспозитив, јер се у њему може наћи мотив за фалсификовање исправе. Тога ради, треба упоредити податке из диспозиције са подацима у другим исправама, уколико такве постоје. Срећом, повеља коју смо детаљно обрадили у претходном одељку нашег рада јесте таква. У њој налазимо село Косорићи и заселак Ческово.

У карејској хрисовуљи *Chil.149* стоји у диспозицији да цар дарује село Косориће са засеоцима Днепоље, Дољани, Чешково и Челопеци²⁰⁰. Додуше, у другим прилепским документима (упореди: *Chil. sl.*, 500, ред. 82-83, п°39 за Хил. 149. и Д. М. Живојиновић, *Хрисовуља цара Стефана Душана*, 72, ред. 54-55 за Хил. 30), постоје незнатне разлике у формулисању ове одредбе²⁰¹, међутим, то се не односи на повељу *Chil. 149*. На крају, Д.М. Живојиновић се поново осврће на критике Г. Острогорског и Д. Синдика изнете на почетку свог рада, које се тичу потписа у повељи *Chil. 149*. Сумњава је и бројна употреба киноара (иницијала у црвеној боји) којих у

¹⁹⁹ Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, стр. 45.

²⁰⁰ Исто.

²⁰¹ село Косорикъ съ меггали и съ всѣми правинами. (*Chil. sl.*, 495, ред 90, п°38). М. Живојиновић (*Властелинство манастира Хиландара*, стр. 39) претпоставља да су се та права односила и на четири косорићка засеока. У *Chil. 31*. стоји само: **оу Хвостнѣ село Косорикъ с всеми заселци** без даљег прецизирања о којим насељима се ради (Б. Трифуновић, *Две повеље цара Душана*, 8, ред. 34-35).

овој повељи има чак 14. Подсећања ради, у византијској царској канцеларији црвеном бојом истицани су само логос-формула, поједини елементи датума, царски потпис и евентуалне допуне текста које уноси својеручно василевс. Сумње појачава употреба појма **записаник** тамо где би требало да стоји **златопечат'ное СЛОВО**. Закључак је да је повеља Chil. 149. ипак препис оригинала, чије време настанка треба утврдити анализом палеографских својстава исправе које се чува у Хиландарском архиву²⁰², но за наш рад веома је битно да постоје неоспорне потврде о даровима Карејској келији и из других исправа и да се у диспозицији ове повеље износе тачне информације. Према томе податак о даривању Косорића са засеоцима можемо узети као поуздан. Поклоњено село је раније било предмет спора између Хиландара и властеле Хардомилић, о чему смо писали. Занимљиво је да се Хардомилићи не спомињу у карејским хрисовуљама. Из повеље Стефана Дечанског о спору око хиландарских међа, они се појављују као власници Косорића, док из карејских хрисовуља сазнајемо да га је цар приложио као своје добро, што нам говори да Хардомилића више нема. Као властела краља Стефана Дечанског могли су пострадали у династичком обрачуну оца и сина око престола, или у каснијим освајачким походима Стефана Душана на југу. Такође, немамо никаквих вести, осим оних из карејских хрисовуља, о ситуацији са Ческовом. Претпостављамо да Хиландар у том временском периоду није тражио **кoмaтѣ** своје земље натраг, већ да су Ческово (у Chil. 149 – *Чешково*) користили помињани Хардомилићи. Косорићи са засеоцима потчињени су *старцу* келије Светог Саве у Кареји, са правима и обавезама као у Крушеву и другим хиландарским метохијама.

...И ослободи га Царство ми од соћа, од позоба и од приселице, од војске, од псара и од поклисара, од града, од винограда, од сенокoше, од глобе и данка, просто речено од свих работа, великих и малих. И томе да не прави сметње ни кефалија ни кнез ни севаст ни владар Царства ми, само да влада келија Савина и старац који се налази у њој, по вољи и пристанку тога старца.

И да је под законом села хиландарских као и Крушево и

²⁰² Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, стр. 49.

остала села хиландарска...²⁰³

Прописано је да Келија Св. Саве Јерусалимског сваке године добија 10 млетачких перпера, по 10 гуњева и кожуха, 10 пари обуће, 10 мехова сирења, 10 сирева, 50 спудова соли и соће од села Косорића које је раније убирала државна благајна²⁰⁴. Село *Косорићи*, у изворима **Косорикы** (данас Косурић), око 11 км југозападно од Крушева, са засецима у својој непосредној околини, по царевој наредби требало је да буде засебна метохија уз већ постојећу Крушевску метохију, но како је то било исувише замршено, онда претпостављамо да је крушевски иконом управљао и овом маленом метохијом уз благослов *старица* из Кареје, или да је, у најмању руку, међу ове две метохије постојала добра сарадња²⁰⁵. Како год, овим актом хиландарски поседи у Хвосну увећани су на посредан начин. Данас постоје насеља Косурић, Неполје, Ческово, које се налази нешто источније од Косурића, и Челопек (северо-западније од Косурића) док се Дољани нису очували у топонимији овог краја²⁰⁶.

Убрзо, Душан је издао и нову повељу, у време док је царска породица више месеци (од августа 1347. до априла 1348. године) боравила на Атосу. Она је у форми тзв. Опште повеље и у њој су побројани сви хиландарски поседи у Душановој држави, одељени на оне у *српској земљи* и оне у *грчкој земљи*, односно, Србији и Романији²⁰⁷. Неки подаци из ове повеље изазивали су сумњу истраживача, између осталих по В. Мошину и Л. Славевој сумњиви су и подаци везани за Косориће. Сумња се можда јавила из чињенице да

²⁰³Р. Маринковић, *Косово у повељама српских владара*, стр. 165. Повеља је копија оригинала. Објављена је у Р. Šafarik, *Okažku*, 99-103; *Mon. Serbica*, 140-141; *Chil. II*, no. 38, 493-497; *Зак. споменици*, 418-423; *Спом. Македоније III*, 425-446; док се у В. Мошин - Л. Славева, *Српски Грамоти*, 194-195 налази регест повеље.

²⁰⁴ *Chil. sl.*, 500-501, ред. 103-108, n° 39. Са више детаља код: Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, стр. 39.

²⁰⁵ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара*, стр. 24

²⁰⁶ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара*, стр. 26. Види: Топографска карта - Секција Метохија 3, Р = 1: 50 000. Нешто североисточније од Ческова постоји насеље Долово, али се за њега не може поуздано тврдити да се ради о насељу Дољани које се спомиње у повељи.

²⁰⁷ Повеља је објављена у Р. Šafarik, *Okažku*, 99-103; *Mon. Serbica*, 140-141; *Chil. II*, no. 38, 493-497; *Зак. споменици*, 418-423; *Спом. Македоније III*, 425-446; док се у В. Мошин - Л. Славева, *Српски Грамоти*, 194-195 налази регест повеље.

Косорићи у овој повељи стоје као део Крушевске метохије и нема засебног помена њихових засеока, што би се у једној оваквој исправи очекивало. Наше је мишљење да су делови из повеље, који се односе на Косориће ипак аутентични, јер се пажљивим читањем види да Косорићи стоје испред Штупеља, који није географски везан са остатком хиландарског поседа у Хвосну, те се тиме одражава њихова засебност у географском смислу од Крушевске метохије, а следствено томе и правна засебност потврђена у хрисовуљи Chil. 31. Што се тиче косорићких засеока, нема њиховог поименичног спомињања ни у поменутој аутентичној Chil. 31. Такође, занимљиво је да су поседи у Хвосну, поседи Крушевске метохије, наведени на првом месту, што говори о значају и величини Крушевске метохије, поготову што се њена села наводе пре села такође веома богате и култивисане Хотачке метохије, која би по хронолошком редоследу ваљало да буду прво споменута. Такав редослед био је, међутим, и у изгубљеној Милутиновој повељи за Хиландар, о којој смо детаљно писали²⁰⁸. При том, српски цар потврђује њихове раније повластице, а и сам дарује нека нова места, о чему ћемо касније:

... И овако узаконивши исписасмо имена свих метохија по Србљима и по Романији.

Села по земљи српској.

Село Крушево и засеоци његови, Ђурђевић и Петровић, са међама њиховим и са правима тог села.

Село Книна са засеоцима и са међама.

Село Дрсник и са засеоцима и са правима њиховим.

Село Долац и Гребник и заселак му Страниш и с међама њиховим.

Село Лесковац, и са оне стране и са ове стране, са међама њиховим.

Село Петрче, Власи, и са засеоцима и са правима својим.

Село Видење са Петрчем и с Грабовницом и с Новоселима и са свим правима њиховим.

Село Вранићи са међама и забел Белош с козарима и коњарима Власима Горачевцима.

Село Косорићи са међама и са свим правима.

²⁰⁸ Види горе, стр. 27-28.

Дарови цара Душана, забележени у овој повељи, јесу засеоци *Страниш* (у близини Гребника) и *Грабовница* и *Новосела* (у близина Петрча, данас постоје Ново Село Деич и Ново Село Заимово), као и забел *Белош* (у близини Вранића).

Из повеље се не види јасно где се у то доба налазио трг Книнац, међутим, то што се наводи иза села Книне (да не наводимо као аргумент и његов назив) довољно нам показује да се налазио у Книни. Раније смо истакли да ће трг бити померан и да ће се у турско доба усталити у Долцу. О питању трга Книнца (али о проблему пасишта Понорац и Лабићево, као и о Захаћу) говори Душанова повеља издата на сабору у Крупиштима на Овчем пољу (вероватно 2. маја 1355. године)²¹⁰. У овој повељи, као сумњиви наводе се подаци везани за село Јанино за које се каже да *прилеже* уз села Хотачке метохије (о томе је детаљније писао Б. Зарковић у свом раду о Хотачкој метохији), али сумњиви су и подаци о улијарском селишту Захаћ, о чему смо ми доста опширно писали у овом раду²¹¹. Наиме, имена пчелара из Милутинове повеље о пчелињаку у Захаћу и имена пчелара из ове повеље су истоветна:

„ Захаќъ на Бистрици и на нѣм оулианикъ с оулиари, а имена имь: Добръко; братъ моу Братославъ, Бракнь, Гноуца“²¹²
(Милутинова повеља)

„...И Захаќъ на Бистрици и на нѣм оулианикъ с оулиари именемъ Добръко, братъ моу Братославъ, Бракнь, Гноуца, и сиим оулиари-къмъ да не работеѣ ни кдне лихо да соу оулиарикъ. Како нѣкокъмъ

²⁰⁹ Р. Маринковић, *Косово у повељама српских владара*, стр. 165.

²¹⁰ На сабору је, вероватно, издато више повеља, те се једна од њих, датована на 2. мај, тичала пасишта Понорац и Крушчица и трга Книнца. Због неких података издавачи повељу сматрају сумњивом. Види: А. Соловјев, *Два прилога проучавању Душанове државе*, Гласник Скопског Научног Друштва I, св. 1-2 (1926), стр. 25-37. и С. Мишић, *Повеље цара Душана манастиру светог Петра Коршиког*, ИГ 1-2 (1993), стр. 121-135.

²¹¹ Види горе стр. 22-24.

²¹² В. Korablev, *Actes de Chilandar*, стр. 473-476. са погрешним датумом и В. Мошин, *Повеље краља Милутина*, стр. 59-60.

врѣменемъ погине оулиганикъ да га тии оулигарикъ вѣтъ себе поставляю... “²¹³ (Душанова повеља)

Постоје две могућности да се разреши ова истоветност имена. Прва је да је Милутинова повеља фалсификат настао касније од Душанове повеље и да је фалсификатор користио податке из Душанове повеље. Друга претпоставка је да је састављач Душанове повеље једноставно пренео имена захаћских пчелара, као и њихове обавезе из Милутинове повеље. Немогуће је да су пчелари записани у Милутиновој повељи били још увек у животу (и то сви и истим редоследом!?) и у време издавања Душанове повеље. Ради се о времену од 66 до 73 године између ова два акта у којима се спомињу захаћски пчелари. Стога сматрамо да је највероватније да је састављач Душанове повеље – *по налогу господина Цара, Ђурађ логотет* – само пренео податке из Милутинове повеље, будући да кир Доротеј, тадашњи игуман хиландарски и Јенофрије, *старац Пирга Карејскога, и други старици* пред цара Душана *изнесоше хрисовуље прародитеља Царства ми, светога Краља*²¹⁴.

Други проблем који је овом повељом решен, а такође се тичао Крушевске метохије, јесте проблем његових пасишта, односно, *забела црквеног* Понорац, Крушчица и Лабучево. Наиме, поменути забели беху заузети од *станика и од коњара* који су се населили *наврх забела црквеног... где насу манастирске овце и кобиле...* Тога ради, цар је послао свог судију по имену Парарко да реши тај проблем. Слично као у случају спорног земљишта у околини Косорића, Ческова, и сада је пронађено 12 стариника *добрих људи* да покажу куда је међа Понорцу и Крушчици и Лабучеву и да је утешу, притом стоји да је међа одраније била одређена хрисовуљом краља Милутина. О међама забела Лабићево већ смо писали у одељку о Милутиновој реорганизацији хиландарског властелинства²¹⁵. Овим актом те међе су потврђене. Даље стоји забрана о напасању стада, како од стране властеле, мале и велике, тако и од стране Влаха и Арбанаса. Казна за прекршај је материјална и износи 300 овнова, без суда и парнице. Људи одређени за чување пасишта и напасање

²¹³ В. Korablev, *Actes de Chilandar*, стр. 517, ред 62-67.

²¹⁴ В. Korablev, *Actes de Chilandar*, стр. 517. Осавремењено читање у: *Задужбине Косова*, стр. 355-356.

²¹⁵ Види горе, стр. 28.

манастирске стокe, оваца и кобила, били су ослобођени других *работа и данака*.

Трећи проблем који се спомиње у овој повелји је везан за трг Книнац и његово често измештање, од локалне властеле и мештана, који притом убиру царину од продаје вина на тргу. Проблем је решен тако што је право над тргом и порезима убраним од продаје вина враћено манастиру Хиландару²¹⁶.

Можда би даривања првог српског цара изгледала скромно да он није, нешто пре тога, основао своју задужбину, један од највећих феудалних поседа у средњовековној Србији, манастир Св. Архангела код Призрена, а такође, још при освајању Струмске области, даровао Хиландару три села у тој области. Поред тога, Душан је, приликом већ помињане посете Светој Гори, прихватио обавезу да на Ђурђевдан сваке године у Новом Брду Хиландару буде исплаћивано 4000 *крстатих перпера* у сребру на име *десетка* од стокe, а уступио је и *соће* у вредности од 2000 перпера. Душан је преузео и обавезу издржавања хиландарске болнице (200 венецијанских перпера)²¹⁷.

КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА У ДОБА ОБЛАСНИХ ГОСПОДАРА

Дарови кнеза Лазара

Наследник Стефана Уроша IV Душана, његов син Стефан Урош V (1355–1371), упркос благовременом одређивању за наследника престола и још увек функционалном државном апарату, није успео да спречи најпре одвајање појединих области у *грчким земљама*, а доцније и јачање обласних господара у *српским земљама*²¹⁸, зато и постоји мали број повелја издатих Хиландару

²¹⁶ Детаљније у нашем раду у поглављу о насељима метохије, стр. 58.

²¹⁷ М. Живојиновић, *Друга казивања о Светој Гори*, стр. 38.

²¹⁸ О питању распада Српског царства свакако много детаљније код Р. Михаљчић,

(свега њих пет, од којих у четири потврђује туђа даривања, а у једној утврђује границе једног поседа у грчком делу Царства)²¹⁹. Ниједна од наведених повеља не дотиче се поседа Крушевске метохије нити њеног најближег суседства. Готово се са сигурношћу може рећи да је изостала чак и потврдна повеља Хиландару, која се од српског цара свакако очекивала.

Како је тај процес „отпадања“ од централне власти јачао тако је и улога последњег директног потомка Немањића бивала све безначајнија. Као илустрација цареве немоћи да се избори са таквим настојањима јесте и чињеница да су све осамостањенији великаши, па чак и они који су формално још увек признавали његову власт били издашнији према Хиландару, као и према неким другим светогорским манастирима, и притом градили своје „задужбине“, док онај који је по своме положају у државној хијерархији требао то први чинити није иза себе оставио ниједан ктиторски храм²²⁰.

Због свега наведеног нашу пажњу усмерићемо на оне обласне господаре (касније и владаре већег дела српске државе), који су имали власт на подручјима које је обухватала Крушевска метохија и њој суседне метохије.

Ту, у првом реду, спадају Лазаревићи и Бранковићи. Управо ове две властееоске породице, кључне за свеукупну повест српског народа и државе, након погибије браће Мрњавчевић и смрти цара Уроша, своју супротстављеност показаће и на простору средњовековних жупа, Хвосно и Кујавча, делу *Хвостанске земље* из времена Св. Саве.

Због оскудних извора, питање ко је све и колико дуго од обласних господара држао Хвосно постаје веома замршено, али не и нерешиво. Бранковиће, односно, синове „великог севастокра-

Крај Српског царства, Београд 1975.

²¹⁹ Исто, прилог на странама 245. и 246.

²²⁰ Примера ради, формални наследник краља Вукашина али и цара Уроша, краљ Марко Мрњавчевић је ктитор више цркава и манастира, од којих је најпознатији „Марков манастир“ код Скопља и црква Св. Недеље у Призрену, док је само манастир Матејчи код Куманова задужбина цара Уроша, али и то не самостална, већ уз са-ктиторство царице-мајке. Овај манастир је живописан 1356. године, дакле на почетку Урошеве владе, што појачава констатацију горе изнету.

тора“ Бранка Младеновића, марта месеца 1365. године налазимо у Дреници, њиховој баштини, где су потиснути експанзијом Вукашина Мрњавчевића²²¹. Браћа Гргур и Вук налазила су се у Дреници, док је настарији брат, Никола Радоња, после породичне трагедије примио монашки постриг (касније постаје и великосхимник, што подразумева обавезу строжег монашког живота) и наста нио се у Хиландару²²².

Било би очекивано да су Бранковићи у том периоду држали и Хвосно, међутим, села која су поклонили Хиландару 1365. године налазила су се искључиво у дреничком крају. Наиме, још је њихов отац дреничкој цркви Св. Архангела приложио села Трстеник, Тушиље и Худинце, док су његови синови поменуте године додали још села Божаниће, Бањицу, Врбовац, Штучинце и Мучиваре, такође сва у Дреници²²³. Да су Бранковићи тада господарили и Хвосном, сигурно би се то одразило и у њиховим даривањима. С друге стране, највећи обим територије којом су владали Мрњавчевићи на северу је био заокружен Приштином и Новим Брдом. Ни они, највероватније, нису држали Хвосно. Тако се „списак“ своди на Војислава Војиновића и Лазара Хребелјановића. Оба великаша, први као кнез простране области између Дрине и Рудника на северу до јадранске обале на југу, а други као ставилац на царевом двору, који ће тек поћи путем осамостаљења, спомињу се као јемци (*милосници*) у повељи цара Уроша о размени Звечана челника Мусе за град и жупу Брвеник из 1363. године²²⁴.

Нема никаквих потврда у непосредним изворима да се област великог кнеза Војислава Војиновића тада проширила и на Хвосно. Такође, ни Балшићи, који су извесно време држали Призрен, Дечане и Пећ, нису имали власт над Хвосном. Преостаје нам, дакле,

²²¹ Тада цар Урош издаје једну од горе наведених повеља у којој поврђује дарове Бранкових синова Хиландару. Сва дарована села налазе се на територији косовске Дренице.

²²² Након преране смрти супруге Јелене, сестре браће Мрњавчевића, и две своје кћери, Никола Радоња постаје монах Роман, а касније великосхимник Герасим и одиграће значајну улогу за манастир Хиландар у том раздобљу.

²²³ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, Београд 2006, стр. 11-15.

²²⁴ Цар је то учинио на молбу великог кнеза Војислава Војиновића, види: Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, стр. 62-63.

Лазар Хребелјановић.

По М. Благојевићу, у политичком успону Лазара Хребелјановића могу се јасно уочити четири етапе: прва, између 1350. и 1365. године, када Лазар борави на двору цара Душана и цара Уроша, где се око 1353. године оженио Милицом Вратковић, из бочне гране Немањића; друга етапа, од 1365. до 1370. године, налазимо га како са титулом кнеза „земаљског“²²⁵ влада као царев намесник Крушевцем и његовом широм околином; у трећој етапи, између 1370. и 1378. године, кнез Лазар се бори за превласт са осталим обласним господарима (посебно су битне борбе са Николом Алтомановићем Војиновићем и Радичем Бранковићем), из којих победоносно излази; те видимо како га у четвртој етапи, од 1379. до 1389. године, Српска црква, његови савезници и поданици сматрају легалним наследником Немањића²²⁶. Зато бисмо очекивали да је кнез Лазар овладао Хвосном, суседном Кујавчом и Метохијским Подгорјем у периоду од 1369/70. до 1379. године.

Кнез Лазар је 1379/80. године, на молбу *господина Ђерасима*, односно, Герасима Бранковића, *најчаснијег међу монасима*, а у договору са *господином Неофитом, игуманом овога манастира* као и са *свом братијом Лавре хиландарске* издао повељу манастиру Хиландару, тачније болници у Хиландару, којом дарује села која су се налазила у Хвосну (северно и североисточније од доташњих хиландарских села):

²²⁵ О овоме детаљније видети код М. Благојевић, *Велики кнез и Земаљски кнез*, ЗРВИ, ХLI, стр. 293-318. По Благојевићу, достојанство кнеза земаљског или великог кнеза добијали су господари српских вазалних државица и удеони кнезови у Рашкој и Босни, који су делили власт са легитимним владарем. У држави Немањића, та титула била је доступна малом броју људи, да би се угасила са распадом Српског царства и претварањем титуле кнеза у владарско достојанство кнеза Лазара; док је у Босни у XV столећу то достојанство постало доступно сваком властелину.

²²⁶ М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, Зборник КиМ, К. Митровица 2007, стр. 6.

" Сего же ради дахъ шт господствна моего, шбитѣли прѣсветик Богородице хиландарской, село Юшаницѹ Гюрга Ненишика, с меггами. и съ заселци, и съ всеми правинами села того, а засельк мѹ Толановина. и засельк мѹ Гюргевикъ, на чем сѹ сѣдѣли Крътѣше. и засельк мѹ Ресникъ. и село Юшаница. Градислава тепчык. И съ црквию и съ меггами и съ заселци и правинами села того. а засельк мѹ Грмбъць. и засельк мѹ Гриби. и засельк мѹ Шиконк, и засельк мѹ Ошлѣкъ. и засельк мѹ Звиздали. и засельк мѹ Слатина."²²³

*А тога ради Манастиру хиландарском Пресвете Богородице дадох од моје области село Јелианицу Бурђа Ненишића с међама и са засеоцима и са свима правима тога села; а заселак његов (јесте) Толановина, и заселак његов Бурђевик, где су боравили Кртеше, и заселак његов Ресник. И село Јелианицу Градислава тепчије, и са црквом, и с међама, и са засеоцима и правима села тога; а заселак његов (јесте) Грабац, и заселак његов Гриби, и заселак његов Шикоње, и заселак његов Ошљак, и заселак његов Звиздали, и заселак његов Слатина*²²⁷.

Ова повеља издавана је до сада у целини, али и у деловима. Ф. Миклошич издао је један део ове повеље, према *Историји* Ј. Рајића, у којем има низ одступања²²⁸. Затим је Ђ. Даничић 1859. године приредио ново издање са сопственом графијском и језичком реконструкцијом користећи руски препис повеље с краја XVIII столећа, у коме је, такође, начинио извесна одступања од оригина-

²²⁷ Исто, стр. 43. Упореди: Р. Маринковић, *Косово у повељама српских владара*, стр. 176. А. Младеновић, *Повеље Кнеза Лазара*, Београд 2003, стр. 131, 133, 135, 140, 143, 145.

²²⁸ А. Младеновић, *Три повеље и једно писмо кнеза Лазара*, стр. 36.

ла²²⁹, да би Љ. Стојановић поправљао ово Даничићево издање (1890), али је и он у томе починио низ грешака. Данас нам не може користити ни издање архимандрита Леонида (1868) који је повељу издао у целини. Ни С. Новаковић, који је издао ову повељу без њеног уводног дела, није успео да избегне како граfiјске тако и језичке грешке у односу на оригинал (1912). Ову повељу издао је у целини и Б. Корабљов (1915) и ово издање је, упркос низу граfiјских одступања, а понекад и језичких, најближе оригиналу²³⁰.

Оригинал ове повеље писан је на пергаменту, дужине 51, а ширине 38 см. Потпис је изведен црним мастилом, а печат је сачуван. Повеља се чува у хиландарској библиотеци под бројем 66 (А 8/5). Снимак ове повеље објављен је у целини, али знатно умањен у монографији о Хиландару из 1977. године (Д. Богдановић, В. Ј. Ђурић, Д. Медаковић, *Хиландар*. Друго измењено издање. – Света Гора (манастир Хиландар у сарадњи са Југословенском ревијом). У новије време издвојили бисмо радове А. Младеновића из 1998. и 2000. године у којима је ова повеља издата и обрађена на савремени начин. Ми смо се у овом раду користили управо тим радовима²³¹. Ови радови сабрани су у књизи *Повеље кнеза Лазара*, коју смо већ наводили.

Дилема, која је својевремено мучила М. Динића (М. Динић, *Област Бранковића*, ПЗКЛИФ 26 (1960)) око поседа кнеза Лазара и Вука Бранковића на Косову и Метохији, овом повељом је решена. Области којима је господарио кнез Лазар граничиле су се са Вуковим у пределу западно од жупе Хвосно, притом је познато да је кнез Лазар држао и Липљан, а највероватније и Звечан, те су његови поседи на југу и југозападу са свих страна били омеђени поседима његовог зета Вука Бранковића²³².

²²⁹ Исто.

²³⁰ Исто, стр. 37.

²³¹ Прво се појавио његов чланак *Три повеље и једно писмо кнеза Лазара*. (*Друга половина XIV века*). *Текст и филолошки коментар*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад 1998, књ. ХLI-2, стр. 35-73. а затим и *Повеље кнеза Лазара Хиландару (1389/1390) и властелину Обраду Драгосаљићу*. – Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, октобар 1998, Београд (САНУ, Научни скупови књ. ХCV. Одељење историјских наука књ. 27), 2000, стр. 203-222.

²³² М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, стр. 14-17.

Села и засеоци који се наводе у овој повељи налазила су се, како смо већ навели, северније од доташњих хиландарских поседа у Крушевској метохији. Јелшаницу Ђурђа Ненишића (**Јѣлшаница Гјурга Ненишиќа**) и Јелшаницу Градислава тепчије (**Јѣлшаница Градислав тепчыќ**) можемо идентификовати као Горњу и Доњу Јо-шаницу (на око 30 км источно од Пећи); идентификацију Јелшанице са Јошаницом први је предложио М. Пешикан у свом раду из 1981. године²³³, а потврдио и проширио ту тврдњу и М. Благојевић у свом раду из 1989. године²³⁴. Тако је Јелшаница Ђурђа Ненишића идентификована као Доња Јошаница, а Јелшаница Градислава тепчије као Горња Јошаница. У Горњој Јошаници налазе се остаци цркве (Св.Петар (?)) о којој је у селу постојало предање да је саграђена у време градње манастира Дечани²³⁵. Звучи нам као примамљива идеја да се ради о цркви која се у повељи спомиње, најалост, недостају нам чвршћи докази како бисмо ову претпоставку претворили у чињеницу. Јелшаница се спомиње у *Дечанским хрисовуљама*, па је то њен први забележени помен²³⁶. Из ове повеље спомињу се у *Дечанским хрисовуљама* засеоци Ђурђе-вик (**Гјурѓвикъ**), Ресник (**Ресникъ**) и Слатина (**Слатина**)²³⁷. Данас су се Ђурђевик, Грабац (**Гравъць**) и Ресник одржали као насеља, док су се у микропонимији очували називи заселака Шикоње, Ошљак и Слатина²³⁸ (именом Шикоња назива се једна *утрина* и *бунар* у њој у селу Бича на 7 км северно од Клине, како је приметио М. Букумирић у свом раду²³⁹, док се у атару селу Грабац именов Ошљак називају њиве)²⁴⁰. Траг се губи засеоцима

²³³ М. Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*, I, ОП II, стр. 54, 57, 60.

²³⁴ М. Благојевић, *Кнез Лазар ктитор Хиландара*. – Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389-1989, Београд (Свети архијерејски синод СПЦ) 1989, стр. 47-61.

²³⁵ М. Букумирић, *Ономастика Прекорупља (II)*. – Ономатолошки прилози, Београд (САНУ. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику) 1982, књ. III, стр. 303-417.

²³⁶ Видети: П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976, стр. 318.

²³⁷ Исто, стр. 318. и 320.

²³⁸ М. Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*, I, ОП II, стр. 54, 57, 60.

²³⁹ М. Букумирић, *Ономастика дела Прекорупља омеђеног рекама Мирушом, Белом Дримом и Клином*. – ОП, Београд 1981, књ. II, стр. 363.

²⁴⁰ М. Букумирић, *Ономастика Прекорупља (II)*, стр. 382.

Толановини, Гриби и Звиздалима, они се још спомињу само у повељи патријарха Спиридона, којом он само потврђује кнежеве дарове хиландарској болници (1. септембар – 31. август 1380. године). Листајући списак потеса Општине Клине, пронашли смо у атару села Бича два потеса са називом *Грабажда* што би могло одговарати имену засеока Гриби, тим пре што је то у близини поменутих микротопонима²⁴¹.

Од насеља која су се очувала данас, препознајемо Ресник као Стари Ресник, који лежи на око 2 км западно од десне обале горњег тока реке Клине (примера ради, на супротној, левој обали реке Клине налази се раније помињано село Тушиље које су Бранковићи поклонили Хиландару, те нам је тако позната и граница између територија кнеза Лазара и Вука Бранковића на овом подручју, а то је горњи ток (меридијански) реке Клине)²⁴², заселак Ђурђевић (данас Велики Ђурђевић, југоисточно од Малог Ђурђевића, који се налази на око 2,5 км североисточно од Крушева) у близини леве обале средњег тока реке Клине²⁴³.

Да не би остала било каква дилема око двеју Јошаница (у изворима Јелшаница Ђурђа Ненишића и Градислава тепчије), ради се о војничким поседима или пронијама (познато је да се проније у Србији јављају од времена краља Милутина, а да се увелико развијају за време деспота Стефана Лазаревића и касније Ђурђа Бранковића као најподеснији начин у борби с Турцима). Поуздано се зна да су Ђурђе Ненишић и тепчија Градислав били савременици цара Душана. Они су држали поменута села као проније и након њихове смрти пронија прелази у руке владара и државе, јер за разлику од баштине није наследно добро²⁴⁴.

Биће занимљиво споменути да је кнез Лазар изградио у Хиландару спољну припрату главне манастирске цркве. Пошто је приздана уз цркву, коју је у своје време обновио краљ Милутин, она је на симболичан начин истицала идеју о континуитету кти-торских права (тима и државне власти), и то у средини која је најбоље разумевала смисао таквог чина²⁴⁵.

²⁴¹ Списак најзанимљивијих потеса биће дат у прилогу рада.

²⁴² М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, стр. 15.

²⁴³ Исто.

²⁴⁴ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара*, стр. 24 и 25.

²⁴⁵ Кнез Лазар је стално наглашавао своје, не само духовне, везе са Немањићима. У

Требало би на овом месту поменути и кнежеву повељу датовану између 1. септембра 1380. – 31. августа 1381. руском манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори из које сазнајемо да је поменути руски манастир добио од српског кнеза *цркву Спасову у Хвостну* код *Митрополије хвостинскоје* са свим имањем, селима и људима, што је одраније поседовала²⁴⁶. Ово питање би било још занимљивије уколико би се утврдило да су се међе руског поседа у Хвостну граничиле са међама Крушевске метохије. Међутим, у овој повељи међе нису дате и ово питање требало би детаљније разградити, што није тема нашег рада, те га ми само износимо.

Можемо рећи да у периоду од 1348. до 1380. године, дакле, од Душанове опште повеље до Лазареве даровне повеље, без обзира на промену политичких прилика у земљи и нестанак светородне династије Немањића, оснивача и заштитника манастира Хиландара и његових поседа, није било промена у статусу манастира. Његова права остала су иста, а његови су се поседи чак и увећавали (прво Бранковићи 1365. године, па кнез Лазар 1379/80.).

Са поменутих 11 насеља, која је даровао кнез Лазар, била тада већ прилично обимна Крушевска метохија увећана је последњи пут.

Крушевска метохија је, у време кнеза Лазара, била велико хиландарско властелинство, које је у свом саставу имало 29 насеља (12 села даровао је Стефан Првовенчани; два краљ Урош I, али је он даровао и још два насеља у суседству и изван метохије; једно село поклонио је краљ Милутин; три цар Душан; 11 кнез Лазар). Додамо ли овоме и 5 насеља око Косорића, онда је то 34 средњовековних насеља у Крушевској метохији и два села у суседству, укупно 36 насеља и један влашки катун (Петрчани). Поређења ради, на територији данашње Метохије, Хиландар је имао 72 насеља и 3 влашка катуна (у области Косова то ће бити 24 насеља), тако да је наша метохија поседовала половину насеља хиландарског

томе је наставио и његов наследник Стефан Лазаревић (примера ради, већ у интитулацији повеље Хиландару из 1406. године, Стефан каже: *...светих ми господара и отаца и прадедова и ктитора Симеона и Саве, доброверни деспот Стефан...*). Детаљније код: А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006. стр. 5-99.

²⁴⁶ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, стр. 147-163.

властелинства у данашњој Метохији и више од трећине насеља на подручју покрајине²⁴⁷.

Доба борби око превласти и сукоба са Турцима

Погибијом кнеза Лазара (1389. године) веома брзо се променио и однос снага на подручју важном за наш рад. Вук Бранковић, у почетку „стешњен“ заједно са браћом, на подручју косовске Дренице, баштини Бранковића, од других моћнијих великаша, почео је са својим постепеним успоном. Тако је 1376/77. постао господарем Скопља, а онда убрзо (1378. године) користећи смрт Турђа I Балшића овладао и Дечанима и Пећи. Правац његовог ширења могао је у том тренутку да буде усмерен једино ка Плаву, горњем току Лима и даље на запад, јер је Хвосно, Кујавчу и Метохијско Подгорје, као и крајеве око горњег тока Ибра, држао његов таст, кнез Лазар²⁴⁸. Непуну годину од погибије кнеза Лазара, Вук је већ био господар Хвосна, укључујући и седиште Хвостанске митрополије. О овоме сведочи један запис, чије савремено читање гласи:

*Ова света и божанствена књига, која се зове геуар, написа се годишта по боју кнежеву, у дане благоверног и христољубивог господина Вука. Написа се по заповести господина хвостанског митрополита Арсенија... И сврши се у 6898. години...*²⁴⁹

Поменута година одговара времену од 1. септембра 1389. до 31. августа 1390. године од Христовог рођења. Ово је поуздан доказ да је Вук, у назначено време, успоставио своју власт над Хвосном и над читавом северном Метохијом и Метохијским Подгорјем. Овај брзи продор Турци, савезници Лазаревих наследника, јесу ометали али нису зауставили, што се и чита у наставку наведеног записа *грешног Михаила*, што је такође очекивано, јер Вук тада није с њима био у *миру*, већ је са отпором престао касније (новембра

²⁴⁷ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара*, стр. 25-27.

²⁴⁸ М. Динић, *Област Бранковића*, стр. 6-7. М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, стр. 16-17.

²⁴⁹ *Списи о Косову*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ.13, приредила М. Грковић, Београд 1993.

месеца 1392. године)²⁵⁰.

Може се, на основу свега наведеног, доста поуздано закључити да је Вук, током 1390. године, Лазаревим наследницима преотео жупе Хвосно и Кујавчу, односно, северну Метохију, па долину горњег тока Ибра (са тврђавама Звечан и Јелеч, и насељима Глухавица, Сјеница и Бродарево) и на крају, целу долину Лима, до Плава и Гусиња²⁵¹.

Вук Бранковић је успео да за извесно време држи многе значајне градове, који су били јаке стратегијске тачке и значајна привредна средишта. Такви су били Призрен, Брсково, Пећ, Комарани, Сјеница, Звечан, Трепча, Вучитрн и Скопље, док му је престоница била у Приштини. Само мали део је наследио, нешто је можда имао у *државу*, па ју је, после смрти цара Уроша, изједначио са баштином, нешто мора да је добио у мираз од таста, кнеза Лазара, када се оженио Маром, али је, ипак, највише освојио. Вукова област налазила се у самом средишњем делу српске средњовековне државе, под Немањићима дуго култивисани крај, са највећим бројем владарских задужбина на целокупном српском етничком простору²⁵².

Борба за превласт између Вука Бранковића и Лазаревића (кнегиња-удова Милица са синовима Стефаном и Вуком), након погибије кнеза Лазара, вођена је у више равни: на самом терену, политички и дипломатски, и на црквеном нивоу. Наиме, већ августа месеца 1389. године упокојио се патријарх Спиридон, верни сарадник кнеза Лазара, па је тиме постављено питање новог патријарха. Поново, без одлуке Сабора (који се - *због тежких прилика које су тада владале* – како стоји у *Јефремовом житију* није могао сабрати) на патријаршијски престо доведен је, по други пут, Јефрем²⁵³. Тако се наставио „црквени рат“ између Вука и Лаза-

²⁵⁰ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 23 и 24.

²⁵¹ М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, стр.17 и 18. На крају овог сепарата, проф. Благојевић довитљиво поставља питање о Вуковој издаји кнеза Лазара којом га је наш народни песник „овенчао“. Није ли овакво понашање Вука наш народ анахронно преточио у издају у самој Косовској бици?

²⁵² М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 15.

²⁵³ Угледни исихаста бугарског порекла, који је најпре обитавао у Хиландару, па у Зографу, па чак и на самој планини Атосу; после вишемесечног натезања, изабран

ревих наследника. Међутим, Вук је у том рату, ипак, добио само битку. Водећи кругови Српске цркве одлучно су стајали иза Лазаревића: дело кнеза Лазара било је и сувише велико, притом крунисано мученичком смрћу, да би се могло угрозити. Након нагодбе са султаном, политички кругови окупљени око кнегиње Милице, омогућили су „младом кнезу“ да сазове Сабор на коме је Јефрем поново „смењен“ са патријаршијског престола, а постављен је Данило III (најкасније 1392. године)²⁵⁴. Овим су Лазаревићи добили тај „црквени рат“, али се не сме изгубити из вида да оваквим исходом није превазиђен раскол у Српској цркви који ће, следствено оном политичком, династичком и територијалном расколу, трајати све до 1412. године (до измирења деспота Стефана и Ђурђа Бранковића)²⁵⁵.

Ни сукоб у дипломатској равни између Вука Бранковића и Лазаревих наследника није за потцењивање. Остала је неразјашњена мисија мачванског бана Николе Горјанског, кога је угарски краљ Жигмунд писмено овластио да крене у Србију на преговоре са Вуком, како би утаничио нешто што би било од користи, како самом Вуку, тако и *краљевини Рашкој* (почетком јула 1389. године)²⁵⁶. Увек добро обавештени Дубровчани, траже потврду својих повластица у трговини са Србијом од Вука (он им, у пролеће 1390. године, потврђује повластице) заузврат му нудећи азил у граду, у случају да буде прогнан од стране Угара или Турака. С друге стране, од Лазаревића не траже обнову старих уговора о трговини, све до 1395. године. Такође, дипломатски тон у општењу са Вуком и Лазаревићима није исти. Вуку се обраћају као *славном и велможном господину*, а Милице као *почтеној госпођи*, исто тако и Стефану Лазаревићу као *почтеном господину*. Млетачки Сенат је

је за српског патријарха по први пут 1375. године, да би на Сабору, који је сазвао кнез Лазар 1379. године, био приморан да се повуче, а изабран је Спиридон. Том приликом, нови патријарх прелази да столује у Жичи, у Лазаревој области, док се Јефрем повлачи у Св. Архангеле код Призрена, у Вуковој области.

²⁵⁴ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 20-21.

²⁵⁵ Снага тог раскола огледа се и у чињеници да су Бранковићи, убрзо по смрти два пута постављаног патријарха Јефрема, створили и неговали његов култ, као одговор на дворски култ кнеза Лазара.

²⁵⁶ Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001, стр. 66.

Вуку, уважавајући његов значај, дао статус грађанина Млетачке Републике²⁵⁷.

Међутим, Вук у својој дипломатији није хтео да се приближи Турцима. Они су му, најкасније 1392. године, одузели Скопље, где су поставили западног „крајишника“ коме је задатак био да надгледа околне трибутарне кнежеве и ствара упориште за нове турске походе у дубину Балканског полуострва, према Босни и Јадрану. По паду Скопља, Вук је покушао да нешто измени по том питању, па се потчинио Турцима, али пре формално него фактички (имамо у виду да је најмање два пута избегао вазалне обавезе према њима: није се одазвао Бајазитовом позиву да дође у Сер, у зиму 1393/1394. године; као ни у бици на Ровинама, маја 1395. године)²⁵⁸.

Вуков отпор Турцима ближио се крају. Повукавши се у планинске крајеве своје, некад простране области, Вук је пружао последњи отпор Турцима. У Глухавици је марта 1396. године већ седео турски кадија. Последња вест о Вуковом отпору датира са почетка августа 1396. године²⁵⁹. Ускоро је заробљен и утамничен, негде на југоистоку Балканског полуострва, где је под неразјашњеним околностима окончао свој живот (октобра 1397. године). Његово тело је његов брат Герасим однео на Свету Гору, где је и сахрањено (или у Хиландару или у манастиру Св. Павла у коме је Герасим тада живео). Бајазит је већи део Вукових земаља дао Лазаревићима (можда је зато М. Орбин прибележио да је Бајазит то учинио на тражење кнегиње Милице), стратегијски важне тврђаве задржао је за себе, док је Мари Бранковић и њеној деци оставио нешто мало поседа колико да могу живети²⁶⁰. Лазаревићи су на овај начин поново повратили неке области на Косову и у Метохији, које су изгубили након смрти кнеза Лазара. Област Хвосна је поново дошла под њихову управу, а тиме и поседи манастира Хиландара на том подручју.

²⁵⁷ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 23.

²⁵⁸ Исто, стр. 23-24.

²⁵⁹ Тада је један Которанин изнајмио Влахе да му пренесу 33 товара соли у Полимље. Ови су прихватили ризик за робу, једино у случају да их нападну Турци или „људи Вука Бранковића“.

²⁶⁰ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 26.

Деспот Стефан Лазаревић и деспот Ђурађ Бранковић

Од повеље кнеза Лазара Хиландару, намењене издржавању манастирске болнице, па до повеље којом Хиландару Лазаревићи прилажу цркву Св. Ваведења у селу Кукањ, коју је подигао властелин Обрад Драгосаљић, постоје две Вукове исправе Хиландару. Прва је Повеља о миру с Турцима из 1392. године. Она говори о томе како је Вук преузео на себе обавезу да плаћа Турцима 200 унчи на име пореза за Хиландар. Чува се у хиландарском архиву под бројем 72; а друга је очувана у 2 примерка, од којих један у Хиландару под бројем 60, а други у Музеју СПЦ у Београду од бројем 441. Ради се о даровној повељи којом Вук даје Хиландару обе Гадимље (Горњу и Доњу), нешто источније од Липљана. Иако у наведеним повељама нема никаквих података о животу Крушевске метохије, но будући да је опстанак државе био у питању, пријатно изненађује жива активност на заштити и проширењу хиландарског властелинства, како од стране Вука Бранковића, тако и од стране Лазаревића²⁶¹.

За наш рад битна је и повеља кнегиње Милице (монахиње Јевгеније) из 1397. године манастиру Дечани. Налази се у књизи треће верзије *Дечанске хрисовуље* (ДХ III) Стефана Дечанског, коју је потписао и Стефан Душан. Повеља је написана на пергаменту и није сачувана у целини. Од ње је остао почетни део који има 69 редова. Како је поред ове повеље сачуван и потпис кнеза Стефана Лазаревића од 9. јула 1398. године, постоји могућност да је поред поменуте повеље постојала још једна, Стефанова, повеља манастиру Дечанима која је изгубљена или се он потписао на повељи своје мајке као престолонаследник²⁶². У овој повељи налазимо помен некадашњег засеока села Косорића, а сада села Ческова, које је цар Душан приложио Карејској испосници Св. Саве Јерусалимског, о чему смо већ подробно писали. Ово село, поред осталих, од којих се нека налазе и у Хвосну, монахиња Јевгенија, као намесник малолетног кнеза и његовог брата, дарује Дечанима, што се супро-

²⁶¹ О овим Вуковим повељама детаљније код: *Стиси о Косову*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 13, приредила М. Грковић, Београд 1993.

²⁶² Исто.

тставља даривањима цара Душана. Отвара се питање да ли је и шта је монахиња Јевгенија заузврат доделила Хиландару? На прво питање одговор је веома јасан: имовина манастира је неotuђива и може се једино силом присвојити, дакле, на незаконити начин, и такав начин не приличи српској владарки, и то не замонашеној удовици косовског мученика Лазара. Према томе, било би очекивано да је Хиландар добио нешто заузврат. Остаје питање шта и када?

Ако одговор на ово питање будемо тражили у повељама које су Лазаревићи издавали Хиландару након 1397. године, видели бисмо да се он ту не може наћи²⁶³. Зато би пажњу поново требало да усредсредимо на тзв. Хиландарску болничку повељу кнеза Лазара из 1379/1380. Пажљивим читањем ове повеље види се да је кнез Лазар хиландарску болницу обезбедио даривањем насеља у Хвосну, односно, постигао договор са игуманом хиландарским Неофитом и свом хиландарском братијом, да они, без прекида, издвајају за болницу годишње 100 унчи сребра (око 3 kg), односно, *сто онги*, како стоји у оригиналу ове повеље. Поставља се питање - шта уколико хиландарски збор није могао да испоштује овај договор? У том случају, владар је могао да примени одређене мере, од којих је једна и одузимање дела или читавог дара. Да је такав случај могао бити и по питању села Ческова, говори нам и спор који се водио пред судом Серске митрополије, између калуђера из пирга у Хрусији и хиландарских монаха²⁶⁴. Наиме, калуђери из пирга у Хрусији оптуживали су Хиландарце да их злостављају на разне начине и да су наговорили кнеза Лазара да им одузме цркву Св. Богородице са свим земљопоседима. Хиландарци су одбацивали њихове оптужбе уз тврдњу да их је кнез Лазар казнио због „лудости“ као „невернике“. Ради се о томе да је кнез Лазар поверио велика материјална средства једном од калуђера из Хрусије, да подигне пирг у Липљану. Овај, међутим, средства није наменски потрошио, што се сматрало тешким прекршајем и

²⁶³ Лазаревићи су Хиландару издали укупно 5 повеља и ниједна од њих се не дотиче проблема који смо изнели. Видети: А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд 2007, стр. 155-220.

²⁶⁴ *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија*, том I, Скопље 1975, стр. 363-377; М. Живојиновић, *Хиландарски пирг у Хрусији*, ХЗ 6 (1986), стр. 74-78.

непослушношћу према владару. За овакво кривично дело, познато у то доба као *невера* кажњавало се одузимањем поседа, а неретко и смртном казном²⁶⁵. У нашем случају не би се радило о тако тешком прекршају, али непоштовање (неиспуњавање) договорене обавезе морали би имати неку санкцију: сматрамо да би та санкција могла бити одузимање села Ческова, које је потом даровано Дечанима. Хиландар у овом случају није морао бити обештећен. Уосталом, деспот Стефан Лазаревић је 1406/1407. године издао повељу о наставку давања *новобрдског дохотка* Хиландару у годишњем износу од *сто литара сребра* (око 34 kg) које је извесно време било прекинуто, а кога се држао и његов отац²⁶⁶.

Даривања Лазаревића Хиландару своде се на укупно 5 познатих повеља. Повеља из 1392(?)-1402. године којом Хиландару прилажу цркву Св. Ваведења у селу Кукањ, некадашњој баштини Лазаревог властелина Обрада Драгосаљића, који је после Косовске битке начинио „неверу“, па су му поседи одузети и дати као пронија једном другом властелину. Но, настао је проблем када су се Хиландарци обратили Лазаревићима тврдећи да је поменути Обрад својевремено обећао да ће цркву са поседима поклонити Хиландару, што није учинио. Лазаревићи сада одлучују да то „обећање“ испуне, али овог пута црква са поседима је њихов дар и додају још једно село и неке засеоке са пчелињацима²⁶⁷. Следи повеља којом се пиргу у Хрусији (Пирг Св. Василија) прилаже село Ливоча „на Биначкој Морави“ из 1394-1402. године. Па, повеља деспота Стефана (1404-1405) којом монахињи Јевпраксији (што је великосхимничко име монахиње Јефимије, удовице деспота Угљеше Мрњавчевића) поклања село Јабучје у Жупи Левчу, које она прилаже Хиландару. Затим, већ споменута повеља о наставку давања *новобрдског дохотка* 1406-1407. године, и повеља деспота Стефана из јуна 1411. године којом прилаже Хиландару неколико села у Србији у замену

²⁶⁵ Т. Гарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, Београд 1996, стр. 477-481.

²⁶⁶ А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, стр. 183-190.

²⁶⁷ Исто, стр. 155. Упореди: М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, Београд 1998, стр. 88-89. и М. Благојевић, *Немањини и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд 2004, стр. 359.

за шест адрфата или аделфата²⁶⁸ у овом манастиру²⁶⁹.

Лазаревићи су били издашни и према другим манастирима на Светој Гори: манастиру Велика Лавра Св. Атанасија издали су пет повеља, а манастиру Св. Пантелејмона четири повеље, што нам показује да је тзв. Моравска Србија била у економском узлету, док с друге стране видимо да су односи Хиландара и Лазаревића ипак били нешто „хладнији“ него што је то било за живота кнеза Лазара, који је такође помагао и друга два наведена светогорска манастира. Узрок тих односа може бити и поменути несугласица око цркве Св. Ваведена у Кукњу, али и утицај који је у Хиландару имао Вуков брат Радоња – Герасим.

Било како било у правима и обавезама које је Хиландар имао на својим поседима у држави Лазаревића, сигурно се ништа није променило од погибије кнеза Лазара. Морамо имати на уму да је комуникација између самог манастира и његовихседа у Србији, а не само њој, морала у најмању руку бити отежана због све већег турског присуства, који су, пре свега, контролисали важне путеве. Ратна разарања, којих је било све чешће и у све већем обиму, те комуникације су чинила кудикамо тежим а често су их и прекидала.

Помирење између ујака, Стефана Лазаревића, и његовог средњег сестрића, Ђурђа Бранковића, 1412. године имало је значајне последице по српску државу. Нестало је оне опасне подвојености, која је постојала готово на свим нивоима друштвеног живота. Ђурађ је био одређен за престолонаследника, државно јединство је коначно обновљено након вишедеценијске подвојености. Међутим, Турци су српску државу све више угрожавали, чак и њихови династички сукоби преламали су се преко српских територија. У једном таквом окршају пресудна је била улога Ђурђа Бранковића (1413. у бици код села Чаморлу под планином Витошом, у Бугарској) и захваљујући њој на турском престолу учврстио се Мехмед I (1413-1421) који није заборавио на то. Нови султан је Србима вратио неке територије и био са њима у пријатељским односима.

²⁶⁸ У *Лексикону српског средњег века* читамо да *аделфат* или *адрфат* означава доживотно издржавање које је манастир давао у надокнаду за учињени му поклон у имањима или новцу.

²⁶⁹ А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*

По сређивању односа са султаном Мехмедом I, те добијањем Сребрнице и пространих поседа у Угарској, Стефан Лазаревић је учврстио свој међународни положај. Бржи развој градова, рударства и трговине увећавао је деспотове приходе, што је допринело и јачању централне власти. Српска деспотовина била је у другој деценији XV столећа у пуном процвату, а ускоро се и територијално проширила припајањем Зете. Економски узлет и пунија државна благајна омогућавали су српском владару да буде издашнији према манастирима²⁷⁰. Тако је од новобрдске царине поклањао Хиландару 100 литара, а Ватопеду 60 литара сребра.

Свакако, постизање државног јединства није значило да су се земље Бранковића стопиле са земљама Лазаревића. Бранковићи су са султаном имали посебан уговор и били су његови непосредни вазали (још 1420. године засебно се спомињу *земља Ђурђева* и *земља господина деспота*)²⁷¹.

У првим годинама по смрти Мехмеда I Србија је вешто избегла да се уплете у турске династичке сукобе. Такође, јачала је своје везе са Угрима, што ће на крају изазвати подозрење Турака и упад у Србију 1425. године. Тај разоран упад Турака све до Ниша и Крушевца, који је могао довести до озбиљнијих последица, коначно је заустављен војним и дипломатским средствима. Турци су се повукли из Србије. Деспот Стефан се, затим, окренуо босанској властели, која је искористила рат са Турцима да му одузме Сребрницу, и у брзом противудару сузбио војску краља Твртка II, повративши Сребрницу али и освојивши њено окружење²⁷².

Последње две године живота оболели деспот посветио је томе да обезбеди свом сестрићу Ђурђу легитимност наслеђа, с обзиром да је он сам био без потомства. Показаће се да су Угри, животно заинтересовани да задрже Србију на антитурском курсу, ипак тражили поприличне територијалне уступке; док Турци нису хтели ни да разговарају о томе, држећи се устаљеног обичаја да земљу може држати само први нараштај њеног вазала, а затим припада султану. Пристајући на много теже обавезе од оних које је

²⁷⁰ Само од издавања царина на закуп годишњи приход био је већи од 100.000 дуката годишње. Види: *Историја српског народа II*, стр. 122. и А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, стр. 228.

²⁷¹ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 38.

²⁷² *Историја српског народа II*, стр. 212-214.

својевремено прихватио његов ујак, уз огромно мито које је слао и султану и његовим високим чиновницима, Ђурађ је успео да се избори за свој положај легитимног српског владара, док је султан могао да тврди да је он врховни господар Србије, односно, да ју је *поново освојио*, како бележе турски хроничари²⁷³.

Тако је Ђурађ Бранковић (1427-1456) почео да влада Србијом са суженим границама, између моћних Османлија, који су претили са југа, и Угарске која је све више слабила и често ратовала са Турцима управо на територији Србије. Притом су му Млечани својом упорном политиком откидали део по део области у Зети, док нису потпуно загосподарили њеним приморјем. Са Дубровником је Ђурађ имао веома добре односе²⁷⁴.

Повеље Ђурађа Бранковића, којих има укупно 13 сачуваних, углавном су биле издаване Дубровчанима и великом челнику Радичу Поступовићу. По учвршћивању на власти, новом српском владару обратили су се и монаси светогорских манастира, пре свих руског Св. Пантелејмона, чије је поседе Ђурађ потврдио (оне који су још били под његовом влашћу потврдио, а за оне које су Турци заузели дао обећање да ће их вратити манастиру: *И ако благоизволи Бог и приступи земља српска опет у наше руке*²⁷⁵) 1428/1429. године, па монаси Велике лавре Св. Атанасија, којима је Ђурађ наместо изгубљених имања одредио 60 литара сребра годишње *од новобрдске царине*, касније је тај приход увећаван на 80, па на 100 литара сребра годишње. Манастиру Ватопеду је исто тако потврдио раније приходе и приложио село Копривницу, и на крају, прихватио се ктиторства над манастиром Есфигменом коме је за издржавање одредио 50 литара сребра годишње из Новог Брда. Споменућемо да је и манастиру Симонопетра дао прилог у сребру – 20 литара годишње. Дакле, на почетку владавине, Ђурађ је светогорским манастирима дао приход од неколико стотина литара сребра (1 литра сребра у то време вредела је 8 млетачких дуката). Исплата је највероватније вршена у више рата, с тим што је обуставе исплате било у више наврата, да би се са њом престало дефинитивним падом овог

²⁷³ Исто, стр. 221-222.

²⁷⁴ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 50-52.

²⁷⁵ А. Фотић, *Пад Свете Горе под власт Османлија*, Друга казивања о Светој Гори, стр. 118.

најзначајнијег економског центра у Србији под турску власт 1455. године²⁷⁶.

О хиландарским поседима у Србији у доба српских деспота Стефана Лазаревића, а затим и Ђурђа Бранковића, као што видимо из свега до сада изнетог, има веома мало или скоро нимало вести. Било би за очекивати да и ова два српска владара потврде Хиландарцима њихове раније повластице и евентуално прошире хиландарско властелинство неким новим приходом. Ово тим пре, ако се узме у обзир да су им се обраћали и да су узимани под заштиту и неки други светогорски манастири. Знамо да је Хиландар од кнеза Лазара, па деспота Стефана, готово редовно добијао „новобрдски доходак“, као што знамо и да је Вук Бранковић 1392. године преузео на себе обавезу да сам плаћа данак за хиландарске метохе на својој територији.

Ово „ћутање“ извора може се разјаснити турским освајањима, али и подразумевањем ранијих повластица издатих од пређашњих српских владара. Света Гора се, у периоду 1387-1403. године, по први пут нашла под турском влашћу, а коначно је пала 1430. године. Иако су Турци поштовали њену аутономију, услови живота светогорских манастира битно су се изменили. О тешком економском положају Хиландара сведочи и посета игумана Романа и најугледнијих монаха српском патријарху Никодиму 1450. године. Том приликом патријарх им је обећао да ће се за његова живота редовно слати помоћ Карејској испосници и да ће посед у Пећи бити ослобођен свих пореза и работа. Но, након пада Цариграда (1453), па и Деспотовине (1459), везе Хиландара са поробљеном Србијом све су више слабиле²⁷⁷. Залагањем деспотове кћери Маре, која се налазила у харему Бајазита II, стонски доходак који су Дубровчани исплаћивали добијали су Хиландарци и монаси манастира Св. Павла, који су откупили Бранковићи²⁷⁸. Хиландар ће се у наредим тешким временима за све балканске хришћанске народе одржавати највише захваљујући заштити и помоћи страних владара (влашких војвода и руских царева) као и прилозима

²⁷⁶ М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, стр. 53-54.

²⁷⁷ М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*. Друга казивања о Светој Гори, стр. 39-42.

²⁷⁸ М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ, 22 (1983) стр. 179-188.

верника.

СЕДИШТЕ И НАСЕЉА КРУШЕВСКЕ МЕТОХИЈЕ

Крушево, седиште хиландарског поседа у Хвосну. Книна и трг Книнац.

Село Крушево, које постоји и данас под називом Велико Крушево и налази се на десној обали реке Белог Дрима, 23 km источно од Пећи, било је седиште хиландарског поседа у Хвосну, који је по њему назван Крушевска метохија. Писаних извора о њему пре 1200/1201. године немамо, међутим, имамо неколико најстаријих спомена жупе Хвосно која се још тада јавља као култивисана област најпре у граничном, а током наредних столећа, у средишњем делу српске државе²⁷⁹.

Назив села је чисто словенског порекла и постоји на широком подручју где живе словенски народи, у најближем окружењу исти назив носе и насеља Крушево у Гори и Крушево у данашњој БЈР Македонији, као и називи Крушевац (онај познатији у централној Србији и два на просторима јужне српске покрајине: један северно од Дечана, а други јужно од Србице) као и варијанта

²⁷⁹ Видети прво поглавље овог рада.

Крушевица код Подујева. Етимолошки овај термин означава мањи камени облук. Како се ово насеље, као и друга поменута, налази у долини реке, где је вештина обраде камена у градњи свакако била најважнија, не чуди оволика „лепеза“ назива широм словенских земаља, те и у овом делу Србије.

Сва села која је Стефан Немањић даровао Хиландару организована су у посебну привредну и управну јединицу са седиштем у Крушеву, где је боравио управитељ манастирског поседа који се у средњовековној Србији називао „старац“ или по грчком узору „иконом“. Он је био непосредна веза између манастира и његовог поседа у Хвосну, али исто тако и веза између манастира и владара. Вероватно је и заступао манастир у свакодневним пословима, док би приликом избијања спорова то чинио сам хиландарски игуман у пратњи мање или више хиландарских монаха. Пошто „икономи“ нису учествовали у тим значајнијим споровима, врло ретко наилазимо на њихова имена. Поименце нам је познат само *Тома, иконом Крушевски*, који је због манастирских послова долазио на двор кнеза Лазара²⁸⁰.

Нема спомена Крушева у турском попису из 1455. године што нам оставља простор за претпоставке. Питање је шта се заправо догодило са овим насељем у периоду последњих турских освајања. Као највећа вероватноћа стоји да су Турци разорили и раселили становништво овог управног средишта хиландарског поседа у Хвосну, међутим, у попису из 1485. године Турци га ипак спомињу, али овог пута као *Долину Крушево*²⁸¹. Како ми до данас, нажалост, немамо ваљано обрађен и преведен турски попис скадарског санцака из 1485. године, не можемо се ни упуштати у детаљнију анализу овог пописа. Спомињање долине Крушево ипак нам оставља „одшкринута“ врата за претпоставку да је село привремено опустело касније наставило да живи у нешто мањем обиму.

У селу постоје остаци цркве Св. Пречисте – Ваведења Богородице, коју је по предању подигла сестра Стефана Дечанског. У поду цркве сачувана је мермерна надгробна плоча са натписом *рабе*

²⁸⁰ М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара*, стр. 21

²⁸¹ Овај попис постоји на албанском језику, обрађен од стране С. Пуљахе али се не можемо поуздати у његова тумачења топонима на том простору. Види: S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit te sanxakut te Shkodres i vitit 1485*, I-II, Tirana 1974.

Марене, односно, Негославе, мајке кнеза Војислава и кесара Војихне из друге половине XIV столећа, чија је унука позната монахиња Јефимија. У натпису стоји:

*Трећег дана месеца септембра представи се раба (божија) Марена, звана Негослава, мати Војислава и Војихне и овде је њен вечни гроб и спомен*²⁸².

Много је примера из наше средњовековне повести који су показали да народна предања не треба олако одбацивати. Историјска је чињеница да је Војихна, син поменуте Негославе, међу првима носио високо достојанство кесара што нам јасно говори да је био сродник Немањића. Познат је као господар Дrame и околине, а у првим годинама након смрти цара Душана представљао је српског властелина високог ранга, чија се област није само ограничавала на Дramу већ се простирала даље ка Беласици, струмској области и Христовљским кланцима. Био је таст будућег серског деспота Јована Угљеше²⁸³. Овај натпис потврђује значај овог насеља као средишта хиландарског поседа у Хвосну.

Становници Великог Крушева и суседног села Беркова су на темељима старе цркве подигли нову, скромнију цркву 1980/1981. године. На старом гробљу око цркве налази се неколико надгробних крстова међу којима је на једном урезан стилизовани допојасни лик жене са обнаженим грудима²⁸⁴. Црква се налази на списку оштећених и порушених црквених споменика на Косову и Метохији (од 1999. до 2003. године) коју је издала информативна служба СПЦ октобра 2003. године²⁸⁵.

После Крушева најзначајније насеље је била Книна (данас Клина, административни центар Општине Клина). Ово насеље се налазило на левој обали Белог Дрима, нешто северније од ушћа реке Клине у Бели Дрим. На око 3 км источно од Книне, на потесу Дубови, на брду изнад леве обале реке Клине у Прекорупљу налазе

²⁸² Дали смо наше осавремењено читање овог натписа.

²⁸³ М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века – властела српских обласних господара*, Београд 2000, стр.17.

²⁸⁴ Детаљније у: *Задужбине Косова*

²⁸⁵ Карта *Српска духовна баштина на Косову и Метохији*, Београд 2003.

се остаци утврђења званог Градиште. Книна је за Крушевску метохију имала важну улогу, пре свега зато што се у њој налазио трг Книнац (у изворима *Книн'ц*) који је био значајан извор прихода. Опште је позната чињеница да су тргови у средњовековној Србији били давани у закуп (углавном дубровачким трговцима). Краљ Милутин је становнике трга Книнца ослободио војних обавеза према држави што нам говори о два стварима; прво, да је значај трга порастао у његово време, и друго, да су они такву обавезу имали раније. Вероватно је овакву повластицу српски владар могао дати у периоду мира, након ратних операција против Византије (то би могло бити у периоду између 1282-1284. године). Тада су обновљена редовна путовања хиландарских монаха између Свете Горе и Србије. Познато је да се краљ Милутин старао о безбедности пута који је повезивао хиландарске метохе у Србији – од Хвосна и Призрена, па преко Скопља или Прилепа, до Солуна, а одатле до Јериса, Комитисе и хиландарског метоха Зига са Светом Гором.

Према томе, краљ Милутин је између 1282-1284. године, по први пут, ослободио становнике трга Книнца одласка у војску, обавезујући их притом да раде за манастир:

И трг Книнац да не ходи на војску никада. Него роботу да работају цркви; коју им робу нареди, да носе²⁸⁶ ...

Посао који су требали да обављају за манастир био је пренос робе намењене продаји и, уз то, вероватно, и заштита поменуте робе од пљачкаша. Да је то заиста био посао Книнчана види се и по ригорозним казнама које је краљ предвидео за пљачкаше. Поред враћања отете робе, отмичар је био дужан да плати њену деветоструку вредност и био би кажњен као издајник²⁸⁷. Значај трга у Книнцу огледа се и у томе што је локална властела хтела да га има на својој територији, па се дешавало да је често измештан. У повељи цара Душана, издатој на сабору у Крупиштима (2. маја, вероватно, 1355. године), јасно стоји да га манастир Хиландар

²⁸⁶ С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 387-389.

²⁸⁷ М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*. стр. 33-35.

постави тамо где сматра за сходно:

...и што имају у Крушевској метохији трг Книнац, како им га властела и метохијски људи пресељавају на друга места па им царине од вина не дају...

А трг Книнац да поставе у метохији где је драго манастиру, и царину да узимају од вина што се износи и извози од трга и метохије, а од другог да се не узима у метохије, само на тргу што се продаје, као и у другим трговима по земљи Царства ми²⁸⁸...

Книну налазимо у турском попису из 1455. године, али не у нахији Долци, како смо очекивали, већ у нахији Вучитрн. Налазимо је као *Клину* са 18 домаћинстава (уз напомену да припада Загорју), док је број домаћинстава у каснијем попису (1485) смањен на 13. У Книни се налазила црква посвећена Св. Пречисти, са старим гробљем, северно од села, од које је очувана само плоча часне трпезе, као и црква Св. Марка из XIV столећа (обновљена у XX столећу), која се налази на списку оштећених и порушених црквених споменика на Косову и Метохији 1999-2003. године.

Села некадашње Крушевске метохије у турском попису Области Бранковића из 1455. године

Иако се наш рад окончава падом српске државе под турску власт, ипак први турски подаци о насељима која су некада припадала поседу манастира Хиландара у Хвосну (изузев Крушева и Книне које смо обрадили у претходном одељку) могу доста тога да нам кажу о њиховој економској снази у прошлости, дакле, у време које смо ми у овом раду обрађивали, а које није било довољно поткрепљено домаћим изворима.

Од турских пописа, који се тичу наших земаља, треба истаћи два: Збирни катастарски попис из 1455. године (приређен у делу *Крајиште Иса-бега Исаковића* од стране Х. Шабановића у Сарајеву 1964.)²⁸⁹ и опширни попис *Области Бранковића (Vilayet-i*

²⁸⁸ В. Korablev, *Actes de Chilandar*, стр. 517. Осавремењено читање у: *Задужбине Косова*, стр. 355-356.

²⁸⁹ Х. Шабановић, *Крајиште Иса-бега Исаковића*, Збирни катастарски попис из

Vlk)²⁹⁰ из исте 1455. године. У пописи крајишта некадашњег скопског везира Иса-бега, који свакако није први турски попис неког дела Балканског полуострва, налазе се крајеви обухваћени уским коридором од Скопља до Врхбосне, док се други надовезује на њега. У првом попису су пописана места којима су Турци загосподарили од 1392. године (попут Звечана и Јелеча) и њему су заправо само три села која су спадала у хас Иса-бега Исхаковића за које је истакнуто да припадају *Вуковој земљи*²⁹¹.

У другом, за нас важнијем попису, налазимо неколико села из Хвосна пописаних као хасови Иљас-бега, сина Бахшајиш-аге, мириалема (крајишника, предодређеног санџак-бега) за Вукову област, која обухвата нахије, односно, делове нахија: Трговиште, Клопотник, Долци, Морава и само место Вучитрн са једним селом.

Нахија Долци носи име по селу Долац (у домаћим изворима: *Дол'ц*, док га Турци бележе као *Долче*) које је краљ Урош I даривао Хиландару, за шта, како смо раније истакли нема његове очуване повеље, али тај дар, заједно са другим даровима поменутог краља, налазимо у исправама његовог млађег сина, краља Милутина²⁹². На брду изнад села постоје остаци четвороугаоне грађевине (у народу: Јеринина кула, око 3 km јужно од Клине). На локалитету Селиште пронађени су остаци насеља из XIII/XIV столећа. У Долцу се налазио манастир, који су Турци прибележили само као манастир, без тога коме је био посвећен (знамо да је у XIV изграђена црква Св. Ваведења Пресвете Богородице, па претпостављамо да је она у време пописа била манастир), са три монаха, од којих су двојица забележени по имену (Јаша и Арсеније), а трећи само као монах - клисар. Црква, коју народ назива Св. Пречиста, налази се на заравни изнад села. У њеној ближој околини налазе се остаци манастирских утврђења, што даје основа нашој претпоставци да је некад била манастир. Црква је једнобродна са издуженом основом у облику правоугаоника. На источној страни постоји олтарска апсида. Улаз са западне стране полукружно је засведен. У архитектон-

1455. године, Сарајево 1964 [Monumenta turcica, serija II (defteri) knj.1] издање Оријенталног института у Сарајеву. Надаље: *Крајиште*.

²⁹⁰ Х. Хаџибеговић, А. Ханџић, Е. Ковачевић, *Област Бранковића*, Општи катастарски попис из 1455. године, Сарајево 1972. Надаље: *Попис земље Влк*.

²⁹¹ Ради се о насељима Липљан, Глоговац и Робовац. Види: *Крајиште*, стр. 22 и напомена 177.

²⁹² Види напред стр.18.

ском погледу има елементе упрошћеног рашког плана. Сачувана су два слоја живописа (млађи слој потиче из 1620. године)²⁹³. Црква је имала богату збирку старих српских рукописа, која је крајем XIX или почетком XX столећа пренесена у Народну библиотеку у Београду (где је изгорела у пожару од бомбардовања, 6. априла 1941. године). Нажалост, и ова црква је пострадала у периоду од 1999. до 2003. године.

Долац је 1455. године имао 48 домаћинстава. Од занатлија спомињу се протобор Радослав, шустер Дабижив и кројач Новак. У Долцу се налазио трг, премештан из Книнца још у време краља Милутина, да би се касније ту и коначно усталио, за шта је непосредан доказ порез од 2.000 акчи на име *дела тржишта са нијабетом*²⁹⁴.

О култивисаности села говоре порези на пшеницу, јечам, просо и грахорицу, а о постојању пчелињака и винограда порези од кошница и десетак од винограда (тур. ушур, иначе, општи натурални порез са алтернативним, новчаним плаћањем за неке од њих). По овом попису, ушур у природи узиман је само од житарица, махунастог поврћа и виноградарства, што се да видети по спомињању количинских мера: лукно и чабар. Овим количинским мерама нигде није истакнута запремина, тако да се прецизно не зна колико су износиле. Зна се да је ушур од житарица и махунастог поврћа износио једну осмину, а од винограда (вина и шире) једну десетину. Треба истаћи да су Турци наводили посебно житарице, а посебно махунасто поврће само у значајнијим насељима, дакле онамо где је род био обилнији, а такав је случај био са Долцем. Долац је, непосредно по паду у турске руке, годишње морао да плаћа намет од 12.534 акчи (у то време је један млетачки дукат вредео 35 акчи, па би износ у венецијанској валути био нешто више од 358 дуката)²⁹⁵.

После Долца најзначајније насеље било је Дрстник са 131 домаћинством и годишњим наметом од 10.008 акчи, односно, око 284 млетачких дуката. По броју домаћинстава Дрстник долази одмах иза Вучитрна (232) и Овчарева (140). Сигурно да оваква

²⁹³ А. Комлушки, *Средњовековни манастири и цркве у Србији*, Београд 2003, стр. 277.

²⁹⁴ *Попис земље Влк.* стр. 18-19.

²⁹⁵ Исто.

бројност није случајна: већ смо писали да се претпоставља да је град Достиника/Дестиника, којег спомиње писац DAI, био у подручју Дрсника, а и бројни археолошки остаци још од гвозденог доба (локалитет Прчево, пар километара јужније од Дрсника); па локалитет Градине и локалитет Подводно поље (потес Подвадница) са остацима насеља и војног утврђења из античког доба (II-VI ст.); као и локалитети Ћелије са остацима цркве и некрополе (XI-XV ст.) и Зуцајско гробље са остацима средњовековне некрополе и, на крају, локалитет Јеринин град на 2 км од Дрсника, изнад десне обале Клине (на карти кота 553.) за који претпостављамо да је старосрпски град Достиника, јасно показују континуитет насеља на овом подручју. Овде ћемо додати још и претпоставку да је Дрсник био средиште жупе Дршковина. Од цркава којих је у средњем веку вероватно било више (најмање три, црква Св. Петке из XIV столећа, обновљена 1570. године, оштећена 1999. и 2004. године, па црква на месту Црквиште и црква на месту Ћелије) једино се очувала црква Св. Петке²⁹⁶.

У Дрснику се од занатлија спомињу један протобор и два сина ковача, али зато налазимо по једног овчара, говедара и свињара. Спомиње се и неколико сиромаша (чак 13 домаћинстава и једно за које стоји „син сиромаша“), што нам говори о све дубљем социјалном раслојавању становништва што није могло бити скоријег датума и што је морало започети много раније. О досељавању у Дрстник показују епитети *пришлац* и *дошлац*, којих такође има неколико²⁹⁷. Чак и у новије време (до 1999. Године), Дрстник је био српско насеље и економски доста снажно.

Насеље Велики Ђурђевић (на карти га налазимо као Ђурђевић) у Прекорупљу има остатке двеју средњовековних цркава, једна се налазила на српском гробљу (у народу звана Св. Василије), а друга, једнобродна грађевина судећи по остацима, код муслиманског гробља изнад места Калуђерска чесма. Турци су га 1485. убележили као *Ђорђовик*, док га нема у попису из 1455. године²⁹⁸. Остатке куле налазимо и на брду 5 км источно од Дрсника, према

²⁹⁶ *Задужбине Косова*, стр. 440.

²⁹⁷ *Попис земље Влк.* стр. 20-21.

²⁹⁸ *Задужбине Косова*, стр. 413-414.

Ђурђевићу. Мали Ђурђевик, 2-2,5 км северно од Клине има остатке старе цркве и гробља²⁹⁹, спомиње се, вероватно заједно са Великим Ђурђевиком, као *Ђурђевик* у повељи Стефана Немањића из 1200 / 1201. године. Не спомиње се у попису из 1455. године.

Село Гребник са непромењеним називом постоји и данас. Налази се на левој обали Белог Дрима, 5 км југоисточно од Клине. Попис Области Бранковића из 1455. године га не спомиње, али се спомиње 1485. године као *Игрбник* и било је обавезно да даје три војнука. На потесу Кућина / Кућине где се изгледа налазило старо село, налазе се остаци цркве Св. Јеремије чији су темељи још уочљиви³⁰⁰.

Село Видење (у повељи Стефана Немањића налазимо га под именом *Виден*, касније као *Видење*, а данас Видање) налази се 3-4 км западно од Клине у долини Белог Дрима. И оно се не спомиње у попису из 1455. али се спомиње 1485. године као *Водојине*. На неких 700-800 метара северно од села у равници Ваганиште налазе се остаци цркве или манастира Паскалице, посвећене Васкрсењу Христовом. По предању, у околним селима то је била најстарија црква не само у Хвосну, односно, Метохији, него у читавој Србији. Пре осам деценија били су видни зидови цркве са остацима фресака. Западно прочеље цркве било је по свој прилици фланкирано звонницама као код Студенице Хвостанске³⁰¹. Увидом у карту, Паскалица нам изгледа као насеље са више кућа³⁰².

Село Горњи Петрич (у нашим изворима *Петрче*, док на карти видимо да је убележено као *Петерч* / *Поторч*) у долини Пећке Бистрице, 6-7 км западно од Клине, спомиње се само 1485. године и то као *Долина Петрич*. На северној страни брега, где је била црквица, налазе се остаци средњовековног града Петрича у Хвосну³⁰³.

Село Грабац (у домаћим изворима *Грабџ*) налази се у Прекорупљу, 8 км северно од Клине. Спомиње се као заселак Јелшанице Градислава Тепчије. У селу је постојала црква Св.Тројице од које још стоји камен са часне трпезе у олтару. У

²⁹⁹ Исто, стр. 478.

³⁰⁰ Исто, стр. 429.

³⁰¹ Исто, стр. 415.

³⁰² Топографска карта - Секција Метохија 3, Р = 1: 50 000.

³⁰³ *Задужбине Косова*, стр. 427.

сеоском гробљу има неколико старих камених надгробних крстова без натписа³⁰⁴. У попису из 1455. године Турци га бележе као *Граница* (претпоставка је приређивача поменутог пописа да је турски писар желео да напише Грабце, па је грешком ставио тачку, уместо испод, изнад слова) и наводе 43 домаћинства у селу. Укупни намет за Грабац износио је 3.781 акчу³⁰⁵.

Село Доња Јошаница (у домаћим изворима *Јелишаница Ђурђа Ненишића*) некада је, заједно са Горњом Јошаницом, припадала метоху Св. Архангела, да би је кнез Лазар 1380. године даровао хиландарској болници. Турци је 1455. године бележе под именом *Долња Јошаница* са 59 домаћинстава и годишњим наметом од 6.957 акчи. Изнад села налазе се остаци цркве Св. Спаса. Горња Јошаница (у домаћим изворима *Јелишаница Градислава тепчије*) у попису из 1455. године убележена је под садашњим именом и имала је 49 кућа и био јој је одређен годишњи намет од 4.595 акчи³⁰⁶.

Последње село из некадашње Крушевске метохије, које се спомиње у турском попису Области Бранковића из 1455. године, јесте село Ресник. Оно је имало 33 кућа и било је дужно да плаћа годишњи намет од 3.767 акчи³⁰⁷.

Видимо, дакле, да се у попису из 1455. године помиње укупно седам насеља са 381 домаћинством, чији је укупни годишњи намет износио 42.972 акче, односно, око 1.230 млетачких дуката. Попис из 1485. године спомиње још 5 насеља која су сигурно из средњег века. У попису се спомињу и села којих нема у домаћим изворима пре 1455. године што не мора да значи да су „новијег“ настанка. Такво је, примера ради, село *Аховац* или *Аковац* за које није утврђено где се тачно налазило, међутим, како је забележено иза Долца, а испред Дрсника, требало би га тражити на простору између ова два села. Ово сеоце је тада бројало само 11 кућа³⁰⁸. Треба истаћи да уколико се неко село не бележи у три турска дефтера заредом, може се рећи да је то село угашено. У другом слушају становници села би се враћали из збегова и обнављали своје

³⁰⁴ Исто, стр. 428.

³⁰⁵ *Попис земље Влк*, стр. 27-28.

³⁰⁶ Исто, стр. 26-28. *Задужбине Косова*, стр. 453.

³⁰⁷ *Попис земље Влк*, стр. 28.

³⁰⁸ Исто, стр. 19.

село.

Пописи су значајни и због тога што нам пружају слику о привредном животу велике Крушевске метохије, који се непосредно одвијао пре укључења ове области у састав Османске Империје и дају могућност да претпоставимо како се привредни живот метохије одвијао у столећима, која претходе поменутиим пописима, будући да о томе немамо више сведочанстава из ранијих периода. Тако можемо закључити да су се становници Крушевске метохије интезивно бавили пчеларством (пчелињак Захаћ, касније су забележени и пчелињаци у другим насељима), виноградарством (виноградима у Крушеву и Пећи, а касније и у Дрснику, Долцу и другим насељима), сточарством (пасишта Лабучево и Понорац), а понајвише земљорадњом. Од пољопривредних култура узгајали су: пшеницу, јечам, просо, бели лук и грахорицу. Узгајали су и воће, лан и конопљу, поседовали млинове, бавили се свињогојством и риболовом; дакле, имали су веома динамичан привредни живот, што су Турци и затекли половином XV столећа и прибележили у своје дефтере³⁰⁹.

У сваком случају, турски пописи некадашње Области Бранковића, односно средњовековних насеља којима смо се бавили у овом раду, показују доста изражен континуитет култивисаности овог подручја, упркос готово непрекидним ратним пустошењима од 1389. до 1455. године.

³⁰⁹ Исто, стр. 18-22. и надаље.

ЗАКЉУЧАК

Средњовековна жупа *Хвостно*, подручје између горњег тока Белог Дрима и Пећке Бистрице, најстарија је по имену позната жупа на просторима данашње покрајине, која се помиње почетком XI столећа, што значи да је сигурно постојала и у X столећу, а можда и раније. Слично ондашњим жупама и жупа Хвосно обухватала је речну котлину и била заокриљена планинама, те се једноставно може казати да је жупа Хвосно захватала равницу од обронака Проклетија до Белог Дрима. Границе жупе Хвосно, изузев јужне, прецизно је одредио још Г. Шкриванић. По њему, Хвосно се на северу, преко Мокре горе, граничило са жупом Јелци, на западу са Плавом, док се на југу граница спуштала у изворишни део Дечанске Бистрице. Питање јужне границе жупе Хвосно Г. Шкриванић није најпрецизније одредио будући да у Дечанској хрисовуљи стоји да је краљ Стефан Урош III Дечански своју задужбину подигао у *месту названом Дечани, у жупи Затрнавској*. Стога би јужна граница жупе Хвосно ишла до долине Пећке Бистрице. Касније се, поред Хвосна, у данашњој Метохији помињу још и жупе Подримље, Кострц, Патково, Дршковина и Призренска жупа. Средњовековна српска држава је ове жупе интегрисала дајући им статус посебних административних јединица.

С друге стране, *земља Хвостно* или *Хвостанска земља* обухватала је много већу територију од истоимене жупе. Осим жупе Хвосно, ова *земља* обухватала је и жупе Кујавчу и Дршковину, касније Подримље и Кострц, да би на крају вероватно обухватала и Затрnavу. *Хвостанска земља* је обухватала више жупа и планина (нпр. планина Слано поље изнад Руговске клисуре или планина Јеребиње у Ибарском Колашину и планинском масиву Мокре горе) и као таква представљала једну већу целину. Овој земљи припадале су, дакле, области од горњег тока Белог Дрима, па јужно од Пећке и Дечанске Бистрице, све до реке Трнавe (Траве) и Рибника (Ереника), где се касније помиње жупа Затрnава (у којој је изграђен манастир Дечани). Због тога ову земљу Свети Сава назива *све Хвосно*.

О томе да је *Хвостанска земља* припадала Србији и пре

издавања Хиландарске повеље Стефана Немање јасно говори натпис уклесан на цркви Светог Луке у Котору, 1195. године, који говори да је црква подигнута:

Sub tempore domini Nemanæ magni iupani et filii sui Velcani, regi Dioclie, Dalmatie, Tribunie, Toplize et Cosne.

Под *Cosne* подразумева се земља Хвосно, која је, вероватно, већ након 1183. године доспела под власт великог жупана Стефана Немање, а касније припала областима којима је владао Вукан Немањић.

Иначе, Хвосно бележе и византијски извори као *Χωσνο*. Битно је да је назив потврђен са незнатним разликама и да је његово српско-словенско порекло неоспорно.

Савремена српска историографија сматра да се град Достиника/Дестиника, кога Порфиригенит спомиње на првом месту међу насељеним градовима у тзв. крштеној Србији, налазио у Хвосну. Ради се о селу Дрстник (данас Дрсник), северније од Дрсника налази се локалитет „Јеринина кула“, а источно село Пограђе (некад Подграђе; на латинском - *suburbium*). Значај овог насеља одржаће се све до турских освајања, па чак и након тога, када ће ово насеље бити једно од најбројнијих у тзв. Области Бранковића. Има индикација да је на овом подручју било насеља у рановизантијском периоду и, пре тога, у античко доба. Уосталом на овим просторима налазио се и гранични ареал тзв. старчевачке културе (локалитет Доње Чупево, јужно од Клине), као и налазишта из бронзаног доба (локалитети Прчево и Игларево, југоисточно од Клине).

У време изградње манастира Хиландара, у другој половини 1198. године, настао је први хиландарски посед у Србији, Хотачка метохија. Даровну повељу о овом чину издао је монах Симеон. Питање да ли су се дарована села налазила у Србији или на територији Византији није до краја разрешено, али је ово питање изгубило на своме значају када је његов наследник на престолу, Стефан Првовенчани, и дефинитивно спорну област припојио српској држави. По самом завршетку изградње манастира (вероватно на јесен 1199. године), Свети Сава обавештава свог брата Стефана да је манастир изграђен и по Теодосију:

Предаде му манастир да влада и да се брине за њега као за своје отачаство. А овај христољубац веома се обрадова због тога, и од своје земље даде многа и најбоља села, која се и до данас чувају неизмењено под влашћу манастира званог Хиландар, обогативши га људима и приплодним коњима и сваком стоком.

Овим чином Стефан Немањић постаје ктитор манастира Хиландара и на тај начин уводи правило да заштитник српског манастира на Светој Гори буде увек актуелни владар (не сме се сметнути с ума да су Симеон и Сава у време изградње манастира били монаси и сходно томе нису могли имати имовину коју би приложили манастиру). Дарована села била су, по Теодосију, најбоља у тој области, области која је одраније била веома култивисана и богата, што с правом истиче и Теодосије. Сваки потоњи владар (а у време распада Српског царства и сваки великаш који је претендовао, на било који начин, да буде водећи човек међу Србима) је најпре потврђивао дарове својих претходника, а потом и сам увећавао хиландарско властелинство у Србији. Једино из времена краља Радослава и цара Уроша до нас нису доспели потврдни и даровни акти манастиру Хиландару нити подаци да су такви постојали. То показује најпре слабу владарску личност, а тиме и слабу централну власт. Тако је заиста и било са Радославом и Урошем и њиховом влашћу. Слаба централна власт није могла да обезбеди нормалну комуникацију између Хиландара и његовог властелинства у Србији, што је било од животне важности за светогорски манастир. На том пољу први је највише учинио краљ Милутин.

Даровна повеља великог жупана Стефана Немањића издата септембра 1200/1201. године чува се у хиландарској архиви и садржи готово све елементе Симеонове и Савине оснивачке повеље, са малим изузетцима. Аренга је дословно пренета из Оснивачке повеље, једино што при набрајању области које је његов отац повратио у састав Србије, Стефан ставља Лепеницу испред Белице. У диспозицији се наводе дарови Стефана Хиландару:

И обнових га молитвама његовим, и дадох села манастиру:

Ђурђевиќ, Петровиќ, Крушево, Книна, Рубач Поток, Дрстник, Гребник, Гован, Заљуг, и планину Добре Доле, а винограда два и трг Книнац; а у Зети половињу Каменишта, и са људима. И потом додадох Виден и Беличишта с горњим Вранићима до Градишта.

Овим даровним актом заснована је друга по реду метохија манастира Хиландара у Србији, названа по своме средишту – *Крушевска метохија*. Даровано је 11 села: Крушево, Ђурђевиќ, Петровиќ, Книна, Дрстник, Гребник, Гован, Заљуг, Видење и Беличишта са засеком Горњи Вранићи. Сва села су била груписана око доњег тока реке Клине и Белог Дрима. Дарована су и два винограда за која се у овом акту не каже где су се налазила, али из каснијих повеља дознајемо да се један налазио у Крушеву, а други у Пећи.

Крушевска метохија манастира Хиландара временом ће бити толико увећана да ће постати насељима најбројнија хиландарска метохија у Србији. Њени поседи граничиће се и укрштати са поседима Жичке (Пећке) архиепископије, а касније и са поседима дечанског и бањског властелинства. Краљ Владислав је, како сам истиче, видевши даровне акте својих претходника, деде и оца, даровао село Доње Враниће.

Краљ Урош I прилаже Долац, Петрч/Петрче, Захаћ са пчелињаком (који је са свих страна био опкољен поседима Архиепископије) и Штупељ, повишеПећи.

Краљ Милутин је извршио обимну реорганизацију хиландарског властелинства у Србији, вероватно одмах по окончању српско-византијских ратова 1282-1284. године. Повељу о томе издао је на захтев Хиландараца, али истиче како:

„ ѡбрѣтъ кралеѡство ми кдно потрено, а дрѡгто изгѡблено и изистивѡ данага прародители и родители кралеѡства ми, оѡписахѡ ѡ хрисовоѡљъ си... “

(*Chill. II*, no.32, 474, I. 28-31 = *Споменици Македоније I*, 306, I. 24-25).

Овим се истиче како је главна намера Милутинова била да

побележи поседе манастира Хиландара и учврсти власт Хиландара над њима. Много тога је пострадало у бурном XIII столећу, и то не само добра него и акта, па је Милутин новом хрисовуљом хтео да обнови манастирске привилегије, успостави чвршћу комуникацију Свете Горе, односно, Хиландара са Србијом и обезбеди власт Хиландара над својим поседима.

Краљ Милутин потврђује претходно дарована насеља (Стефанова: Крушево, Ђурђевик, Петровик, Книна, Рубач поток, Дрстник, Гребник, Гован, Видење, Беличишта, оба Вранића (Стефаново Горње и Владислављево Доње Враниће); вероватно Урошева: Долац и Петрче, као и Штупељ, ван међа Крушевске метохије). Не налазимо село Заљуг, које је изгледа у међувремену пострадало. Пчелињак Захаћ, који није именован од стране Уроша I, већ се само спомиње као пчелињак, налазимо у сумњивим или фалсификованим Милутиновим повељама, које су, ипак, како ствари стоје, користиле изгубљену аутентичну Милутинову повељу, која је била позната и у Душаново време, јер се Захаћ и пчелари у њему спомињу у једном судском акту из Душановог доба (акт настао на сабору у Крупиштима, вероватно 2. маја 1355. године).

Са своје стране, Милутин је непознатог датума, вероватно након 1299. године, приложио Хиландару село Лесковац на обалама Белог Дрима. Остаје отворено питање села Битуњ, Ослнице, Мсково и Зборско, која су временом запустела, те их Милутинови наследници не спомињу. Ова четири села могла би бити Милутинов дар.

У време Стефана Дечанског избио је спор између краљеве властеле, браће Хардомилић и Хиландараца. Спорно је било земљиште око села Косорића. Спор је разрешен и о томе је краљ издао златопечатно слово на свом двору у Сврчину, 6. септембра 1327. године. Ова хрисовуља је оригинал и чува се у хиландарском архиву под бројем 10, топографска сигнатура А 4/3, а препис монаха Никандра од 13. маја 1843. под А 4/4. Ову хрисовуљу први је издао Павле Јосиф Шафарик у својим *Pamatky drevniho pismenictvi Juhoslovanov* у Прагу 1872. године. У нас, делове хрисовуље са правном садржином, објавио је 1912. године, Стојан Новаковић у својим *Законским споменицима*. Последњи, хрисовуљу објављује у целини Б. Корабљев (*Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes sla-*

ves, Византијскиј Временник, приложение кь XIX тому, С. Петербургъ 1915, 449–451). За рад је коришћен снимак који се чува у Архиву САНУ (7903а/17 и 8876. Г. 30). У новије време, повељу је објавио С. Мишић са осавремењеним читањем текста повеље Т. Суботин-Голубовић (С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије*, ССА, књ. III, Београд 2004, стр. 3-17.).

Спор је покренуо тадашњи игуман хиландарски, кир Гервасије. Иначе, доба игумана Гервасија представља доба најживље комуникације Хиландара како са матичном земљом, тако и са појединим центрима у Византији, попут Цариграда и Солуна. Из епохе игумана Гервасија и његових саделатника потиче више од половине сачуваних грчких аката у хиландарском архиву.

Повеља којом се разрешава спор око међа властелинства хиландарског и локалне властеле садржи одлуке о три правне радње:

1. разрешење спора са Хардомилићима,
2. уступање овој властели на коришћење земље Ческово,
3. потврду међа крушевске метохије.

Ова повеља је занимљива из више разлога, али је најзначајније то што нам показује како су се у српској средњовековној држави решавали спорови око међа. Она је и мали прилог српској средњовековној топонимији и андронимији.

У диспозицији ове повеље налази се попис међа Крушевске метохије:

...и посла Краљевство ми челника Градислава који поведе старце жупљане и утесаше међу од Рибника на Саспишта, на Козник, косом како се камен ваља на десно, право на Градиште више Понорца косом на Серафимов крст, и од крста право на рупе, на локву, за Градиште, на Илијину цркву, на Домањег, низ брдо у реку Љубижњу, и све низ реку више пећине на горњи брод, и од брода на десно, на Болован, на гомилу, на Јеланов дол, косом на Покрвеник, за Хвалчу, на Понорац, на жрвањ, на Црни камен, на топли студенац, на Модру главу, на Градиште, путем п коси како се камен ваља ка Подграђу, путем по коси на Губавац, на Будаков крст, на раскрсницу, како се камен ваља у Штупељ, косом над

виноград Петровић, низ Петровић на десно путем право у Дрим, из Дрима на лево путем пећким, и од пута на десно путем више Паскалице на косу, право низ дол Обешеник, право у Бистрицу, из Бистрице на горњи дрен, те право међу обе Јасиковице, на пут косорићки, у међу више записану.

Одређивање међа Крушевске метохије започето у близини Косорића (на југозападу метохије) кретало се супротно смеру казальки на сату, тј. у правцу југ – исток – север, и окончавало се код Косорића.

Имена 12 стариника који су учествовали у првој правној радњи, односно, одређивању међа између поседа Хиландара и поседа Хардомолића јесу:

Хрња из Белог поља, Бољко Дрокуновић, Божић Братосаљић, Станило Балиновић, Витан од Хвалча и Ђуроје, Оливер из Радиловца и Драгош Крња, Драгија Хранковић из Јагодног поља, и Радоје Двајић и Радога Дука Витановић.

После одређивања међа и навођења имена стариника који су у томе учествовали у повељи стоји како игуман и *старци* остављају *комад* хиландарске земље (Ческово) браћи Хардомилић на коришћење, уз назнаку да га браћа морају вратити на тражење манастира без *суда и расправе*. Свакако, то је било и у циљу превенције, јер је хиландарски игуман тиме желео да предупреди проблеме који би у будућности могли настати са поменутом властелом (или њиховим наследницима, ако се радило о баштинском поседу) који би били изазвани незадовољством на такву пресуду, без обзира што је она била правична.

Краљ Стефан Дечански је, пред крај своје владавине (1330-1331), основао манастир посвећен Христу Пантократору (Високе Дечане), па је Крушевска метохија добила границу и са овим, после хиландарског, највећим властелинством у Србији. Та граница је била на истоку (у правцу Доброг Дола и Чабића), а касније, са ширењем метохије, и на северу (Ресник ће се тада граничити и са поседима Дечанског властелинства).

У време краља, па цара, Стефана Уроша IV Душана (1331-1355) границе немањихке државе биле су померене до реке Месте на истоку, Јадранског мора на западу и Патраског залива на југу.

Хиландар улази, заједно са осталим светогорским манастирима, у састав српске државе. Значај подршке светогорских монаха огледа се и у чину да се Душан сагласио да се име ромејског василевса спомиње пре његовог у богослужењима у светогорским манастирима, иако је он имао власт над полуострвом. Душанова идеја о српскогрчкој империји, која је требала да замени слабу Византију, није донела никакву измену у статусу Хиландара (ни осталих светогорских манастира). Напротив, настављајући традицију својих претходника Стефан Душан је у више наврата потврђивао и даривао Хиландар новим поседима. То је прво учинио на молбу своје супруге, царице Јелене, када је Келију Св. Саве Јерусалимског у Кареји обдарио селом Косорићем са засеоцима Днепоље, Дољани, Чешково и Челопеци (вероватно 1348. године). Данас постоје насеља Косурић, Непоље, Ческово (нешто источније од Косурића) и Челопек (северозападније од Косурића), док се Дољани нису очували у топонимији овог краја. Нешто североисточније од Ческова постоји насеље Долово, али се за њега не може поуздано тврдити да се ради о насељу Дољани које се спомиње у повељи. Занимљив податак је да из карејских хрисовуља сазнајемо да је цар Косориће приложио као своје добро, што нам говори да Хардомилића више нема. Као властела краља Стефана Дечанског могли су пострадали у династичком обрачуну оца и сина око престола, или у каснијим освајачким походима Стефана Душана на југу. Такође, немамо никаквих вести, до оних из карејских хрисовуља, о ситуацији са Ческовом. Остаје нам као вероватноћа да Хиландар у том временском периоду није тражио *комат* своје земље натраг, већ да су Ческово (у Chil. 149 - Чешково) користили помињани Хардомилићи.

Убрзо, Душан је издао и нову повељу, у време док је царска породица више месеци (од августа 1347. до априла 1348. године.) боравила на Атосу. Она је у форми тзв. Опште повеље и у њој су побројани сви хиландарски поседи у Душановој држави, одељени на оне у *српској земљи* и оне у *грчкој земљи*.

Дарови цара Душана забележени у овој повељи су засеоци Страниш (у близини Гребника) и Грабовница и Новосела (у близини Петрча, данас постоје Ново Село Деич и Ново Село Заимово), као и забел Белош (у близини Вранића). Осим поменутих новодарованих насеља, Душан овом повељом потврђује дарове својих

претходника на престолу. Наведена су следећа насеља: Крушево (са засеоцима Ђурђевић и Петровић), Книна, Долац, Гребник, Лесковац, Петрче, Видење, Вранић (не стоји који Вранић) и Штупељ. Не спомињу се села Рубач поток, Гован и Беличишта, која су вероватно запустела, док се пчелињак Захаћ спомиње у једном судском акту насталом на сабору у Крупиштима. Треба напоменути да је даривањем Карејске келије Крушевска метохија увећана на посредан начин и да се дарована села могу посматрати и као засебна метохија (то би била територијално јако мала Косорићка метохија, којом је требало да управља само *старац* из Келије, што је на терену било тешко изводљиво).

Крушевска метохија је последњи пут увећана у време кнеза Лазара, и то на знатан начин. Кнез Лазар је Хиландару даривао 11 насеља (северно и североисточно од доташњих хиландарских села метохије): Горњу Јошаницу (*Јелианицу Ђурђа Ненишића*) са засеоцима Толановина, Велики Ђурђевић и Ресник; и Доњу Јошаницу (*Јелианицу Градислава тепчије*) са засеоцима Грабац, Гриби, Шикоње, Ошљак, Звиздали и Слатина. Данас су се Ђурђевић, Грабац и Ресник одржали као насеља, док су се у микротопонимији очували називи заселака Шикоње, Ошљак и Слатина. Да не било дилеме око двеју Јошаница - *Јелианица Ђурђа Ненишића* и *Градислава тепчије* - ради се о војничким поседима или пронијама. Поуздано се зна да су Ђурђе Ненишић и тепчија Градислав били савременици цара Душана. Они су држали поменута села као проније и након њихове смрти пронија прелази у руке владара и државе, јер за разлику од баштине није наследно добро. Због тога видимо да их кнез Лазар прилаже као свој дар.

Повељу о даривању манастира Хиландара, тачније хиландарске болнице, кнез Лазар је издао 1397/1380. године на молбу веома уваженог хиландарског монаха, великосхимника Герасима Бранковића. Оригинал ове повеље, писан је на пергаменту, дужине 51 а ширине 38 cm. Потпис је изведен црним мастилом, а печат је сачуван. Повеља се чува у хиландарској библиотеци под бројем 66 (А 8/5). Повеља је објављивана у више наврата, што у деловима, што у целини, али често са језичким и граfiјским грешкама у односу на оригинал. Најближе оригиналу било је издање Б. Корабљева из 1915. године. Данас постоји веома добро издање А. Младеновића

Повеље кнеза Лазара (2003) у коме је обрађена и издата на савремени начин и наша повеља.

Може се закључити да у периоду од 1348. до 1380. године, дакле, од Душанове опште повеље до Лазареве даровне повеље, без обзира на промену политичких прилика у земљи и нестанак светородне династије Немањића, оснивача и заштитника манастира Хиландара и његових поседа, није било промена у статусу манастира. Његова права остала су иста, а његови су се поседи чак и увећавали (прво Бранковићи 1365. године, па кнез Лазар 1379/80). Крушевска метохија је у време кнеза Лазара била велико хиландарско властелинство које је у свом саставу имало 29 насеља. Додамо ли овоме и 5 насеља око Косорића, онда је то 34 средњовековних насеља у Крушевској метохији и два села у суседству, укупно 36 насеља и један влашки катун.

Годину дана после погибије кнеза Лазара, историјски извори говоре да је Вук Лазаревим наследницима преотео жупе Хвосно и Кујавчу, односно, северну Метохију, па долину горњег тока Ибра (са тврђавама Звечан и Јелеч, и насељима Глухавица, Сјеница и Бродарево), и на крају целу долину Лима, до Плава и Гусиња. Међутим, нема сачуваног податка да је Вук ишта даривао Хиландару са простора Хвосна. Ова освајања ће донети велики ривалитет између Бранковића и Лазаравића, што ће нанети огромну штету у организовању јединственог отпора Турцима. Ту подвојеност две рођачке властеоске породице пратиће, нажалост, и подвојеност у читавом тадашњем српском друштву. Она ће се коначно прекинути 1412. године измирењем Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића. Не треба на овом месту истицати колико је државне и народне енергије тај сукоб потрошио.

Владавина последњег значајнијег српског владара у средњем веку, Ђурђа Бранковића, обележена је борбом за „голи“ опстанак државе. У његово време дешава се и први пад Деспотовине и њена обнова, која, међутим, није била дуговечна.

Света Гора се у периоду 1387-1403. године по први пут нашла под турском влашћу, а коначно је пала 1430. године. Иако су Турци поштовали њену аутономију, услови живота светогорских манастира битно су се изменили. Након пада Цариграда (1453) и Деспотовине (1459) везе Хиландара са поробљеном Србијом све су

више слабиле и на крају биле потпуно прекинуте. Хиландар ће се у наредним временима, тешким за све балканске хришћанске народе, одржавати највише захваљујући заштити и помоћи страних владара (влашких војвода и руских царева).

Иако се наш рад окончава падом српске државе под турску власт, ипак, први турски подаци о насељима која су некада припадала поседу манастира Хиландара у Хвосну могу доста тога да нам кажу о њиховој економској снази у прошлости, дакле, у време које смо ми у овом раду обрађивали, а које није било довољно поткрепљено домаћим изворима. Тако турски пописи из 1455. и 1485. године спомињу насеља: Долац, Дрстник, Велики и Мали Ђурђевић, Гребник, Видење, Петрче, Грабац, Горња и Доња Јошаница, Ресник, Клина и Крушево (као *Долина Крушево*).

Села пописана 1455. године, њих седам (Клина, Долац, Дрстник, Грабац, Горња Јошаница, Доња Јошаница и Ресник), имала су укупно 381 домаћинство и плаћала годишњи намет од 42.972 акчи (око 1.230 млетачких дуката). Најбројније село у овом попису било је село Дрстник са 131 кућом, иначе треће село по бројности у читавој области Бранковића, што представља својеврстан куриозитет и, додали бисмо, изванредан пример континуитета насеља које постоји читав миленијум, ако не и које столеће више (не треба изгубити из вида да се на локалитету Градиште налазило насеље из античког доба).

Данас постоје села са потпуно очуваним или делимично измењеним називима из средњег века (мада се мора узети у обзир све масовније преименовање, односно, арбанизовање поменутих назива у данашње време). Та села су: Велико Крушево, Мало Крушево, Мали Ђурђевић, Велики Ђурђевић, Клина, Дрсник, Гребник, Видење, Долац, Горњи Петрич, Доњи Петрич, Захаћ, Мали Штупељ, Велики Штупељ, Лесковац, Лабучево, Понорац, Ново Село Деич, Ново Село Заимово, Горња Јошаница, Доња Јошаница, Грабац и Ресник; као и села у суседству: Косурић, Ческово, Неполје, Јагода, Радуловац и Пограђе.

Већина ових насеља данас су без српског становништва, које их је основало.

Протеривање српског становништва из ових насеља и уништавање њихове културне заоставштине трајало је више столећа, а

најжешћи прогони и уништавања били су након 1690. године, па после Берлинског конгреса 1878. године, током Другог светског рата, у време СФРЈ (нарочито од 1974. до 1989. године), и последњи, и најтрагичнији прогони и уништавања, 1999. и 2004. године.

Трагедија се увећава тиме што се и у данашње време, на крају првог десетлећа XXI столећа, то уништавање наставља на перфиднији и суптилнији начин, и тако српском народу одузима право чак и на постојање на просторима на којима је он више од једног миленијума стварао своје културне и друштвене тековине највишег европског и светског домета.

Summary

Immediately after the death of monk Symeon Nemanja, his son and heir to the throne, Grand „župan“ (magnus comes) Stefan Nemanjić (1196–1227) became the benefactor of Chilandar. From that time on, until the death of Tsar Uroš (1371), it became customary that Chilandar benefactors were rulers from the Nemanjić dynasty. After the dynasty became extinct, autonomous regional noblemen competed between themselves to decide who the benefactor would be and so legalize their rights as sovereigns.

Stefan Nemanjić bequeathed to Chilandar, in the year 1200, the following villages and other possessions: *Đurđevik*, *Petrovik*, *Kruševo*, *Knina*, *Rubač Potok*, *Drstnik*, *Govan*, *Zaljug* and the mount *Dobri Doli*. He also gave away two vineyards, one in Kruševo and other in Peć, and also the square in *Kninac*. To that he added *Videnje* and *Beličišta* with hamlet of *Gornji Vranići*. All of the listed villages were in the northern part of what today is known as Metohija, or in the župa of Hvosno as it was known in the Middle Ages. The villages, which border with each other, are grouped around the lower stream of the rivers Klina and Beli Drim and lay some 20 to 25km east of the town of Peć. The settlements, which represent a separate monastic organisation and economic unit with its seat in the town of Kruševo, are recognized in some sources under the name of Kruševo metochia of Chilandar monastery.

New property was gradually integrated into Kruševo metochia and thus expanded it. King Vladislav (1234–1243) donated the village of *Donji Vranići*. King Uroš I (1243–1276) donated the village of *Dolac*, southeast of Kruševo and the settlement of *Petrč* / *Petrče*, southwest of Kruševo. He also gave the little town of *Zahać* on the river Pećka Bistrica, outside the boundaries of Kruševo metochia, as well as the village *Štupelj* above Peć.

King Milutin (1282–1321) donated village *Leskovac*, probably after 1299, which lay on the banks of the river Beli Drim. Unknown is an exact location of settlements: *Bitunj*, *Oslnice*, *Mskovo* and *Zborsko*, as also unknown who is donor of that settlements. Assumed that can be the King Milutin is. That villages, by time, was probably deserted. During King Stefan Dečanski (1321–1331) was initiated a dispute between the monastery Chilandar and the kings nobility, Hardomilić brothers. Disputed land was around the village *Kosorić*. The dispute is resolved and about that the King Stefan Dečanski was issued chrysobull (charter with golden signet) in kings castle in Svrčin in 6 september 1327.

During Tsar Dušan (1331–1355) Kruševo metochia acquired new lands, including the hamlet of *Straniš* near Grebnik, the village of *Grabovnica* at the confluence of the rivers Pečka Bistrica and Beli Drim, and village of *Novo Selo* a little further to the north. Chilandar property in this region, and along the border of Kruševo metochia, was expanded indirectly. When Tsar Dušan and Tsarina Jelena visited Chilandar and Karyes in 1348, the Tsarina wanted to become the "second" benefactor the kellia of St Sava the Sanctified in Karyes. Granting his wife the wish to become benefactress, Tsar Dušan donated to the kellia of St Sava the village of *Kosorić*, village in Hvosno which we have already mentioned, with the hamlets of *Dnepolje*, *Doljani*, *Českovo / Češkovo* and *Čelopeci*. *Kosorić* is 11km southwest of Kruševo and the mentioned hamlets are in its vicinity.

The final extention of Kruševo metochia, towards the north and northeast, happened when Prince Lazar (1371–1389) subordinated to Chilandar village of *Gornja Jošanica* (in sources *Đurađ Nenišić's Jelšanica*) with hamlets of *Tolanovina*, *Đurđevik* and *Resnik* as well as *Donja Jošanica* (in sources *Jelšanica of Gradislav tepčija*) and the hamlets of *Grabac*, *Gribi*, *Šikonje*, *Ošljak*, *Zvizdali* and *Slatina*. Today there exist Gornja and Donja Jošanica, about 7km northeast of Kruševo, with the neighbouring hamlets, used to be.

So, from the very beginning of 13th century, till the end of the 14th, there were twelve villages within Kruševo metochia subordinated to Chilandar by Grand župan Stefan Nemanjić, two were given by King Uroš I, with another two from outside that metochia and its vicinity, one by King Milutin, three by Tsar Dušan while Prince Lazar bequeathed eleven settlements. With the addition of five settlements from *Kosorić* metochia, it turns out that Kruševo metochia consisted of thirty four

settlements and two villages in the neighborhood. That makes thirty six medieval settlements and one Vlach katun (pastoral village of *Petrčani*).

First Turkish censuses from 1455. and 1485. confirms existence of settlements: Dolac, Drstnik, Veliki and Mali Đurđevik, Grebnik, Videnje, Petrče, Grabac, Gornja and Donja Jošanica, Resnik, Klina and Kruševo (like *Valley Kruševo*).

Today still exist villages with the same or partly changed serbian medieval names: Veliko and Malo Kruševo, Veliki and Mali Đurđevik, Veliki and Mali Štupelj, Gornji and Donji Petrič, Gornja and Donja Jošanica, Novo Selo Deič, Novo Selo Zaimovo, Klina, Drstnik, Grebnik, Vidanje, Dolac, Zahać, Leskovac, Labučevo, Ponorac, Grabac and Resnik, and villages in the neighborhood: Kosurić, Česko, Nepolje, Jagoda, Radulovac and Pograđe.

The most part of this villages is without Serbian population who founded him. Serbian churches, monasteries and graves are vandalic destroyed, even in the present time, with one purpose: complete disappearance of Serbian people in Kosovo and Metohija.

Srdan B. Mladenović

Резюме

Сразу после смерти монаха Симеона Немани ктитором Хиландара становится его сын и наследник престола, "велики жупан" (magnus comes) Стефан Неманич. С того времени и до смерти царя Уроша (1371) упрочилась традиция, по которой ктитором Хиландара всегда являлся актуальный правитель из династии Неманич. Когда династия угасла, самостоятельные областные властелины соревновались между собой за право быть ктитором Хиландара и таким образом легализовать свои права правителя.

Стефан Неманич (1196 – 1227) в году 1200 году даровал

Хиландару следующие деревни и другое имущество: *Джурджевик, Петровик, Крушево, Книна, Рубач Поток, Дрстник, Гован, Залог* и гору *Добри Доли*, потом он добавил *Видене* и *Белчишта* с *Верхними Враничи*. Он еще даровал два виноградника (один находился в Крушево, а второй в Печи). Все перечисленные поселения находились в северной части нынешней области Метохия, т.е. в средновековой жупе *Хвостно*. Деревни граничат между собой сконцентрированы около нижнего течения реки Клины и реки Бели Дрим (в 20 – 25 километрах восточнее Печи). Поселения составляют отдельную монастырскую организационную хозяйственную единицу с центром в Крушево, так что в источниках упоминаются как *Крушевская метохия монастыря Хиландара*.

Крушевская метохия постепенно пополнялась и расширялась за счет новых владений. Король Владислав (1234 – 1243) подарил *Нижнее Враниче*, а король Урош I (1243 – 1276) деревню *Долац*, юго-восточно от Крушево, и селение *Петрч*, юго-западно от Крушево. Король даровал и место *Захач* на Печской Бистрице, за пределами границ Крушевской метохии, а также деревню *Штупель*, над „Печю“.

Король Милутин (1282 – 1321) подчинил деревню *Лесковац*, вероятно после 1299 года, на берегах реки Бели Дрим. Точное местонахождение неизвестно для поселения: *Битунь, Ослнице, Мсково* и *Зборско*, а также неизвестно и кто их подарил Хиландару. Предполагается, что это был король Милутин. Эти поселения, со временем, вероятно, пренебречь. Во время король Стефан Дечански (1321-1331) был начат спор между монастырем Хиландар и короли дворянства, братьев Хардомилич. Спорная земля была в вокруг села Косорич. Спор решен, и о том, король Стефан Дечански объявил о своем „хрисовулем“ (золотую булу) в своем замку в Сврчин 6 сентября 1327.

В период правления царя Душана (1331–1355) Крушевская метохия пополнена земельными владениями, такими как выселок *Страниши* у Гребника, деревня *Грабовница* близ места впадения реки Печка Бистрица в реки Бели Дрим, а немного севернее и *Ново Село*. В этом крае и рядом с границей Крушевской метохии Хиландарские владения были увеличены косвенным образом.

Когда царь Душан и царица Елена посетили Хиландар и Карею в 1348 году, царица пожелала стать „вторым“ ктитором церкви или кельи Св. Саввы, приобщенного к лику святых в Карее. Выполняя желание своей супруги стать ктитором, царь Душан даровал деревню *Косорич* с выселками: *Днеполе*, *Доляни*, *Ческово* / *Чешково* и *Челопеци*. Деревня Косорич находится километрах в одиннадцати юго-западно от Крушево, а в ее окрестностях расположены и упомянутые выселки.

Крушевская метохия расширилась в последний раз в направлении севера и северо-востока, когда князь Лазарь (1371-1389) подчинил Хиландару деревню *Верхняя Йошаница* (в исторических источниках *Елианица Джурджева Ненишича*) с выселками: *Толановина*, *Джурджевик* и *Ресник*, а также и *Нижнюю Йошаницу* (в источниках *Елианица "тепчи"* *Градислава*) с выселками: *Грабац*, *Гриби*, *Шиконе*, *Ошляк*, *Звиздали* и *Слатина*. Сегодня существуют Верхняя и Нижняя Йошаница, километрах в семи северо-восточно от Крушево, так что именно на этой территории находились упомянутые Йошаницы, а в их окрестностях и выселки.

Следовательно, с самого начала XIII и до конца XIV века в рамках Крушевской метохии оказалась 12 деревень, которые Хиландару подчинил Стефан Неманич. 2 деревни дал король Урош I и еще две, вне границ и по соседству с метохией, 1 деревню король Милутин, 3 деревни даровал царь Душан, в то время как князь Лазарь даровал 11 поселений. Если к этому присовокупить и 5 поселений в Косоричской метохии, тогда Крушевская метохия распространяется на 34 поселения и 2 деревни по соседству. Всего 36 средневековых поселений и 1 пастбище скотоводов – влахов (*Петрчани*).

Первый турецкий переписи от 1455. и 1485. подтверждает существование следующих населенных пунктах: Долац, Дрстник, Велики и Малые Джурджевик, Гребник, Видене, Петрче, Грабац, Верхняя и Нижняя Йошаница, Ресник, Клина и Крушево.

На сегодняшний день существуют поселения с полностью сохранёнными или частично изменёнными сербскими названиями, происходящими со времён средневековья: Велико Крушево, Мало Крушево, Малые Джурджевик, Велики Джурджевик, Клина,

Дрсник, Гребник, Видане, Долац, Верхни Петрич, Нижни Петрич, Захач, Мали Штупель, Велики Штупель, Лесковац, Лабучево, Понорац, Ново Село Деич, Ново Село Заимово, Верхняя Йошаница, Нижняя Йошаница, Грабац и Ресник; и деревнях в окрестностях: Косурич, Ческово, Неполе, Ягода, Радуловац и Поградже.

Большая часть этих деревнях без сербского населения, которое основало их. Сербские церкви, монастыри и могилы вандальски уничтожены, даже в настоящее время, с одной целью: полное исчезновение сербского народа в Косово и Метохии.

Срдян Б. Младенович

Регистар имена и географских појмова

У регистар нису ушла имена Стефан Немањић (Стефан Првовенчани), Стефан Урош II Милутин, Хвосно, Хиландар, Крушево и Крушевска метохија, као и Срби и Србија, јер се срећу готово на свакој страници.

Авари 17

Аврамовић, Димитрије 7, 26

Аковац вид. Аховац

Албанци вид. Арбанаси

Александар Обреновић, краљ 7, 25

Алексије III Анђео, византијски цар 7, 10, 23, 24, 25, 28

Ана Комнин, кћи византијског цара Алексија 19, 20,

Арсеније, архиепископ 33

Арсеније, јеромонах 64

Арсеније, монах 98

Арбанаси 72

Арбанија 18

Атос 24, 69,
Аховац, село 102

Бајазит I, султан 85
Бајазит II, султан 92
Балкан (Балканско полуострво) 16, 17, 18, 32, 34, 85, 97
Балшићи 76
Банашевић, Никола 11
Бања Лука 12
Бањица, село 75
Бањска, манастир 47
Бахшајиш-ага 98
Бежанићи 75
Беласица, река 95
Бели Дрим, река 19, 21, 22, 31, 34, 43, 44, 46, 56, 60, 93, 95, 100
Белица, жупа 29
Беличица, река 43
Беличишта, село 29, 30, 31, 33, 45, 46,
Белча, река 43, 44,
Бело Поље, село 53, 59, 60
Белош, забел 70
Београд 7, 12, 13, 25, 86
Биначка Морава, област 88
Битуњ, село 35, 42, 44, 46

Бича, село 79, 80
Бјелогрић, В. 26
Благојевић, Милош 8, 10, 12, 14, 27, 79,
Богдановић, Димитрије 9, 11, 29, 78
Богоје, пронијар 44, 45.
Богородица Љевишка, манастир 10,
Болован, међа 56, 60
Бољко Дрокуновић, стариник 53
Борислав Хардомилић, властелин 8, 50, 51, 55, 58, 59, 60, 67, 68
Босна и Херцеговина (Босна) 17, 80
Божих Братосаљих, стариник 53
Брајовић, И. 26
Бранковићи 75, 80, 81, 82, 90
Бранко Младеновић, севастократор 75
Братослав, пчелар 40, 45, 71,
Брајен, пчелар 40, 45, 71
Брвеник, жупа 76
Бродарево 83
Брсково 83
Бугари 32
Бугарска 21, 34, 89
Будаков крст, међа 56, 61
Будимпешта 11, 16
Букумирић, Милета 14

Вардарска Македонија, област 35
Василије II " Бугароубица ", византијски цар 18, 20
Ватопед, манастир 23, 24, 25, 65, 90, 91
Велико Крушево, село 31
Велики Ђурђевик, село 77, 79, 80, 100
Велики Штупељ, село 35
Вељи врх, међа 46
Веселиновић, Андрија 10
Видање, село вид. Видење
Виден, село вид. Видење
Видење 29, 30, 31, 45, 46, 70, 100
Византија 18, 19, 35, 42, 47, 49
Византинци 19
Високи Дечани, манастир вид. Дечани
Витан, стариник 53
Витоша, планина 89
Власи 48, 72
Војвода Хреља, српски великаш 40
Војислав, српски великаш (син рабе Марене) 94
Војислав Војиновић, кнез 75, 76
Војихна, кесар (син рабе Марене) 94
Вранићи, села вид. Горњи и Доњи Вранић
Врбовац, село 75

Вук Бранковић, српски великаш 75, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 89,
92
Вук Лазаревић, син Лазарев 83
Вукан, жупан 18
Вукан Немањић, син Немањин 19, 23
Вукашин Мрњавчевић, краљ 75
Вучитрн, нахија 96, 98
Вучитрн, место 83, 99

Герасим (Ђерасим) Бранковић, великосхимник 75, 76, 85, 89
Гервасије, игуман хиландарски 49, 50, 51, 55, 58, 59
Глухавица 83, 85
Гнуса, пчелар 40, 45, 71
Гњици пут 52, 53, 60
Гован, село 29, 30, 31, 45, 46
Горачево 46
Горња Гадимља, село 86
Горња Јошаница, село 77, 79, 80, 101
Горњи Вранићи, село 29, 30, 31, 33, 45, 46, 70
Горњи Петрич, село 34, 45, 46, 70, 101
Горњи и Доњи Пилот, област 18
Грабац, село 77, 79, 101
Грабажда, село 80
Грабовница, село 70

Градислав Војшић, пристав 52, 53, 54, 56, 58, 59
Градислав, тепчија 80
Градиште 29, 46, 56, 60
Грачаница, манастир 40
Гргур Бранковић, син севастократора Бранка Младеновића 75
Гриби, село 77, 79, 80
Грковић, Милица 12,
Гребник, село 29, 30, 45, 46, 47, 70, 100
Грујић, Радослав 66,
Губавац, међа 56, 60,
Гумниште, село 47
Гусиње 83

Дабижив, шустер 98
Далмација, област 17
Данило II, архиепископ 13
Данило III, патријарх 84
Даничић, Ђура 9, 78
Дестиник вид. Достиника
Дечани, манастир 10, 12, 22, 62, 76, 82, 86, 87, 88, 93
Дечанска Бистрица, река 19, 22
Дмитар Хардомилић, властелин 8, 50, 51, 52, 55, 58, 59, 67, 68
Днепоље, село 65, 66, 67
Добрен, пчелар 40

Добри До 62
Добри Доли вид. Добри долови
Добри долови, пашњак 29, 30
Добрко, пчелар 40, 45, 71
Добродољани, село 49
Долац, село 30, 34, 45, 46, 70, 98, 99, 102
Долци, нахија 96, 98
Дољани, село 65, 66, 67
Домањег 56, 60
Доња Гадимља, село 86
Доњи Вранићи, село 33
Доротеј, хиландарски игуман 40, 65, 66, 72
Достиника, српски град 13, 18, 20, 21, 22, 99
Драгија Хранковић, стариник 53
Драгош Крња, стариник 53
Драма, област 95
Дреница, област 43, 75, 82
Дрина, река 75
Дрстник вид. Дрсник, село 18, 21, 29, 30, 31, 45, 46, 70, 99, 100,
102
Дршковина, жупа 19, 22, 99
Дубравица 40
Дубровник 10, 91
Дубровчани 84, 92
Дукља, област 18

Герасим Бранковић вид. Герасим Бранковић

Ђурађ I Балшић, властелин 82

Ђурађ Бранковић, деспот 80, 84, 89, 90, 91

Ђурађ, логотет 71

Ђурђе Ненишић, пронијар 80

Ђурђевик вид. Мали Ђурђевик

Ђурић, Ј. Војислав 9, 11, 78

Ђуроје, стариник 53

Епир 34

Ереник вид. Рибник

Жар, планина 19

Живковић, Тибор 11, 14

Живојиновић, Мирјана 9, 11, 12, 43, 44, 66

Живојиновић, М. Драгић 9, 64, 66, 67

Жигмунд, угарски краљ 84

Жича 10

Загорје 96
Заљуг, село 29, 30, 31, 46
Зарковић, Божидар 14, 45, 71
Затрнава, област 20, 22
Захаћ, пчелињак, па село 13, 34, 37, 39, 40, 41, 45, 46, 70, 71,
102
Захумље, земља 21
Зборско, село 35, 42, 44, 46
Звечан 20, 76, 78, 83, 98
Звиздали, засеок 77, 79
Зета, земља 89, 91
Зиг, манастир 28
Зигос, област 19, 95

Ибар, река 82
Ибарски Колашин 22
Иван Асен II, бугарски цар 32, 33, 34
Ивањица 43
Илијина црква, међник 56, 60
Иљас-бег 98
Исак-бег Исаковић 97, 98

Јабучје, село 88
Јагодно поље, село 53, 59, 60
Јадранско море 63, 85
Јанино, село 71
Јанковић, Ђорђе 14
Јариње 49
Јасиковице, села 52, 53, 56, 60
Јаша, монах 98
Јевгенија, монахиња вид. Милица Хребелановић, кнегиња
Јевпраксија вид. Јефимија, монахиња
Јевстатије II, архиепископ 45
Јеланов до, међник 60
Јелена, царица 9, 41, 45, 66
Јелеч, тврђава 83, 98
Јелисавета, монахиња вид. Јелена, царица
Јелци, жупа 19
Јенофрије, игуман Карејске келије 72
Јеребиње, планина 22
" Јеринина кула ", локалитет 21
Јерис 95
Јефимија, монахиња 88
Јефрем, патријарх 83, 84
Јиречек, Константин 13
Јован Угљеша, деспот 88, 95

Јустинијан I, византијски цар 59
Јужни Словени 14

Калиник, јеромонах 49
Камениште, село 29
Кареја 23, 64, 68
Карејска келија Св. Саве Јерусалимског 9, 41, 63, 64, 65, 66, 86,
92
Клина, село 15, 20, 29, 30, 31, 45, 46, 70, 95, 96, 100, 101
Клина, река 31, 34, 47, 80, 95, 99
Клокотница 32
Клонимир, принц 21
Клопотник 98
Книна вид. Клина
Книнац, трг 12, 29, 30, 45, 46, 70, 72, 95, 96, 98
Козник, међник 46, 56, 61
Комарани 83
Комитиса 95
Константин VII Порфирогенит, византијски цар 11, 16
Копривница, село 91
Корабљев, Б. 8, 9, 38, 51, 78
Ковачевић, Љубомир 64
Кораћ, В. 14

Косово, област 14, 81
Косорић 39, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 59, 61, 64, 65, 67, 68, 69, 70,
72, 81, 86
Кострц, жупа 19, 22
Косурић, село вид. Косорић
Котор 22
Кроја 35
Кртеше, племе или катун 77
Крупшшта 40, 70, 96
Крушевац 76, 90, 93
Крушевица 93
Крушчица, пасиште 45, 72
Кујавча, река 43
Кујавча, жупа 22, 75, 76, 82, 83
Кукањ, село 86, 88, 89
Куриљак, међник 52, 53, 61
Кућина / Кућине, потес 100

Лабићево вид. Лабучево

Лабљани, село 39

Лабучево, пасиште 45, 61, 70, 72, 102

Лазаревићи, синови кнеза Лазара 75, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90

Лазар Хребелъановић, кнез 9, 12, 14, 30, 47, 75, 76, 78, 80, 81,
82, 83, 86, 89, 91, 94

Латини 34

Левча, жупа 88

Леонид, архимандрит 9, 78

Лепеница, жупа 29

Лесковац, село 20, 44, 70

Ливоча, село 88

Лим, река 78, 83

Липљан 20, 44, 78, 86, 87

Љубижња, река 46, 56,

Љуголави, село 39

Мавро Орбини 85

Мала Хоча, село 27,

Мали Ђурђевиќ, село 30, 45, 100

Мали Штупељ, село 35

Мало Крушево, село 30

Мара Бранковић, кћи деспота Ђурђа 83, 85, 92

Марена вид. Негослава

Маринковић, Радмила 12

Матеј, јеромонах хиландарски 49

Медаковић, Дејан 9, 11, 78
Места, река 63
Методије, монах хиландарски 26, 28
Метохија, област 14, 19, 20, 81
Мехмед I, турски султан 89, 90
Миклошич, Франц 7, 9, 10, 26, 77
Милеје 24
Милица Хребелјановић, кнегиња 10, 12, 76, 83, 84, 85, 86
Михаило, монах 83
Мишић, Синиша 8, 14, 43, 51
Младеновић, Александар 9, 78
Млетачка Република 84
Млечани 91
Модра глава, међник 56, 61
Мокра гора, планина 19, 22
Мокро, град 21
Момуша, село 27
Морава, нахија 98
Моравска Србија 89
Моравчик, Ђула 11, 16
Мошин, Алексејевич Владимир 8, 45, 57, 69
Мрњавчевићи 75, 88
Мсково, село 35, 42, 44, 46
Муса, челник 76
Мучиваре, село 75

Негослава, мати ћесара Војихне 94
Неофит, хиландарски игуман 76, 87
Непоље, село 69
Непробиште, село 27
Никандар, монах 50
Никеја 34
Никодим, архиепископ пећки 38
Никодим, патријарх 92
Никола Горјански, угарски великаш 84
Никон, монах 24
Нин 21,
Ниш 90
Новак, кројач 98
Новаковић, Реља 11, 13, 18, 21
Новаковић, Стојан 8, 9, 10, 26, 51, 64, 78
Ново Брдо 72, 75, 91
Новосела 70

Обешеник, међник 56, 61
Област Бранковића 10

Обрад Драгосаљић, властелин 86, 88

Обрад Манијак, севаст 46

Овчарево 99

Овче поље 70

Оливер, стариник 53,

Ослнице, село 35, 42, 44, 46

Острогорски, Георгије 64, 65, 67

Охрид 35

Охридска архиепископија 20

Ошљак, засеок 77, 79

Паганија, област 21

Парапко, судија 72

Париз 10

Паскалица, село 56, 61, 101

Патково, жупа 19

Патраски залив 63

Петар Гојниковић, кнез 21

Петровик / Петровић, село 29, 30, 45, 46, 56, 70

Петровик, виноград 61

Петрчани, село 81

Петрче / Петерч / Потерч вид. Горњи Петрич

Пећ 14, 30, 33, 34, 35, 37, 41, 43, 45, 76, 82, 83, 92, 93, 102

Пећка архиепископија / патријаршија 10, 13, 41

Пећка Бистрица, река 19, 20, 21, 22, 35, 39, 40, 43, 45, 56, 60,
101
Пећки студенац, топоним 43, 44
Пешикан, Митар 14, 79
Плав 19, 82, 83
Подграђе, село вид. Пограђе
Пограђе, село 22, 56, 61
Подримље, жупа 19, 22
Подујево 93
Покрвеник, међник 56, 61
Понор, међник 46
Понорац, пасиште 45, 56, 61, 70, 72, 102
Праг 8, 50
Прекорупље 95, 100, 101
Призрен 10, 20, 26, 27, 28, 43, 44, 76, 83, 95
Призренска епархија 20
Призренска жупа 19, 26
Прилеп 35, 65, 95
Приштина 75, 83
Пркун, међник 52
Проклетије, планина 19
Прчево, топоним 47

Радиловац, село вид. Радуловац

Радич Бранковић, великаш 76
Радич Поступовић, велики челник 91
Радован, улијар 40
Радоје Двајић, стариник 53
Радослав, протобор 98
Радота Дука Витановић, стариник 53
Радуловац, село 53, 59, 61
Рајић, Јован 9, 77
Рајко, логотет 57, 59
Ресник, село 47, 62, 77, 79, 80, 102
Ретивља, село 27
Ретивштица, село 27
Рибник, међник 46, 52, 56, 61
Рибник / Ереник, река 22
Ровине 85
Роман, хиландарски игуман 92
Рубач поток, село 29, 30, 45, 46
Руговска клисура 22
Рудник, планина 75
Рупе, међник 46

Санкт Петербург 8, 51
Сарајево 97
Саспишта, међник 46, 56, 61

Света Гора 23, 32, 34, 48, 63
Свети Архангели у Дреници 75
Свети Архангели код Призрена 10, 72
Свети Пантелејмон на Атосу 81
Свети Сава 10, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 33
Свети Симеон вид. Стефан Немања
Сврчин, дворац 50, 57
Севастјанов, И. Павел 38
Сер 85
Серафимов крст, међник 56, 61
Серска митрополија 87
Симонида, краљица 35
Синдик, Душан 58, 64, 65, 67
Сићево, село 31
Сјеница 83
Скопље 8, 82, 83, 84, 85, 95, 97
Славева, Ј 69
Слагодрави, село 27
Слано поље 22
Слатина, село 77, 79
Словени 17
Соловјев, Василијевић Александар 7, 29
Солун 49, 95
Спирidon, патријарх 79, 83
Србица у Дреници 93

Србица / Сервија 17
Сребрница 89, 90
Станило Балиновић, стариник 53
Стефан Владислав, краљ 7, 8, 29, 32, 33, 34, 42, 46
Стефан Драгутин, краљ 35, 42, 44, 47
Стефан Немања, велики жупан 7, 10, 16, 19, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 29, 42, 46, 47, 49
Стефан Лазаревић, кнез и деспот 80, 83, 84, 88, 89, 90, 91
Стефан Радослав, краљ 32, 46
Стефан Урош I, краљ 8, 34, 37, 39, 42, 46, 81, 98
Стефан Урош III Дечански, краљ 8, 20, 49, 50, 57, 62, 63, 67, 68,
86, 94
Стефан Урош IV Душан, краљ и цар 9, 12, 40, 59, 63, 65, 66, 68,
69, 70, 71, 72, 74, 76, 80,
81, 86, 87, 95, 96
Стефан Урош V, цар 28, 64, 74, 75, 76, 83
Стојановић, Љубомир 9, 38
Стон 21
Страниш, село 70
Струма 95
Струмска област 72
Студеница, манастир 10, 47, 49
Струмица, место 35
Суботин-Голубовић, Татјана 51

Тавор 40
Тарановски, Теодор
Татари 31, 34,
Твртко II Котроманић, босански краљ 90
Теодор I Анђео Дука Комнин, епирски деспот 32
Теодосије, биограф Светог Саве 28
Теодосије, игуман пирга Хрусије 55
Толановина, засеок 77, 79
Тома, крушевски економ 94
Травунија 21
Трговиште 98
Требиње 21
Трепча 83
Трифунковић, Ђорђе 26, 65,
Трнава / Трава 22
Трновац, село 27
Трње, село 27
Трстеник, село 75
Турци 80, 82, 84, 85, 86, 90, 91, 92
Тушиље, село 75, 80,

Ћирковић, Сима 11, 13, 64, 65, 66,
Ћоровић, Владимир 26,

Угарска 34, 89

Угри 90

Ферјанчић, Божидар 16,

Хардомил, тепчија 50, 51, 58

Хардомилићи, синови тепчије Хардомила вид. Дмитар и
Борислав Хардомилић

Хвалче, село 56, 59, 61,

Хотачка метохија 27, 28, 45, 49, 69, 71

Хрвати 17

Хрватска 21

Хрусија, пирг 48, 87

Худинце, село 75

Цариград 17, 24, 32, 34, 49, 92,

Цвиљен, планина 20,

Церовац 61

Црна Гора 17

Црнољева, планина 19

Чабићи, село 62
Чаморлу, село 89
Чахра 63
Челопеци / Челопек, село 65, 67, 69
Ческово / Чешково, засеок па село 12, 55, 59, 60, 62, 65, 67, 68,
69, 72, 86, 87, 88
Чичавица, планина 19

Шабановић, Хазим 97
Шар-планина 19
Шафарик, Павел Јосиф 8, 50
Шикоње, засеок 77, 79
Шкриванић, Гавро 14, 19, 20
Штупељ, село 35, 41, 46, 56, 62, 69, 70
Штучинце, село 75

Списак извора и литературе

Извори

Византијски извори за историју народа Југославије II, уредио Б. Ферјанчић, Београд 1959.

Византијски извори за историју народа Југославије III, уредили Г. Острогорски – Ф. Баришић, Београд 1966.

Византијски извори за историју народа Југославије IV, уредили Г. Острогорски – Ф. Баришић, Београд 1971.

Византијски извори за историју народа Југославије VI, уредили Ф. Баришић – Б. Ферјанчић, Београд 1986.

Свети Сава, *Сабрани списи*, приредио Д. Богдановић, Београд, 1986. (едиција *Стара српска књижевност у 24 књиге*, књига друга).

Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, приредила Љ. Јухас-Георгијевска, Београд 1988.

Доментијан, *Живот Светог Симеона и Саве*, превео Лазар Мирковић, Београд 1938.

Теодосије, *Живот Светог Саве*, превео Лазар Мирковић, приредио Димитрије Богдановић, Београд 1994.

В. Њоровић, *Дела старих српских писаца, књ.1, Списи Светог Саве*, Београд – Сремски Карловци 1928, 1-4.

Списи о Косову, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ.13, приредила М. Грковић, Београд 1993.

Ђ. Трифуновић, В. Бјелогрић, и И. Брајовић, *Хиландарска*

оснивачка повеља Светог Симеона и Светог Саве, Осам векова Студенице, Београд 1986.

Г. Томовић, *Натпис на цркви Светога Луке у Котору из 1195. године, Црква Светог Луке кроз вијекове*, Котор 1997.

Д. Аврамовић, *Света Гора са стране вере, художества и повеснице*, Београд 1848.

Ф. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serviae Bosnae Ragusii*, Wienae 1858.

С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.

Споменици за средњевијековната и поновата историја на македонскиот народ, књ. I, Скопље 1975.

А. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефа-на (Првовенчаног) из године 1200-1202*, ПКЈИФ 5 (1925) 1-31 (сепарат).

Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, ХЗ 10 (1998)

А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XIV века)*, Београд 1926.

С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XIII Потпис*, Глас САН 106 (1923)

С. Станојевић, *XIV Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас САН 106 (1923)

Actes de Chilandar, deuxieme partie. Actes slaves, publies par B. Korablev, В. В. XIX, С. Петербург 1915 (приложение).

Actes de Chilandar, premierre partie. Actes grecs, publies par L. Petit, В. В. XVII, С. Петербург 1911 (приложение)

Archives de l'Athos XX, Actes de Chilandar I (des origines a 1319) edition diplomatique par Mirjana Zivojinovic, Vasilliky Kravari, Christophe Giros, Paris, 1998.

П. Шафарик, *Pamatky drevniho pisemnictvy Jihoslovanuv*, Праг 1873.

Constantine Porphyrogenitus, *De administrado Imperio*, ed. Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins, Budapest 1949.

Д. Аврамовић, *Описание древностиј србски у Светог (Атонској) Гори с XIII литографирани таблица*, Београд 1847.

С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару*

о спору око међа Крушевске метохије, ССА, књ. III, 2004 (сепарат).

В. Мошин, *Повеље краља Милутина – дипломатичка анализа*, ИЧ књига XVIII, Београд (1971)

Ј. Јагић, *Светостефански хрисовуљ краља Стефана Уроша II Милутина*, издала Земаљска влада за Босну и Херцеговину, Сарајево 1890.

Старе српске повеље и писма I, уредио Љ. Стојановић, Београд – С. Карловци 1929.

Стари српски записи и натписи I – VI, уредио Љ. Стојановић, Београд – С. Карловци 1902 – 1926.

Д. М. Живојиновић, *Карејске хрисовуље Стефана Душана*, ИЧ, књига L, Београд (2003)

Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988.

М. Живојиновић, *Да ли је сачувана повеља краља Драгутина Хиландару*, Зборник радова Византолошког института, 32 (1992)

А. Младеновић, *Повеље Кнеза Лазара*, Београд 2003.

А. Младеновић, *Три повеље и једно писмо кнеза Лазара. (Друга половина XIV века). Текст и филолошки коментар*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад 1998, књ. XLI-2.

А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара Хиландару (1389/1390) и властелину Обраду Драгосаљићу*. – Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура. Октобар 1998, Београд (САНУ, Научни скупови књ. XCV. Одељење историјских наука, књ. 27), 2000.

А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд 2007.

Дубровачко Мало веће о Србији (1415 – 1460), сабрао и приредио Андрија Веселиновић, Београд 1997.

Н. Банашевић, *Летонис пона Дукљанина*, Београд 1971.

Т. Живковић, *Gesta regum Sclavorum I- II*, Београд 2009. (издање приредила и текст превела Д. Кунчер).

Mavro Orbini Kraljevstvo Slovena, uredili F. Šanjek – S. Husić, Zagreb 1999.

Chronicarum quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV cum continuationibus, Scriptores rerum Merovingicarum, MGH II, ed. B.

Krusch, Hannoverae 1888, 1 - 193.

Област Бранковића. Опширни катастарски попис из 1455. године, приредили Х. Хаџибеговић, А. Ханџић и Е. Ковачевић, Сарајево 1972.

Литература

М. Живојиновић, *Историја Хиландара I, од оснивања манастира 1198 до 1335. године*, Београд 1998.

М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак*, Зборник радова Византолошког института, 22 (1983)

М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, Београд 1998.

М. Живојиновић, *Оснивање манастира Хиландара*, Манастир Хиландар, Београд 1998.

М. Живојиновић, *Хиландарски пирг у Хрусији*, Хиландарски Зборник 6 (1986)

М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972.

М. Живојиновић, *Манастири Хиландар и Милеје*, ХЗ 4 (1978)

М. Живојиновић, *Да ли је сачувана повеља краља Драгути-на Хиландару*, ЗРВИ 32 (1992)

М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Друга казивања о Светој Гори, Београд 1997.

М. Благојевић, *Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*, Београд 2004.

М. Благојевић, *Кнез Лазар ктитор Хиландара*. – Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389-1989, Београд (Свети архијерејски синод СПЦ) 1989.

М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, Зборник Косова и Метохије, К. Митровица 2007.

М. Благојевић, *Велики кнез и Земаљски кнез*, ЗРВИ ХLI, Београд (2004)

М. Благојевић, *Спорови око средњовековних међа*, Зборник

Матице српске за историју, бр.71-72, Београд (2004)

М. Благојевић, *Закон Светог Симеона и Светог Сава*, Међународни научни скуп

„Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање“, Београд 1976. (уредник В. Ђурић, Београд 1979)

М. Благојевић, *Планине и пашињаци у средњовековној Србији (XIII – XIV век)*, Историјски гласник 2–3, Београд (1966)

М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997.

М. Благојевић, *Србија у доба Немањића, од кнежевине до царства: 1168-1371*, Београд 1989.

М. Благојевић, *Српска средњовековна држава и целина сеоског земљишта*, Зборник Матице српске за историју, 44, Нови Сад (1991)

М. Благојевић, *Земљораднички закон, средњовековни рукопис*, Београд 2007.

М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља*, Историјски гласник 1-2 (1983)

М. Благојевић, *Историја српске државности*, књ. I, Нови Сад 2000.

М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд 2004.

М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији (XII - XV век)*, Београд 2006.

М. Благојевић, *Српска административна подела Косова и Метохије у XII веку*, Научни скуп „Срби на Косову и у Метохији“, САНУ-Универзитет у Приштини, К. Митровица 2005.

М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник Историјског музеја Србије, 20 (1983)

М. Благојевић, *О “Земљишту радње Немањине”*, Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви. Историја и предање, Београд 2000.

М. Благојевић, *Српске удеоне кнежевине*, ЗРВИ 36, Београд (1997)

С. Мишић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског манастиру Светог Николе Мрачког у Орехову*, ССА 1 (2002)

С. Мишић, *Повеље цара Душана манастиру светог Петра Коришког*, ИГ 1-2 (1993)

С. Мишић, *Историјска географија Србије у житијима Св. Симеона и Св. Саве*, Сава Немањић – Свети Сава, историја и традиција, Београд 1998, стр. 93 – 105.

С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996.

С. Мишић, *Унутрашње воде и њихово коришћење у средњовековној Србији*, ИГ, додатак 1-2, 11 (1990 – 1992)

Б. Зарковић, *Хотачка метохија. Први хиландарски посед у Србији*, Лепосавић 2002.

Б. Зарковић, *Прилог краља Драгутина манастиру Хиландару*, Баштина, св. 27, Приштина – Лепосавић (2009)

Р. Новаковић, *Где се налазила Србија од VII до XII века*, Београд 1981.

Р. Новаковић, *О неким питањима подручја данашње Метохије крајем XII и почетком XIII века*, ЗРВИ 9, Београд (1966)

Р. Новаковић, *Срби, име Срби кроз простор и време*, Београд 1993.

М. Динић, *Област Бранковића, Српске земље у средњем веку*, Београд 1978.

Косово у повељама српских владара, приредила Р. Маринковић, Бања Лука – Београд 2000.

С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, Зборник архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1987.

С. Ћирковић, „*Насељени градови*“ *Константина Порфирогенита и најстарија територијална организација*, ЗРВИ 37, Београд (1998)

С. Ћирковић, *Хиландарски игуман Јован (Проблем аката српске царске канцеларије)*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Научни скупови САНУ, књ. ХCV, Одељење историјских наука, књ. 27, Београд 2000.

С. Ћирковић, *Хиландар и Србија*, Манастир Хиландар, Београд 1998.

С. Ћирковић, *Студеничка повеља и студеничко властелинство*, ЗФФБ Београд (1974)

Љ. Максимовић, *Зигос на српско-византијској граници*,

ЗФФБ, 15-1, Београд 1985, стр. 73-90.

Лексикон српског средњег века, приредили С. Ћирковић и Р. Михалчић, Београд 1999.

Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987.

К. Лиречек, *Историја Срба*, књ. 1-2, Београд 1988.

Група аутора, *Историја српског народа*, књ. 1-2, Београд 1994.

Г. Острогорски, *Историја Византије* (друго фототипско издање), Београд 1996.

Г. Острогорски, *Автократор и самодржац*, Византија и Словени, Сабрана дела, књига четврта, Београд 1970, стр. 333 (и у: Глас СКА CLXIV (1935) стр. 154).

Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу (600 – 1025)*, Београд 2007.

Т. Живковић, *Портрети владара раног средњег века (од Властимира до Борића)*, Београд 2006.

Т. Živković, S. Vojanin, V. Petrović, *Selected charters of Serbian rulers (XII – XVII century) relating to the territory of Kosovo and Metohia*, Part one, Athens 2000.

С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима*, Београд 1893.

Писци средњовековног латинитета, приредио Д. Синдик у сарадњи са Г. Томовић, Цетиње 1996.

П. Ивић, *О језику светога Саве*, СН-СС, Београд 1979, стр. 167-175.

И. Божилов, *Фамилијата на Асеневици. Генеалогија и просопографија*, Софија 1985/86.

Р. М. Грујић, *Православна Српска црква*, Београд 1921. (фототипско издање из 1995.)

Р. Грујић, *Царица Јелена и ћелија св. Саве у Кареји*, Гласник СНД 14 (1935)

М. Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља, II. Земљописна имена из манастирских даровница у горњем Подримљу*, ОП 2 (1981)

Г. Шкриванић, *Жичко епархиско властелинство*, ИЧ 4 (1952-1953)

Г. Шкриванић, *Хвостно у средњем веку*, ЗФФБ 11-1 (1970) стр. 331- 336.

V. Mošin, *Sankcija u vizantijskoj i južnoslovenskoj ćirilskoj diplomatiji*, Anali III 3 (1954)

В. Мошин, *Акти братског сабора манастира Хиландара*, Годишњак Скопског ФФ IV (1939/40)

А. Соловјев, *Два прилога проучавању Душанове државе*, Гласник Скопског Научног Друштва I, св. 1-2 (1926)

Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1975.

М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, Београд 2006.

М. Букумирић, *Ономастика Прекорупља (II)*. – Ономатолошки прилози, Београд (САНУ. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику) 1982, књ. III, стр. 303-417.

М. Букумирић, *Ономастика дела Прекорупља омеђеног рекама Мирушом, Белим Дримом и Клином*. - ОП, Београд 1981, књ. II, стр. 363.

П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976.

А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006.

Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001.

Т. Тарановски, *Историја српског права у Немањићкој држави*, Београд 1996.

А. Фотић, *Пад Свете Горе под власт Османлија*, Друга казивања о Светој Гори, Београд 1997.

S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit te sanxakut te Shkodres i vitit 1485*, I-II, Tiranë 1974.

М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века - властела српских обласних господара*, Београд 2000.

Х. Шабановић, *Крајиште Иса-бега Исхаковића*, Збирни катастарски попис из 1455. године, Сарајево 1964 [Monumenta turcica, serija II (defteri) knj.1] издање Оријенталног института у Сарајеву.

А. Комлушки, *Средњовековни манастири и цркве у Србији*, Београд 2003.

С. Новаковић, *Охридска архиепископија у почетку XI века*, Глас СКА, Београд 1908, 76, стр. 37-47.

Д. Јањић, *Подаци за историју Хвостанске епархије*, Баштина, св. 26, Приштина – Лепосавић, 2009.

И. Снегаров, *Историја на Охридската архиепископија*, Софија 1924.

С. Божанић, *Спор између манастира Хиландара и браће Хардомилића око Косорића*, Рад музеја Војводине, Нови Сад 2009, бр. 51, стр. 229-233.

М. Констренчић, *Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века*, Београд 1930.

Срђан Б. Младеновић
КРУШЕВСКА МЕТОХИЈА
Хиландарски посед у Хвосну

Издавач
Центар за црквене студије
Обреновићева 20, Ниш

За издавача
Драгиша Бојовић

Рецензенти
проф. др Синиша Мишић
проф. др Драгиша Бојовић

Штампа
Пунта – Ниш

Тираж
400

Ликовно решење корице
Срећко М. Никитовић

ISBN ??????????????????

ЦФП